

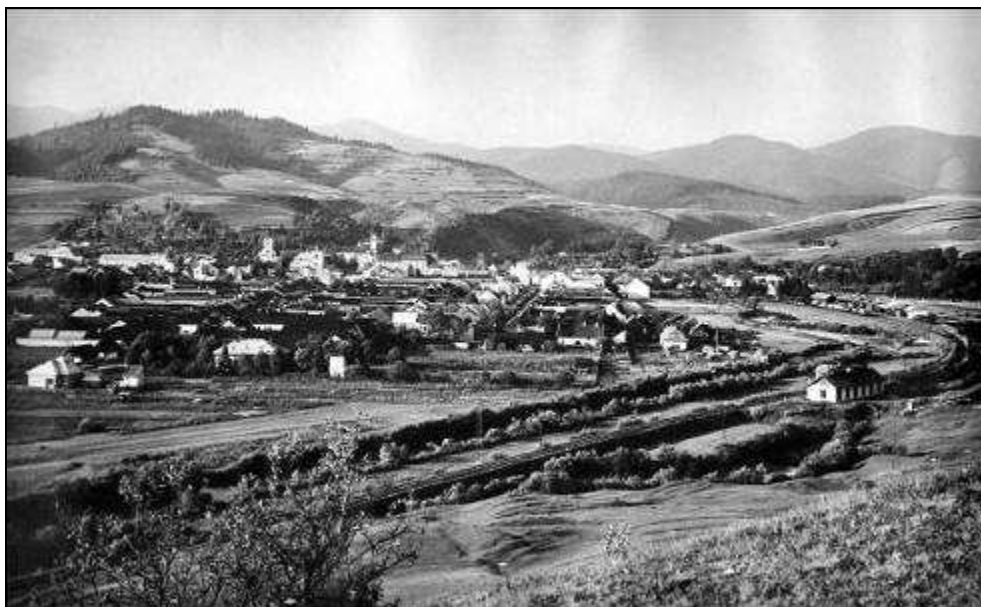
PAMIATKOVÁ ZÓNA BREZNO

Zásady ochrany pamiatkového územia

Aktualizácia

I. URBANISTICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM

Textová časť

Autor:

Mgr. Ľubica Fillová
Banská Bystrica 2015

Konzultácie:

Ing. arch. Zuzana Klasová
Ing. arch. Anna Hojčková
Mgr. Tatiana Plavcová
Ing. arch. Renáta Lieskovská
Ing. Ladislav Santoris, KPÚ Banská Bystrica- zeleň
PhDr. Marta Mácelová, UMB Banská Bystrica, FHV- archeológia
Mgr. Martin Miňo, KPÚ Banská Bystrica- archeológia

Obsah:**ČASŤ I.****URBANISTICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM**

A.	Základné údaje o území.....	7
A.1.	Názov pamiatkového územia	7
A.2.	Identifikačné údaje	7
A.3.	Orgán, ktorý pamiatkové územie vyhlásil, dátum vyhlásenia	7
B.	Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkového územia	7
B.1.	Parcelné vymedzenie pamiatkovej zóny Brezno podľa vyhlásenia	7
B.2.	Parcelné vymedzenie pamiatkovej zóny Brezno podľa aktuálnych čísiel parciel	8
B.3.	Hranica pamiatkovej zóny v katastrálnych dokumentoch	10
B.4.	Ochranné pásmo pamiatkovej zóny	10
C.	Údaje o zadaní a spracovaní urbanisticko-historického výskumu a zásad	10
C.1.	Požiadavka a dôvod realizácie urbanisticko-historického výskumu a zásad	10
D.	Údaje o územnoplánovacej dokumentácii, podkladoch, prameňoch a použitej literatúre a predchádzajúcich výskumoch	11
D.1.	Prehľad predchádzajúcich urbanisticko-historických výskumov	11
D.2.	Prehľad spracovaných územno-plánovacích dokumentácií a štúdií	12
D.2.1.	V minulosti spracovaná dokumentácia	12
D.2.2.	Platná územnoplánovacia dokumentácia vyššieho územného celku	12
D.2.3.	Platná územnoplánovacia dokumentácia schválená VZN mesta	13
D.3.	VZN mesta a iné dôležité dokumenty	14
D.3.1.	Účinné všeobecne záväzné nariadenia	14
D.3.2.	Ďalšie dôležité dokumenty	14
D.4.	Mapové podklady	15
D.5.	Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy územia	15
D.6.	Archívne materiály	16
D.7.	Literatúra a pramene	16
E.	Historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia	19
E.1.	Stručný historický a stavebný vývoj s významnými dátumami	19
E.2.	Zásadné urbanistické vývojové etapy územia	31
	Predprivilegiálne osídlenie územia	31
	1. stavebná etapa- 14.-15. storočie	31
	2. stavebná etapa- goticko-renesančná 16. storočie	32
	3. stavebná etapa- renesančná 17. storočie	33
	4. stavebná etapa- baroková 18. storočie	34
	5. stavebná etapa- 1. polovica 19. storočia	34
	6. stavebná etapa- 2. polovica 19. storočia	35
	7. stavebná etapa- koniec 19.- začiatok 20. storočia	35
	8. stavebná etapa- medzivojnové roky 1919- 1938	36
	9. stavebná etapa- po roku 1945	38
	10. stavebná etapa- po roku 1991	39
F.	Charakteristika pamiatkových hodnôt územia	42
F.1.	Pamiatkové hodnoty územia hmotnej povahy	42
F.1.1.	Obraz krajiny	42
F.1.1.1.	Reliéf terénu	42
F.1.1.2.	Vodné plochy	42
F.1.2.	Vonkajší obraz územia, panoráma a silueta sídla	43
F.1.2.2.	Silueta	44
F.1.3.	Vnútorňý obraz územia, výškové a hmotovo-priestorové usporiadanie	62
F.1.3.1.	Vývoj výškového a hmotovo-priestorového usporiadania	62
F.1.3.2.	Charakteristika výškového a objemovo-priestorového usporiadania	64

F.1.3.3. Strešná krajina	64
<i>Negatívne zásahy do strešnej krajiny</i>	66
<i>Strešná krytina, farebnosť</i>	66
<i>Detaily striech vetracie okienka, vikiere, svetlíky</i>	67
<i>Komíny</i>	68
F.1.4. Funkčné využitie územia	68
F.1.4.1. Funkčné využitie územia v minulosti	68
F.1.4.2. Nevhodné funkcie na pamiatkovom území v súčasnosti	69
F.1.5. Historický pôdorys	70
F.1.5.1. Vývoj pôdorysnej štruktúry sídla	70
F.1.5.2. Charakteristické prvky pôdorysu	72
F.1.5.3. Vývoj parcelácie	72
F.1.5.4. Nevhodné zásahy do historickej parcelácie	73
F.1.5.5. Charakteristika súčasného stavu parcelácie	74
F.1.6. Objektová skladba územia - kompozícia	74
F.1.6.1. Dominanty	74
F.1.6.1.1. <i>Dominanty v priebehu stavebného vývoja mesta</i>	74
F.1.6.1.2. <i>Výškové a hmotové dominanty v súčasnosti</i>	75
<i>Výškové dominanty na území pamiatkovej zóny</i>	75
<i>Hmotové dominanty pôvodnej historickej zástavby</i>	76
<i>Rušivé novodobé výškové a hmotové dominanty na území pamiatkovej zóny</i>	76
<i>Princípy výškovej skladby zástavby</i>	76
F.1.6.2. Systém opevnenia	76
F.1.6.2.1. <i>Stavebno-historický vývoj opevnenia</i>	76
F.1.6.2.2. <i>Stavebná charakteristika mestského opevnenia po dobudovaní</i>	78
F.1.6.2.3. <i>Zachované autentické časti mestského opevnenia</i>	78
F.1.6.2.4. <i>Rekonštruované časti mestského opevnenia</i>	79
F.1.6.3. Priestory (námestia, ulice a ostatné verejné priestory)	79
F.1.6.4. Zástavba, architektonické, umelecko-historické a výtvarné hodnoty objektov	80
F.1.6.5. Zatriedenie objektov v pamiatkovom území	82
<i>Národné kultúrne pamiatky v pamiatkovej zóne</i>	83
<i>(tabuľka č. 1)</i>	83
<i>Nehnutelnosti vytypované na vyhlásenie za NKP</i>	84
<i>(tabuľka č. 2)</i>	84
<i>Nehnutelnosti v pamiatkovom území- objekty s pamiatkovými hodnotami</i>	88
<i>Nehnutelnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia</i>	88
<i>Nehnutelnosti nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia</i>	88
<i>(príklady nehnuteľností</i>	88
<i>nerešpektujúcich pamiatkové hodnoty územia tabuľka č. 4)</i>	88
<i>Pamätihodností obce</i>	98
F.1.7. Archeologické náleziská	98
F.1.7.1. Realizované archeologické výskumy na území PZ	98
F.1.7.2. Predpokladané miesta archeologických nálezov	98
F.1.8. Historická zeleň a zeleň v pamiatkovom území	100
F.1.8.1. Zeleň na území pamiatkovej zóny a jej bezprostrednom okolí	100
F.1.8.2. Mestský park NKP	100
F.1.8.3. Zeleň verejných priestranstiev	102
F.1.8.4. Zeleň areálov NKP	105
F.1.8.5. Hodnotné solitéry	105
F.1.8.6. Zeleň záhrad	105
F.1.8.7. Zeleň predzáhrad a zeleň dvorov	106
F.1.8.8. Plochy zelene rešpektujúce historické prostredie	107
F.1.8.9. Zatriedenie zelene podľa zachovaných pamiatkových hodnôt	107
F.1.9. Prvky uličného interiéru a uličného parteru	108
F.1.9.1. Povrchová úprava priestorov a komunikácií	108
F.1.9.2. Oplotenia parciel	108
F.1.9.3. Drobná architektúra	109
F.1.9.4. Osvetlenie verejných priestorov	110
F.1.9.5. Brány	110
F.1.9.6. Výklady	111
F.1.9.7. Balkóny	111
F.2. Pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy	111

F.2.1. Topografické miestne názvy	111
F.2.1.1. Historické názvy mesta	111
F.2.1.2. Súpis historických názvov ulíc a námestí na území pamiatkovej zóny a bývalých predmestí	112
F.2.2. Zaniknuté urbanistické štruktúry a objekty	113
F.2.2.1. Zaniknuté historické štruktúry a mestské časti	113
F.2.2.2. Niektoré zaniknuté objekty na území pamiatkovej zóny	113
F.2.3. Demografický vývoj	115
F.2.4. Historická tradícia	116
F.2.5. Správna tradícia	118
F.2.5.1. Vývoj mestskej samosprávy	118
F.2.5.2. Symboly mesta	119
F.3. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany	120
F.3.1. Urbanisticko-historické hodnoty štruktúr územia	120
F.3.1.1. Historický pôdorys, parcelácia sídla	120
F.3.1.2. Silueta a panoráma sídla	122
F.3.1.3. Hmotovo-priestorová skladba územia	122
F.3.2. Objektová skladba územia	123
F.3.3. Architektonicko-historické hodnoty objektov	123
F.3.4. Umelecko-historické hodnoty objektov	125
F.3.5. Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk	126
F.3.6. Zeleň v pamiatkovom území	126
F.3.7. Odôvodnenie ochrany pamiatkového územia	127

ČASŤ II.

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

A. Všeobecné požiadavky na ochranu, obnovu a regeneráciu pamiatkového územia	129
A.1. Základné požiadavky pre pamiatkové územie	129
A.2. Požiadavky na primerané funkčné využitie územia	129
A.3. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie	130
A.3.1. Požiadavky na zachovanie a ochranu pôdorysnej schémy	130
A.3.2. Požiadavky na reguláciu novej zástavby a riešenie rezervných plôch	130
A.3.2.1. Nezastavateľné plochy v pamiatkovom území:	130
A.3.2.2. Všeobecné požiadavky na reguláciu novostavieb:	131
A.3.2.3. Novostavby na revitalizačných a rezervných plochách	131
Revitalizačná plocha R1	131
Rezervná plocha R2	133
Revitalizačná plocha R3	134
A.3.2.4. Novostavby na plochách prieluk po asanácii historickej zástavby roľnícko-remeselníckych domov	135
A.3.2.5. Požiadavky na riešenie nadstavieb historickej zástavby roľnícko-remeselníckych domov	135
A.4. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu hodnotnej objektivej skladby	136
A.4.1. Požiadavky na zachovanie a ochranu charakteristickej skladby zástavby	136
A.4.2. Požiadavky na zachovanie a ochranu historických dominánt a výškového zónovania sídla	137
A.4.3. Požiadavky na zachovanie, ochranu a prezentáciu mestského opevnenia	137
A.4.4. Požiadavky na zásady diferencovaného prístupu pri ochrane a údržbe objektov v pamiatkovom území	137
A.4.4.1. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu kultúrnych pamiatok	138
A.4.4.2. Požiadavky na zachovanie a údržbu nehnuteľností vytypovaných na vyhlásenie za NKP	139
A.4.4.3. Požiadavky na zachovanie a údržbu nehnuteľností s pamiatkovými hodnotami	139
A.4.4.4. Požiadavky na zachovanie a údržbu nehnuteľností rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia	140
A.4.4.5. Požiadavky na objekty nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia	140
A.5. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a hmotovo-priestorového usporiadania	140

A.5.1. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a hmotovo-priestorového usporiadania existujúcich nehnuteľností.....	140
A.5.2. Požiadavky na zachovanie a ochranu strešnej krajiny.....	141
A.6. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu prvkov uličného interiéru a parteru	142
A.6.1. Požiadavky na ochranu typických prvkov prostredia.....	142
A.6.1.1. Požiadavky na ochranu uličného interiéru	142
A.6.1.2. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu parteru.....	143
A.6.1.3. Požiadavky na obnovu povrchov verejných priestranstiev a komunikácií, dvorov.....	143
A.6.1.4. Požiadavky na zachovanie typických prvkov oplotení.....	143
A.6.2. Požiadavky na použitie charakteristických stavebných materiálov pri obnove nehnuteľností.....	144
A.6.3. Požiadavky na zachovanie prvkov drobnej architektúry a výtvarných diel	144
A.6.4. Požiadavky na osvetlenie uličného interiéru a nasvetlenie objektov	144
A.6.5. Požiadavky na riešenie technickej infraštruktúry	145
A.6.6. Požiadavky na sezónne terasy a sedenia.....	145
A.6.7. Požiadavky na umiestnenie prvkov informačného systému, reklamných a propagačných zariadení.....	146
A.7. Požiadavky na zachovanie siluety a panorámy a na zachovanie charakteristických pohľadov a priehľadov	146
A.8. Požiadavky na zachovanie a prezentáciu archeologických nálezísk	148
A.9. Požiadavky na obnovu a údržbu zelene	149
A.9.1. Mestský park NKP.....	149
A.9.2. Líniová zeleň uličného interiéru	149
A.9.3. Zeleň areálov NKP	150
A.9.4. Hodnotné solitéry	150
A.9.5. Zeleň záhrad	150
A.9.6. Zeleň predzáhradiek a dvorov	151
A.9.7. Ostatná zeleň.....	151
B. Požiadavky pre jednotlivé sektory pamiatkového územia.....	152
Sektor I. – centrálna časť Námestia M. R. Štefánika	152
Sektor II. – východná zástavba Námestia M. R. Štefánika, severný úsek	154
Sektor III. - východná zástavba Námestia M. R. Štefánika, južný úsek.....	156
Sektor IV. – južná zástavba Námestia M. R. Štefánika	157
Sektor V. – západná zástavba Námestia M. R. Štefánika	159
Sektor VI- severná zástavba Námestia Milana Rastislava Štefánika	161
Sektor VII – východná zástavba Chalupkova ulica.....	162
Sektor VIII – východná strana Rázusova, severný úsek	164
Sektor IX – východná strana Rázusova, južný úsek.....	166
Sektor X – západná strana Rázusova.....	168
Sektor XI – východná zástavba Ulice Boženy Němcovej	172
Sektor XII – západná zástavba Ulice Boženy Němcovej.....	174
Sektor XIII – Ulica ČSA, južná strana	175
Sektor XIV – Ulica ČSA, severná strana	177
Sektor XV – Školská ulica, Ulica Hradby.....	179
Sektor XVI – Záhradná ulica.....	181
Sektor XVII – Nábřežie Jána Čipku	182
Sektor XVIII – východná zástavba Štúrova ulica, severný úsek.....	183
Sektor XIX – východná zástavba Štúrova ulica, stredný úsek	185
Sektor XX – východná zástavba Štúrova ulica, južný úsek	186
Sektor XXI – západná strana Štúrova ulica, južný úsek	188
Sektor XXII – západná strana Štúrova ulica, severný úsek	190
Sektor XXIII – Nábřežie Dukelských hrdinov, južný úsek.....	191
Sektor XXIV – Nábřežie Dukelských hrdinov, severný úsek	193

C. Prezentácia pamiatkového územia a národných kultúrnych pamiatok	195
D. Spolupráca a účasť orgánov, organizácií a samosprávy na regenerácii pamiatkového územia	196
D.1. Legislatívne podklady	196
D.2. Medzinárodné dohovory	197
D.2. Zákon o ochrane pamiatkového fondu a základné pojmy	197
D.3. Zabezpečenie legislatívnej ochrany pamiatkového územia.....	200
D.3.1. Krajský pamiatkový úrad.....	200
D.3.2. Regionálna a miestna samospráva	200
D.3.3. Vlastník kultúrnej pamiatky	202
D.3.4. Zásady ochrany pamiatkového územia.....	203
D.3.5. Obnova kultúrnej pamiatky	203
D.3.6. Ochrana kultúrneho dedičstva v ústavných zákonoch.....	204

ČASŤ III.

PRÍLOHY

A. Mapy urbanisticko-historického výskumu a zásad ochrany pamiatkového územia	205
1. Širšie vzťahy M = 1:5000	205
2. Vymedzenie pamiatkového územia s NKP M = 1:1000	205
3. Rozbor pamiatkových hodnôt a priestorov M= 1:1000.....	205
4. Zásady ochrany pamiatkového územia M=1:1000.....	205
5. Historická katastrálna mapa M= 1:2000.....	205
B. Archívne podklady a fotodokumentácia	206
1. Historické mapy, veduty	206
2. Letecké snímky, ortofotomapa	206
4. Historická fotodokumentácia v interiéri pamiatkového územia s pohľadmi na súbory objektov alebo jednotlivé stavby s vloženou fotodokumentáciou súčasného stavu ...	206
5. Historická fotodokumentácia niektorých zaniknutých objektov a štruktúr s mapovými prílohami	206
6. Historická fotodokumentácia uličného interiéru a fotodokumentácia zachovaných prvkov	206
7. Fotodokumentácia súčasného stavu	206
C. Prílohy.....	206
1. Vyhláška	206
2. Záverečné ustanovenia	206
3. DVD s textovou a grafickou časťou, prílohami	206

ČASŤ I.

URBANISTICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM

A. Základné údaje o území

A.1. Názov pamiatkového územia

Pamiatková zóna Brezno

A.2. Identifikačné údaje

Kraj:	Banskobystrický
Okres:	Brezno
Mesto:	Brezno
Katastrálne územie:	Brezno*
Číslo pamiatkového územia v ÚZPF:	10

*V katastrálnom území mesta Brezno je 6 mestských častí, Pamiatková zóna zaberá územie v mestskej časti Brezno- Mesto.

A.3. Orgán, ktorý pamiatkové územie vyhlásil, dátum vyhlásenia

Okresný úrad v Banskej Bystrici
20. 11. 1991 s účinnosťou od 25. 11. 1991

Číslo všeobecného záväzného nariadenia

Všeobecne záväzná vyhláška č. 1991/11/20

B. Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkového územia

B.1. Parcelné vymedzenie pamiatkovej zóny Brezno podľa vyhlásenia

Parcelné vymedzenie pamiatkovej zóny v Brezne podľa prílohy č. 1 k všeobecnému záväznému nariadeniu Okresného úradu v Banskej Bystrici zo dňa 20. 11. 1991 o vyhlásení územia v Brezne za pamiatkovú zónu:

Pamiatková zóna mesta Brezna tvorí ucelený komplex historickej urbanistickej štruktúry. Hranice pamiatkovej zóny sledujú v podstate dochovanú zo stredoveku pôvodnú urbanistickú dispozičnú schému. Vo východnej časti hranica prechádza Nábřežím Dukelských hrdinov (parc. č. 2690), pokračuje popri parc. č. 2857, 2887, 2880, 2891, ktorá tvorí Nábřežie Jána Čipku. Pokračuje popri vodnom toku (parc. č. 830) popri parcelách zadných traktov objektov východnej časti námestia. V severovýchodnej časti prechádza cez Chalupkovu ulicu (parc. č. 35), smerom na západ po hranici parciel č. 1572 a 1550, po hranici parciel č. 1571, 1569, cez parc. č. 1566, po hranici parciel č. 1578, 1579, vedie časťou Cintorínskej ulice. V západnej časti vedie cez Školskú ulicu, prechádza cez Ulicu ČSLA a smerom na juh prechádza po hranici parciel č. 3787 a 1146/1. V južnej časti na rohu Ulice maršala Malinovského a Hradobnej ulice sa hranica stáča smerom na východ a vedie po ulici maršala Malinovského až k Ulici B. Němcovej, odkiaľ vedie južným smerom po tejto ulici až k parc. č. 3178 (detské jasle). Ďalej pokračuje popri parcele č. 3192, 3195, 3196 3199, 3200, 3210, 3213, vedie po hranici parc. č. 3226, pri parc. č. 3240 sa stáča na východ a vedie po Ulici Černákovovej až po východný bod hranice pri vodnom toku Hrona.

Súpis parciel na území pamiatkovej zóny v Brezne podľa prílohy k Zásadám pamiatkovej starostlivosti o pamiatkovú zónu Brezno, 1991:

2-1/24

604, 1579, 1578, 1577, 1576, 1568, 1567, 1566, 1575, 1570, 1571, 1569, 1572, 1573, 1574, 2429, 2430

2-1/42

2936, 2937, 2940, 2939, 2938, 2926, 1566, 1575, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2460, 2441, 2442, 2443, 2444, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455/1, 2455/2, 2456, 2457, 2458, 2459, 2922, 2921, 2920, 2919, 2923, 2924, 2925, 2911, 2912, 2913, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2908, 2909, 2910, 2907, 2906, 2905, 2904, 2903, 2902, 2901, 2891, 2897, 2898, 2900, 2899, 2895, 2890, 2889, 2888, 2887, 2894, 2893, 2892, 2884, 2881, 2882, 2886, 2871/2, 2877, 2876, 2875, 2874, 2873, 2809, 2808, 2810, 2811, 2807, 2804, 2803, 2813, 2812, 2814, 2815, 2816, 2817, 2691, 2857, 2872, 2871/1, 2870, 2869, 2868, 2867, 2866, 2857, 2865, 2864, 2863, 2862, 2861, 2860, 2859, 2858, 2856, 2855, 2690, 2852, 2851, 2848

2-1/41

1608, 1609, 1610, 1611, 1612, 1616, 1615, 2950/1, 2948, 2946, 2943/1, 2943/2, 2942, 2936, 2937, 2938, 2939, 2940, 2941, 2944, 2945, 2949, 2951, 1614/1, 1614/2, 1613, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2959, 2960/1, 2960/2, 2961, 2962, 2963, 2964, 2965, 2966, 2967/2, 2968/1, 2968/2, 2968/3, 2969, 2970, 2971, 2972, 2973, 3036, 3037, 3038, 3039, 3031/1, 3030/2, 3031/2, 3032/2, 3034, 3030/1, 3035, 3029, 3028, 3027, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3020, 3021, 3022, 3023, 3024, 3025, 3026, 3013, 3012, 3011, 3010, 3009, 3008, 3007, 3006, 3005, 3004, 3003, 3002, 3001, 3000, 2999, 2998, 2997, 2996, 2995, 2994, 2993, 2992, 2991, 2990, 2989/1, 2989/2, 2989/3, 2989/4, 2989/5, 2988/1, 2988/2, 2987, 2986, 2985, 2984, 2979, 2978, 2976, 2977, 2975, 2974, 2980, 2981, 2982, 2983, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2907, 2903, 2902, 2897, 2898, 2896, 2895, 2894, 2885, 2884, 2883, 2933, 2932, 2934, 2880, 2881, 2877/2, 2879, 2877/9, 2877/8, 2877/4, 2877/7, 2877/1, 2877/6, 2875, 2878, 2809, 2808, 2807, 2806, 2805, 2804, 2803, 2813, 2802/1, 2802/2, 2801, 2800, 2799, 2798, 2797, 2796, 2795, 2815, 2816, 2817, 2818, 2691, 2819, 2794, 2793/4, 2793/1, 2793/2, 2793/3, 2793/5, 2793/6, 2793/7, 2793/8, 2785, 2786, 2787, 2788, 2789, 2790, 2791, 2792, 2784, 2783, 2781, 2780, 2779, 2777, 3105, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3117, 3118, 3119, 3120, 3121, 3122, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3128, 3129/1, 3129/2, 3130, 3109, 3108, 3107/1, 3107/2, 3106, 31058, 3159, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3169, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3170/1, 3170/2, 3170/3, 3170/4, 3170/5, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3177, 3178, 3179, 3180, 3191, 3787, 3786, 3039, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045/1, 3045/2, 3045/3, 3045/4, 3046/1, 3046/2, 3048, 3049, 3050, 3062/1, 3062/2, 3063/1, 3064, 3065, 3060, 3059/1, 3059/2, 3058, 3068, 3055/1, 3056/1, 3056/2, 3055/2, 3057, 3067, 3090, 3051, 3096, 3097, 3098, 3052, 3053, 3054, 3101, 3100, 3099, 3103, 3104, 1156/1

2-1/43

3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3170, 3184, 3185, 3186, 3187, 3189, 3188, 3193, 3192, 3190, 3195, 3194, 3196, 3199, 3200, 3201, 3202, 3203, 3204, 3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3213, 3220, 3221, 3218, 3219, 3217, 3216, 3215, 3214, 3226, 3781, 2778, 2779, 2780, 2781, 2782, 2821, 2792, 2819, 2820, 2822/2, 2822/3, 2777, 2768, 2769, 2770, 2771, 2772, 2773, 2774, 2775, 2776, 2765, 2766, 2764, 2763, 2762, 2761, 2760, 2759, 2758, 2757, 2756, 2755/2, 2755/1, 2754, 2753, 2752, 2751, 2750, 2749, 2748, 2747, 2746, 2745, 2744, 2743, 2742, 2741, 2740, 2739, 2738/1, 2738/2, 2738/3, 2737, 2736, 2735, 2734, 2733, 2732, 2731, 2730, 2729, 2728, 2727, 2726, 2725, 2724/1, 2724/2, 2723, 2722, 2721, 2720, 2719, 2718, 2717, 2716, 2715, 2714, 2713, 2712, 2711, 2710, 2709, 2708, 2707, 2706, 2705, 2704, 2703, 2702, 2701, 2700, 2699, 2698, 2697, 2795 (nemá to byť 2695?), 2694, 2693, 2692, 2839, 2838, 2835, 2834, 2832, 2833, 2634, 2635, 2644, 2643, 2647, 2646, 2645, 2642, 2648, 2651, 2650, 2652, 2653, 2655, 2654, 2618, 2616, 2657, 2615, 2613, 2612, 2611, 2656, 2657, 2659, 2658, 2608, 2606, 2661, 2660, 2664, 2663, 2662, 2665, 2664, 2663, 2666, 2601/2, 2600, 2597, 2598, 2596, 2595, 2594, 2591, 2590, 2586, 2585, 2577, 2578, 2587, 2588, 2589, 2592, 2593, 2689, 2688, 2687, 2686, 2685, 2684, 2683, 2682, 2681, 2679, 2678, 2677, 2676, 2675, 2674, 2673/1, 2673/2, 2672, 2671/1, 2671/2, 2670, 2669, 2668, 2666

2-1/44

2691, 2855, 2856, 2853, 2852, 2851, 2850, 2854, 2848, 2849, 2847, 2839, 2840, 2841, 2842, 2845, 2846, 2844, 2843, 2842, 2841, 2840, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2834, 2833, 2832, 2831, 2830, 2829, 2828, 2827, 2826, 2825, 2824, 2823, 2634, 2635, 2633, 3636, 2632, 2631, 2643, 2642, 2645, 2641, 2640, 2648, 2649, 2637, 2630, 2629, 2628, 2627, 2626, 2625, 2624, 2623, 2622, 2621, 2620, 2619, 2603, 2604, 2692, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2594, 2595, 2598, 2599, 2602, 2605, 2609, 2610, 2614, 2617, 2618, 2616, 2615, 2613, 2608, 2601/1, 2601/2, 2606, 2611, 2612, 2650, 2653, 2690

B.2. Parcelné vymedzenie pamiatkovej zóny Brezno podľa aktuálnych čísiel parciel

Hranica pamiatkovej zóny je definovaná v súlade s Inštrukciami na využívanie katastra nehnuteľností, vydanými Úradom geodézie, kartografie a katastra SR v roku 1994 a v súlade so Smernicou na ostatné úlohy katastra nehnuteľností S74.20.73.49.00, vydanou Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v roku 1999, začína z presne určeného východiskového bodu najsevernejšie situovaného bodu a pokračuje v smere chodu hodinových ručičiek po hranici pamiatkovej zóny po vnútornom obvode parciel smerom k východiskovému bodu.

Hranica Pamiatkovej zóny Brezno sa začína na severovýchodnom okraji pamiatkovej zóny v mieste lomu severnej a východnej línie hranice vo východiskovom bode, ktorým je **severný bod parcely č. 2429** (medzi Chalupkovou ulicou a pravým brehom rieky Hron), pokračuje južným smerom po východnom okraji parciel č. 2430, č. 2431, č. 2433, č. 2435, č. 2436, č. 2439, č. 2441, č. 2443, č. 2446, č. 2448, č. 2449, č. 2454/2, č. 2458, východný okraj parcely č. 2459 (ulička k lávke cez Hron). Od východného okraja lávky cez Hron hranica pamiatkového územia sleduje východnú hranicu parcely č. 2891/1 (Nábřežie Jána Čipku) a pokračuje ďalej južným smerom po východnej hranici parcely č. 2890, č. 2889/2, č. 2888, kde sa pravouhlo krátko zalamuje a ďalej južným smerom križuje parcelu č. 2885 (pešia komunikácia), č. 2884 (cestná komunikácia II/530) a č. 2886 (pešia komunikácia) k severovýchodnému bodu parcely č. 2857. Odtiaľ pokračuje južným smerom v línii murovaného spevneného pravého brehu rieky Hron po východnej hranici parcely č. 2857 (Nábřežie Dukelských hrdinov) po styčný bod s parcelou č. 2690, ďalej južným smerom po východnej hranici parcely č. 2960 k juhovýchodnému bodu hranice pamiatkovej zóny. V tomto bode sa zalamuje západným smerom, pretína komunikáciu na parcele č. 2690 a pokračuje ďalej západným smerom po juhovýchodnej hranici parcely č. 2692/1, ktorú pretína v mieste cestnej komunikácie (Štúrova), pokračuje ďalej západným smerom po juhovýchodnej hranici parcely č. 2692/1 až ku styčnému bodu s parcelou č. 2934. Ďalej západným smerom pretína kde v kolmom smere pretína cestnú komunikáciu (Rázusova ulica), za križovatkou pokračuje po juhozápadnom okraji parcely č. 1071 až ku juhovýchodnému bodu hranice pamiatkovej zóny v blízkosti parcely č. 3240. V juhovýchodnom bode hranice sa pravouhlo zalamuje a pokračuje severným smerom po západnej hranici parciel č. 3240 ku styčnému bodu s parcelou č. 3242., ktorú pretína a pokračuje ku styčnému bodu s parcelou 3226/14. V tomto bode sa lomí a pokračuje severozápadným smerom po juhozápadnej hranici parcely č. 3226/14, č. 3222/2 (úsek hradobného múru mestského opevnenia), č. 3210, č. 3200, č. 3199, č. 3196, č. 3195, až k styčnému bodu s parcelou č. 3192. Od styčného bodu s parcelou č. 3192 po dvojnásobnom krátkom zalomení pokračuje severovýchodným smerom po severovýchodnej hranici parcely č. 3192 k styčnému bodu s parcelou č. 3178/1 (detské jasle). Odtiaľ po pravouhlo zalomení vedie po juhovýchodnej hranici parcely č. 3178/2 smerom k jej styčnému bodu s parcelou č. 3105 (Ulica Boženy Němcovej). Po pravouhlo zalomení v tomto bode hranica pamiatkovej zóny pokračuje severovýchodným smerom a sleduje severozápadnú hranicu parciel č. 3178/1, č. 3175, č. 3174, č. 3165, č. 3162 až po styčný bod s parcelou č. 3160. V tomto bode sa pravouhlo zalamuje a v severozápadnom smere pretína cestnú komunikáciu na parcele č. 3105 (Ulica Boženy Němcovej) a ďalej pokračuje severovýchodným smerom paralelne s juhozápadnou hranicou parciel č. 3104, č. 3103, č. 3067/2, č. 3067/3. Po zalomení smeruje k styčnému juhovýchodnému bodu na parcele č. 3051/1, odkiaľ pokračuje severným smerom po západnej hranici parcely k styčnému bodu s parcelou č. 1146/49. Ďalej pretína parcelu č. 1146/49 a 1146/46 hranicu parcely č. 1146/42, diagonálne pretína parcelu č. 3040. V styčnom bode s parcelou č. 3876 sa lomí, pokračuje po jej južnej hranici a v rovnakom smere pretína parcelu č. 1146/1 (cestná komunikácia). V mieste zalomenia komunikácie sa pravouhlo zalamuje a pokračuje severovýchodným smerom až po styčný bod s parcelou č. 603/1 (pešia komunikácia), ktorú pretína, ďalej pretína parcelu č. 35/1 (cestná komunikácia I-66) a parcelu č. 602 (pešia komunikácia Ulica ČSA). Ďalej pokračuje severovýchodným smerom paralelne so severozápadnou hranicou parciel č. 3039/1, č. 3039/2, č. 3039/3. V rovnakom smere pretína parcelu č. 601 a ďalej severovýchodným smerom paralelne so severozápadnou hranicou parciel č. 3036, č. 2967/2, č. 2954, č. 2953, č. 2956/1, č. 2952 (pešia, cestná a pešia komunikácia Školská ulica) až ku styčnému bodu s parcelou č. 1609/1, odkiaľ vedie po severozápadnej hranici parcely č. 1609/1, č. 1608, č. 1616 až po styčný severný bod s parcelou č. 601 (ulica Za kostolom). V strede komunikácie na parcele č. 604/1 sa zalamuje a pokračuje východným smerom ku styčnému bodu s parcelou č. 1579/2. Pokračuje po severnej hranici parciel č. 1579/2, č. 1579/1, č. 1578/2, č. 1578/1, pretína parcelu č. 1564, č. 1566/2 a č. 1566/1, smeruje po severnom okraji parcely č. 1569 k jej severovýchodnému bodu, kde sa zalamuje, pokračuje ďalej po severovýchodnej hranici parcely č. 1571 až k styčnému bodu s parcelou č. 1572. Ďalej

pokračuje východným smerom a pretína parcelu č. 1572, č. 35/8 (pešia komunikácia) a parcelu č. 35/7 (cestná komunikácia Chalupkova ulica) a smeruje k východiskovému bodu na parcele č. 2429.

B.3. Hranica pamiatkovej zóny v katastrálnych dokumentoch

Hranica Pamiatkovej zóny Brezno je zaznačená v grafických katastrálnych operátoch, vektorovej katastrálnej mape k. ú. Brezno. Nehnuteľné kultúrne pamiatky na katastrálnej mape sú označené symbolom. Nehnuteľné kultúrne pamiatky, nachádzajúce sa na pamiatkovom území, sú na listoch vlastníctva označené kódom ochrany 201 – Kultúrna pamiatka, ostatné nehnuteľnosti nachádzajúce sa na pamiatkovom území kódom ochrany 203 – Pamiatková zóna.

B.4. Ochranné pásmo pamiatkovej zóny

Hranica ochranného pásma pamiatkovej zóny Brezno bola navrhnutá v Zásadách pamiatkovej starostlivosti pre pamiatkovú zónu Brezno, spracovanú Ústavom pamiatkovej starostlivosti Banská Bystrica, autori Ing. arch. Renáta Lieskovská, Mgr. Ján Kasper, Banská Bystrica 1991. Územné vymedzenie ochranného pásma tvorilo prílohu č. 1 k všeobecnému záväznému nariadeniu Okresného úradu v Banskej Bystrici zo dňa 20. 11. 1991 o vyhlásení územia v Brezne za pamiatkovú zónu.

Územné vymedzenie pamiatkovej zóny v Brezne podľa prílohy č. 1 k všeobecnému záväznému nariadeniu Okresného úradu v Banskej Bystrici zo dňa 20. 11. 1991 o vyhlásení územia v Brezne za pamiatkovú zónu:

Navrhované ochranné pásmo pamiatkovej zóny vo východnej časti prechádza popri parcele ľavého brehu vodného toku Hrona (par. č. 836 a 1467). V severnej časti prechádza cez vodný tok Hrona (parc. č. 830), Chalupkovu ulicu (parc. č. 35), popri hranici parcely č. 1561, 1597 a 1595. V severozápadnej časti lemuje parcelu č. 341/1 a 345/3, ktoré tvoria mestský cintorín. Smerom na juh prechádza kolmo cez Vránskeho ulicu, Školskú ulicu, popri parcele č. 400 (škola), vedie cez ulicu Hradby, smerom na východ po ulicu maršala Malinovského, cez Námestie Červenej armády, vedie po ulici Zechentera-Laskomerského. Pri parku na parcele č. 3246 sa stáča hranica ochranného pásma smerom na východ, kde vedie po Švermovej ulici (parc. č. 1071) a Černákovej ulici (parc. č. 2692) až po východný bod pri vodnom toku Hrona.

Pamiatková zóna Brezno nemá vyhlásené ochranné pásmo. Východná hranica pamiatkovej zóny je v dotyku s pravým brehom Hrona, z južnej strany prebieha v blízkosti panelovej vysokopodlažnej výstavby a niekoľkých stavieb zo 70. rokov minulého storočia, kde ochranné pásmo nemá opodstatnenie. Ochranné pásmo môže mať svoje opodstatnenie len z juhozápadnej a severozápadnej strany tak, ako bolo navrhované v roku 1991 s prehodnotením jeho plošného rozsahu a na severnej strane, kde sú významné diaľkové pohľady na pamiatkovú zónu od cintorína na Dúbravke.

C. Údaje o zadaní a spracovaní urbanisticko-historického výskumu a zásad

C.1. Požiadavka a dôvod realizácie urbanisticko-historického výskumu a zásad

Realizácia urbanisticko-historického výskumu je základným predpokladom pre poznanie pamiatkových hodnôt územia a definovanie podmienok ich ochrany. Základná ochrana pamiatkového územia je v § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“) definovaná :

Pamiatková zóna Brezno bola vyhlásená všeobecne záväzným nariadením Okresného úradu v Banskej Bystrici 20. novembra 1991, s nadobudnutím právoplatnosti 25. novembra 1991, na základe návrhu na vyhlásenie pamiatkovej zóny Brezno, ktorý vypracoval Krajský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici (Ing. arch. Alexandra Berková) v roku 1989. Po vyhlásení pamiatkovej zóny vypracoval Ústav pamiatkovej starostlivosti Banská

Bystrica Zásady pamiatkovej starostlivosti pamiatkovej zóny Brezno (Mgr. Ján Kasper, Ing. arch. Renáta Lieskovská, Ing. Júlia Laubová- zeleň), ktoré vychádzali z platného zákona č. 27/1987 o štátnej pamiatkovej starostlivosti a boli spracované podľa štruktúry a v rozsahu aktuálnej metodiky. Požiadavka na aktualizáciu spracovaných zásad pre pamiatkovú zónu Brezno vyplynula zo zmenených legislatívnych predpisov a požiadavky na špecifikáciu požiadaviek na ochranu pamiatkového územia v zmysle nového pamiatkového zákona, zohľadňujúcich zároveň nové poznatky o pamiatkovom území.

Z týchto dôvodov bola do plánu hlavných úloh Pamiatkového úradu Bratislava zaradená aj aktualizácia Zásad pamiatkovej ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt pamiatkového územia – Pamiatková zóna Brezno. Aktualizácia bola spracovaná na základe Usmernenia Pamiatkového úradu SR k spracovaniu výskumnej dokumentácie pamiatkových území v súlade § 9 vyhlášky MK SR, ktorou sa vykonáva pamiatkový zákon.

V roku 2002 bol pre mestskú aglomeráciu Brezno vypracovaný územný plán, zahŕňajúci územie vymedzené hranicami katastrálneho územia Brezno, ktorý centrálnu mestskú časť riešil len v rámci širších vzťahov, zároveň však špecifikoval požiadavku na vypracovanie zonálneho územného plánu centrálnej časti mesta s pamiatkovou zónou. Mesto Brezno v súčasnosti zabezpečuje obstarávanie novej ÚPD, keďže doteraz platná prešla viacerými zmenami. Spracovanie novej územnoplánovacej dokumentácie umožní do nej premietnuť aktualizované Zásady ochrany pamiatkovej zóny Brezno.

Pamiatková zóna Brezno tvorí významnú súčasť pamiatkového fondu a kultúrneho dedičstva. Dôvodom jej vyhlásenia bola zachovaná historická urbanistická štruktúra územia so zástavbou meštianskych domov a administratívnych stavieb, koncentrovaných okolo Námestia M. R. Štefánika, stavieb rôznej funkcie (administratívnej, sakrálnej) s výraznými pamiatkovými hodnotami v strede námestia a na severnej strane pamiatkovej zóny, ako aj súvislou radovou zástavbou vidieckeho typu v bočných uliciach. Mesto situované v okrajovej východnej polohe stredoslovenských banských miest malo štatút slobodného kráľovského mesta, prezentovaného fortifikačným systémom, ktorý nebol dobudovaný. Ekonomickým stimulom rozvoja mala byť banícka činnosť, ktorá sa však nerozvinula a zameranie obyvateľstva na poľnohospodárstvo a remeselnú výrobu predurčilo prevažujúci charakter historickej zástavby s prízemnými roľnícko-remeselníckymi domami.

Od obdobia vyhlásenia v roku 1991 si pamiatkové územie zachovalo v princípe svoju historickú urbanistickú štruktúru a hmotovo-priestorové usporiadanie, vo veľkej miere aj výškové zónovanie jednotlivých blokov zástavby. K ich narušeniu došlo na niektorých nezastavaných plochách (novostavba bytového domu Šrámkova), na parcelách po asanovaných objektoch tradičnej historickej zástavby (Rázusova ulica, Ulica ČSA, závery parciel Chalupkova). Na území PZ boli obnovené viaceré kultúrne pamiatky a objekty. Jednou z najvýznamnejších stavebných prác, dôležitých pre prezentáciu hodnôt pamiatkového územia, bola rekonštrukcia plochy Námestia M. R. Štefánika a revitalizácia mestského parku. Najzávažnejšími problémami pri obnove objektov sú nevhodné nadstavby tradičnej vidieckej zástavby, predimenzované vstavby do podkrovia, tvarové deformácie striech s vikiermi neprimeranej veľkosti, použitie nevhodných materiálov a povrchových úprav, nekonceptné umiestňovanie reklamných a informačných zariadení.

D. Údaje o územnoplánovacej dokumentácii, podkladoch, prameňoch a použitej literatúre a predchádzajúcich výskumoch

D.1. Prehľad predchádzajúcich urbanisticko-historických výskumov

Návrh na vyhlásenie pamiatkovej zóny Brezno. Krajský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici, 1989. Autor Ing. arch. Alexandra Berková.

Zásady pamiatkovej starostlivosti pamiatkovej zóny Brezno. Ústav pamiatkovej starostlivosti Banská Bystrica, 1991. Autor Mgr. Ján Kasper, Ing. arch. Renáta Lieskovská, Ing. Júlia Laubová- zeleň.

D.2. Prehľad spracovaných územno-plánovacích dokumentácií a štúdií

D.2.1. V minulosti spracovaná dokumentácia

Územný plán hospodársko-sídelskej aglomerácie Brezno, Podbrezová, Valaská, Hronec. Urbion, Štátny inštitút urbanizmu a územného plánovania Bratislava, pobočka Banská Bystrica. Hlavný projektant Ing. arch. Peter Rusnák. Vedúci ateliéru Ing. arch. Jozef Dižka. Banská Bystrica: december 1981. Spracovaný k návrhovému obdobiu 2000 s I. etapou výstavby do roku 1995.

Schválený uznesením rady SKNV č. 144-III/78 zo dňa 12. 12. 1978. Právoplatnosť potvrdená Okresným národným výborom, odbor územného plánovania v zastúpení Ing. arch. Pavel Bugár, dňa 30. 8. 1982.

Schválený uznesením rady SKNV č. 144-III/78 zo dňa 12. 12. 1978. Právoplatnosť potvrdená Stredoslovenským krajským národným výborom, odbor územného plánovania v zastúpení Ing. arch. Ivan Michalec, CSc., dňa 30. 8. 1982.

Územný plán CMZ Brezno. Stavoprojekt Trnava, projektová organizácia 03-01-2 Trnava, ateliér 201. Zodpovedný riešiteľ Ing. arch. Ľuboš Vagala. Trnava: 1986.

Schválený uznesením rady ONV č. 75/85 zo dňa 12. 4. 1985. Právoplatnosť potvrdená Okresným národným výborom, odbor územného plánovania v zastúpení Ing. arch. Pavel Bugár, dňa 27. 10. 1986.

Schválený uznesením rady SKNV č. 133/85 zo dňa 3. 9. 1985. Právoplatnosť potvrdená Stredoslovenským krajským národným výborom, odbor územného plánovania v zastúpení Ing. arch. Ivan Michalec, CSc., dňa 6. 1. 1987.

Vzorové riešenie prehodnotenia Územného plánu miest strednej veľkostnej kategórie a návrhu regulatívov (Brezno). Útvar hlavného architekta Stredoslovenského kraja Banská Bystrica. Banská Bystrica: marec 1991.

Generel zelene mesta Brezno. Pôdohospodársky projektový ústav, podnik Bratislava, závod Banská Bystrica. Autor Ing. Ján Zajac. Banská Bystrica: 1989.

D.2.2. Platná územnoplánovacia dokumentácia vyššieho územného celku

ÚPN VÚC Banskobystrický kraj.

Schválený uznesením vlády SR č. 394/1998 zo dňa 9. 6. 1998. Spracovateľ: URKEA, s. r. o., Banská Bystrica: 1998. Hlavný riešiteľ Ing. arch. Mária Chocholová. Nariadenie vlády SR č. 263, ktorým sa vyhlasuje záväzná časť ÚPN VÚC Banskobystrický kraj uverejnená v Zbierke zákonov SR č. 263/1998 dňa 18. 8. 1998.

ÚPN VÚC Banskobystrický kraj. Zmeny a doplnky I. Slovenská agentúra životného prostredia, centrum tvorby krajiny, Banská Bystrica: 2004. Hlavný riešiteľ Ing. arch. Mária Chocholová.

Schválené uznesením zastupiteľstvo Banskobystrického samosprávneho kraja č. 611/2004 zo dňa 16. a 17. 12. 2004. Všeobecné záväzné nariadenie Banskobystrického samosprávneho kraja č. 4/2004 zo dňa 17. 12. 2004, ktorým sa vyhlasujú zmeny a doplnky ÚPN VÚC Banskobystrického kraja, nadobudlo účinnosť 21. 1. 2005.

ÚPN VÚC Banskobystrický kraj. Zmeny a doplnky 1/2007. Spracovateľ: Ing. arch. Mária Chocholová, Banská Bystrica: 2007.

Schválené uznesením zastupiteľstva Banskobystrického samosprávneho kraja č. 222/2007 zo dňa 23. 8. 2007. Všeobecne záväzné nariadenie Banskobystrického samosprávneho kraja č. 6/2007

zo dňa 17. 12. 2004, ktorým sa vyhlasuje záväzná časť Územného plánu VÚC Banskobystrického kraja Zmeny a doplnky 1/2007, nadobudlo účinnosť 27. 9. 2007.

ÚPN VÚC Banskobystrický kraj. Zmeny a doplnky 2009. Urbion. Inštitút urbanizmu a územného plánovania- Urbion, Bratislava: 2009. Hlavný riešiteľ Ing. arch. Mária Chocholová, Ing. arch. Hana Kasová.

Schválené uznesením zastupiteľstva Banskobystrického samosprávneho kraja č. 94/2010 zo dňa 18. 6. 2010. Záväzná časť Územného plánu veľkého územného celku Banskobystrický kraj - Zmeny a doplnky 2009 bola vyhlásená Všeobecne záväzným nariadením Banskobystrického samosprávneho kraja č. 14/2010, ktoré nadobudlo účinnosť 10. 7. 2010.

D.2.3. Platná územnoplánovacia dokumentácia schválená VZN mesta

ÚPN mesta Brezno. Ateliér Future – Ing. arch. Vladimír Letovanec. Banská Bystrica: 2001.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 134/2001 zo dňa 14. 12. 2001, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 65/2001 o záväzných častiach plánu mesta Brezna.

Územný plán člení riešené územie na urbanizované územie (sídlný priestor) a ostatné neurbanizované územie katastra (prírodný priestor). Urbanizované územie tvoria zastavané plochy a plochy navrhnuté pre ďalšiu urbanizáciu, rozdelené na pätnásť urbanistických okrskov, pamiatková zóna je súčasťou okrsku 1a centrum.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky I.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 4/2004 zo dňa 23. 2. 2004, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 95/2004 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky I.

Predmetom zmeny bolo zabezpečenie dopravnej obsluhy s časovým limitom, doprava, technické vybavenie v obchodnom centre a golfovom areáli, doplnky a upresnenia v článku 6 Limity využitia územia a ďalšie obmedzenia a článku 7 Verejnoprospešné stavby.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky II.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 95/2004 zo dňa 28. 6. 2004, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 101/2004 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky II.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky III.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 29/2005 zo dňa 1. 3. 2005, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 3/2005 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky III.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky IV.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 98/2005 zo dňa 14. 6. 2005. Úprava smernej časti.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky V.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 4/2006 zo dňa 7. 2. 2006. Úprava smernej časti.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky VI.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 220/2006 zo dňa 16. 11. 2006, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 5/2006 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky VI.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky VII.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 221/2006 zo dňa 16. 11. 2006, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 6/2006 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky VII.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky VIII. AMŠ Partners. Hlavný riešiteľ: Ing. arch. Marián Šovčík. Banská Bystrica: 2007.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 127/2008 zo dňa 2. 9. 2008, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 7/2008 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky VIII.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky IX. REPROS – hlavný riešiteľ Ing. arch. Alexander Bánovský. Zvolen: 2009.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 71/2009 zo dňa 20. 5. 2009, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 5/2009 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky IX.

Zmeny a doplnky II.-IX. sa nedotýkali pamiatkovej zóny.

Územný plán návrh mesta Brezno. Zmeny a doplnky X. REPROS – hlavný riešiteľ Ing. arch. Alexander Bánovský. Zvolen: 2009.

Schválený uznesením Mestského zastupiteľstva č. 188/2009 zo dňa 15. 12. 2009, Všeobecné záväzné nariadenie mesta Brezna č. 7/2009 o záväzných častiach plánu mesta Brezna- Zmeny a doplnky X.

Zmeny a doplnky X. sa pamiatkovej zóny len nepriamo. Predmetom riešenia boli okrem iných X/1 zmena trasovania preložky cesty I/66.

D.3. VZN mesta a iné dôležité dokumenty

D.3.1. Účinné všeobecne záväzné nariadenia

Najdôležitejšie všeobecne záväzné nariadenie mesta Brezno, schválené mestským zastupiteľstvom, a iné dokumenty, týkajúce sa pamiatkového územia Pamiatková zóna Brezno:

Všeobecne záväzné nariadenie Mesta Brezno o záväzných častiach územného plánu mesta Brezno 65/2001 schválené mestským zastupiteľstvom 26. 4. 2000 zo dňa 14. 12. 2001 s účinnosťou odo dňa 21. 2. 2002.

Všeobecne záväzné nariadenie Mesta Brezno o záväzných častiach územného plánu mesta Brezno Zmeny a doplnky I. č. 95/ 2004 schválené mestským zastupiteľstvom 23. 2. 2004 s účinnosťou odo dňa 29. 3. 2004.

Všeobecne záväzné nariadenie o reklamných, informačných a propagačných zariadeniach na území mesta Brezna č. 11/2008 schválené mestským zastupiteľstvom 21. 10. 2008 s účinnosťou odo dňa 6. 11. 2008.

Všeobecne záväzné nariadenie o zásadách činností: stavebných úprav a činností v urbanistických okrskoch, umiestňovania reklamných, informačných a propagačných zariadení, umiestňovania sezónnych vonkajších obslužných zariadení na území mesta Brezna pre výkon dokumentácie ÚPN mesta Brezno č. 9/2012 schválené mestským zastupiteľstvom 15. 5. 2012 s účinnosťou odo dňa 15. 6. 2012.

Ďalšie účinné VZN mesta, priebežne aktualizované a zverejnené na webovej stránke mesta <http://www.brezno.sk/dokumenty.phtml?id5=3157>

D.3.2. Ďalšie dôležité dokumenty

Štatút mesta Brezno tak ako to vyplýva z jeho zmien a doplnkov vydaných doplnkom č. 1 schváleným MsZ 21. 10. 2008

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Brezno (2008-2013). Útvar rozvoja mesta. Brezno: 2008. Schválený mestským zastupiteľstvom 27. 5. 2008.

Dokument starostlivosti o dreviny Brezno. ATR, s. r. o., autor Ing. Tamara Reháčková, PhD. v spolupráci s firmou EPIS s. r. o., RNDr. Eva Pauditšová, PhD. Bratislava: 2010.

D.4. Mapové podklady

Vojenská mapa – prvé vojenské mapovanie horného Uhorska 1769 – 1775, M=1:14 400, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy v Archíve PÚ SR Bratislava.

Vojenská mapa – druhé vojenské mapovanie Uhorska 1806 – 1869, M=1:28 800, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy v Archíve PÚ SR Bratislava.

Vojenská mapa – tretie vojenské mapovanie Uhorska 1875 – 1887, M=1:28 800, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy v Archíve PÚ SR Bratislava.

Katastrálna mapa Brezna z roku 1866, aktualizovaná v roku 1939, list 32, 37, 38, V. s. VI 13, Ods. ah, ag, bh. M 1:2880, Zv. 11. Geodetický a kartografický ústav Bratislava. Kópia v Archíve PÚ Bratislava, sign. 1695.

Územný plán CMZ Brezno. Stavoprojekt Trnava, projektová organizácia 03-01-2 Trnava, ateliér 201. Zodpovedný riešiteľ Ing. arch. Ľuboš Vagala. Trnava: 1986.

Mapa Pamiatková zóna Brezno a jeho ochranné pásmo, M=1:1000, príloha Zásad pamiatkovej starostlivosti o pamiatkovú zónu Brezno. Archív Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica, sign. T151.

ÚPN mesta Brezno. Ateliér Future – Ing. arch. Vladimír Letovanec. Banská Bystrica: 2001.

VKM – Katastrálne územie Brezno, GKÚ Bratislava.

Mapa 1: 5 000, vydaná Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky so stavom polohopisu k 31. 12. 1995, kladové listy č. 2-1/24, 2-1/41, 42, 43 44.

D.5. Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy územia

FILLOVÁ, Ľubica: Brezno. Bývalý piaristický kláštor. Námestie M. R. Štefánika 34. Sondážny výskum fasád. Banská Bystrica, 1988.

FILLOVÁ, Ľubica: Brezno. Gottwaldovo námestie č. 11. (Pozn.: dnes M. R. Štefánika č. 14). Sondážny výskum čelnej fasády. Návrh obnovy. Banská Bystrica, 1988. Rkp. v archíve KPÚ Banská Bystrica, sign. T 156.

FILLOVÁ, Ľubica: Brezno. Gottwaldovo námestie č. 26. (Pozn.: dnes M. R. Štefánika). Pamiatkový výskum. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica. Banská Bystrica: 1980. Rkp. v archíve autora.

FILLOVÁ, Ľubica: PZ Brezno. Rázusova 20. Roľnícko-remeselnícky dom. Architektonický a umelecko-historický výskum. Banská Bystrica: 2007. Rkp. v archíve autora a súčasť spisu KPÚ Banská Bystrica.

HANULIAK, Václav- FILLOVÁ, Ľubica: PZ Brezno. Rázusova 20. Meštiansky dom. Nálezová správa z archeologického výskumu. Banská Bystrica: 2007. Rkp. v archíve autora a súčasť spisu KPÚ Banská Bystrica.

MALČEK, Róbert: Brezno- Pod Viselnicami (obchodné centrum Tesco). Výskumná správa 2/05. Nitra 2005.

SURA, Miroslav: Brezno. Gottwaldovo námestie č. 10. (Pozn.: dnes M. R. Štefánika č. 13). Pamiatkový výskum. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica. Banská Bystrica: 1980. Archív KPÚ Banská Bystrica, sign. T 155.

D.6. Archívne materiály

Fond magistrátu mesta Brezna. Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Štátny okresný archív v Banskej Bystrici.

Fond magistrátu mesta Brezna, Mestská pozemková kniha z roku 1787, diel I- XIX, inv. č. 423-450. Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Štátny okresný archív v Banskej Bystrici.

Fond magistrátu mesta Brezna. Mestský pozemkový kataster z roku 1814, inv. č. 451. Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Štátny okresný archív v Banskej Bystrici.

Fond máp a plánov. Horehronské múzeum v Brezne.

Fond historických fotografií a dobových pohľadníc. Horehronské múzeum v Brezne.

Denník Dušana Licharda. Rkp. Zbierkový fond Horehronského múzea v Brezne, sign. ZF HM P 114.

Historia domus parochiae Brezno. Záznamy z rokov 1993- 2000. Rkp. v archíve r. k. farského úradu v Brezne.

Jeden deň v Brezne roku 1666, latinský rukopis Cypriána Hradila bez udania prameňa v slovenskom preklade Dušana Licharda. Zbierkový fond Horehronského múzea v Brezne.

Pamätná kniha slobodného mesta nad Hronom. Rkp. na Mestskom úrade v Brezne.

D.7. Literatúra a pramene

BALAŠA, Gejza: *Praveké osídlenie stredného Slovenska*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1960. 115 s. + 41 s. obrazová príloha.

BARKÁNY, Eugen- DOJČ, Ľudovít- *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo Vesna, 1991, s. 292- 294.

BEL, Matej: *Notitia Hungariae Novae Historico- Geographica. Tom II. Comitatus Posoniensis (continuatio). Comitatus Thurociensis. Comitatus Soliensis*. Vienna: 1936.

BINDER, Róbert: *Osadníci na Horehroní*. Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1962.

BOLERÁSZKY, V.: Zo starších dejín mesta a jeho bojov s Dórciovcami o samostatnosť. In: *Historický zborník kraja*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, roč. 3, s. 58-59.

BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Niekoľko príspevkov k súpisu pamiatok z doby bronzovej zo stredného a horného Pohronia. In: *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti XXXIX*, č. 1, 3, 4, rok 1948.

CSIZMADIA, A.: Právne postavenie a správa miest vo feudálnom Uhorsku v 18. storočí. In: *Slovenská archivistika*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, roč. 6, s. 306.

ĎURKOVÁ, Mária: *Vývoj osídlenia Zvolenskej a Pliešovskej kotliny v stredoveku*. In: *Historický časopis*, rok 1996, roč. 44, č. 2, s. 161- 185.

FEJÉR, G.: *Codex Iomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/4*, s. 376.

FURMÁNEK, Václav- VELIAČIK, Ladislav- VLADÁR, Jozef: *Slovensko v dobe bronzovej*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV Veda 1991, 408s. + 16 obrazových príloh, obr. 44, 15 máp.

HREBLAY, Anton: *Brezno a jeho okolie (so zvláštnym zreteľom na národné obyčaje)*.

- Monografia. Nákladom vlastným. Kníhtlačiarenský účasť. spolok v Turčianskom sv. Martine, 1928.
- HREBLAY, Anton: *Brezno, monografia*. Brezno, 1945. Rkp. v zbierkach Horehronského múzea v Brezne, sign. AVS HM č. 100.
- HREBLAY, Anton: *Brezno a okolie*. Turistický sprievodca. Bratislava: Štátne telovýchovné nakladateľstvo, 1954.
- CHALUPKA, Adam: *Historické pamäti cirkve ev. břežňanské*. Banská Štiavnica: 1837.
- JUCK, Ľubomír: *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I (1238- 1350)*. Bratislava: 1984.
- KREUTZ, František: Stručný vývoj Brezna za feudalizmu podľa mestských privilégií a listín. In: *Brezno sedemstoročné*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo 1965, s. 21-36.
- KREUTZ, František: Breznianske pamiatky. In: *Brezno sedemstoročné*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 192- 198.
- KRIVOŠOVÁ, Janka: *Evanjelické kostoly na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2001.
- KRIŽKO, Pavol: *Dejiny banskomestského seniorátu*. Liptovský Mikuláš: 1948.
- KRIŠTOFOVÁ, Ivica: Z histórie židovskej komunity v Brezne. Brezno: 2001. Archív Horehronského múza, sign. AVP HM 103.
- KUBIZNIAKOVÁ, Mária: *Dejiny breznianskej farnosti*. Diplomová práca. Badín: 2001. Rkp. v archíve r. k. farského úradu v Brezne.
- KUČA, Karol- KUČOVÁ, Věra: *Princípy památkového urbanizmu*. Praha: Státní ústav památkové péče, 2000.
- KUČA, Karel- KUČOVÁ, Věra- KIBIC, Karel: *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Praha: Národní památkový ústav, 2004.
- KVIETOK, Ladislav: *Zemepis Horehronia*. Vlastivedná štúdia Banskobystrického a Breznianskeho okresu. Zvolen: 1943.
- LACKO, Richard: Sto rokov železnice Brezno – Pohronská Polhora – Tisovec. In: *Pamiatky a múzeá*, rok 1996, č. 2, s. 36-39.
- LACKO, Richard: *100 rokov železničnej trate Podbrezová – Tisovec. (Ozubnicová trať Tisovec – Pohronská Polhora)*. Brezno, Mestský úrad, 123s. Brezno: 1996.
- LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír Zechenter: *Päťdesiat rokov slovenského života II*. Bratislava: Vydavateľstvo Tatran, 1974, s. 69- 72.
- LICHARD, Dušan: *Vznik mesta Brezna a prvé storočie jeho trvania*. Rkp. Archív Matice slovenskej, Martin, s. 23.
- MÁCELOVÁ, Marta: Ojedinelé nálezy v okrese Banská Bystrica. In: *AVANS* v roku 1985, Nitra: 1986, s. 152- 154.
- MÁCELOVÁ, Marta: Praveké a včasnodedinné osídlenie horného Pohronia. In: Kmeť, S.: *Z histórie a súčasnosti banskobystrického okresu*. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1989, s. 21- 30.
- MÁCELOVÁ, Marta: Slovanské osídlenie Zvolenskej kotliny. In: *Vlastivedný časopis*, rok 1990, roč. XXXIX, s. 17- 20.
- MÁCELOVÁ, Marta: Nálezy z Hornej Lehoty. In: *AVANS* v roku 1990. Nitra: 1992, s. 72- 73.
- MÁCELOVÁ, Marta: Prvé nálezy na hradisku v Nemeckej. In: *AVANS* v roku 1993. Nitra: 1995.
- MÁCELOVÁ, Marta- MOSNÝ, Peter- PIETA, Karol: Zisťovací výskum v Nemeckej. In: *AVANS* v roku 1995. Nitra: 1997, s. 130- 140.

- NĚMCOVÁ, Božena: Slovenské starožitnosti. In: *Památky archeologické*, rok 1859, roč. 3, s. 22- 27.
- NETOPIL, Ivo: Brezniansky mangel. In: *Technické noviny*, roč. XXXV, rok 1987, č. 3, s. 11.
- PIETA, Karol: *Die Púchov-kultur*. Nitra: 1982.
- PIETA, Karol- MOSNÝ, Peter: Nové nálezy z laténskeho hradiska pri Hornej Lehote. In: *AVANS* v roku 1994. Nitra: 1996, s. 140.
- PIETA, Karol- MOSNÝ, Peter: Sídliisko z doby železnej v Hornej Lehote. In: *AVANS* v roku 1999. Nitra: 2000, s. 104- 105.
- PIETA, Karol- MOSNÝ, Peter: Výskum v Hornej Lehote. In: *AVANS* v roku 2001. Nitra: 2002, s. 161- 162.
- PISOŇ, Štefan: Slovník banskobystriického okresu. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968.
- RAPOŠ, Karol (ed.): *Mesto Brezno národnému bohatierovi*. Turčiansky Sv. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1929.
- RAPOŠ, Karol: *Dejiny cirkvi ev. a. v. breznianskej (v súvisie s dejinami mesta Brezna n/Hr.)*. Liptovský sv. Mikuláš: 1938.
- SCHUSTER, Adolf: Poznámky k histórii Brezna v období 19. storočia. In: *Brezno sedemstoročné*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 49- 51.
- SCHUSTER, Adolf: V boji za národné uvedomenie. In: *Živá minulosť Horehronia*. Brezno: Horehronské múzeum, 1964, s. 8.
- SKLADANÝ, Marián- TOMEČEK, Oto: Hranice Ľupčianskeho hradného panstva v polovici 16. storočia. In: *Acta historica Neosoliensis. Zv. 3*. Katedra histórie FHV UMB 2000, s. 49, 59.
- SLÁVIK, Ján.: *Dejiny Zvolenského ev. a. v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica: Vydavateľ August Joerges, 1921, s. 315-367.
- Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) I.- VI*. Martin: Matica slovenská, 1986- 1994.
- Súpis pamiatok na Slovensku, diel I., A- J, SÚPSOP, Obzor Bratislava 1967, s. 216- 218.
- ŠARAFÍN, Michal: Brezno – mesto svojrázneho vidieka. (Naše Slovensko. Obnova slovenských dedín a mestečiek. Architektúra – miestna kultúra). In: *Národná osveta*, roč. VIII, rok 1998, č. 19, s. 8.
- ŠÁŠKY, Ladislav: *Kamenná krása našich miest*. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1981.
- ŠPIESZ, Anton: *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1972.
- ŠPIESZ, Anton: *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680- 1780*. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1983.
- ŠÁŠKY, Ladislav: Brezno. In: *Vlastivedný časopis*, roč. XI, rok 1962, č. 4, s. 183- 186.
- ZALČÍK, Tibor: *Urbanizmus stredovekého mesta na Slovensku*. Vydavateľstvo Pallas, Bratislava 1973.

E. Historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia

E.1. Stručný historický a stavebný vývoj s významnými dátumami

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
staršia doba kamenná- paleolit mladšia doba kamenná- neolit	v 80. rokoch 20. storočia archeologický prieskum na rekultivovaných plochách v katastroch Brezno, Valaská, Michalová, Polomka, Závadka nad Hronom, Heľpa, Šumiac	osídlenie územia v tejto dobe nebolo podložené archeologickými nálezmi, osídľovací proces nepriaznivo ovplyvnilo chladnejšie horské podnebie, veľké rozdiely v nadmorskej výške a nedostatok pôdy na obrábanie
staršia doba bronzová		územie stále nebolo osídlené, osídlenie sa sústreďovalo do výšky 300 m. n. m.
mladšia doba bronzová <i>lužická kultúra</i>	vypelá úroveň výroby v neskoršej dobe bronzovej na strednom Slovensku záchranný archeologický výskum pri výstavbe obchodného domu TESCO Róbert Malček 2005	osídľovanie Zvolenskej kotliny a Horehronia, ktoré kultúrne patrí do okruhu <i>lužických poľnohospodárskych polí</i> s viacerými archeologicky nepreskúmanými hradiskami v okolí Banskej Bystrice (Nemce, Selce, Moštenica) <i>kataster Brezno, poloha Pod Viselnicami-</i> sídliskový objekt z mladšej doby bronzovej, ktorý bol pravdepodobne súčasťou väčšieho celku, fragmenty čreпов sivohnedej farby
neskorá doba bronzová <i>kyjatická kultúra</i> (1000-800/700 pred n. l.)		<i>kataster Valaská, poloha Diel-</i> nález žiarového hrobu z okruhu kyjatickej kultúry <i>kataster Brezno, poloha Žaly-</i> náhodný nález bronzovej šálky a 14 nárámkov v roku 1882 pri výstavbe poľnohospodárskej školy, v súčasnosti v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti na námestí v Brezne v roku 1940 pri kopaní vodovodu našiel Ondrej Samel bronzovú sekerku
staršia doba železná- halštát (700-400 rokov pred n. l.)		<i>Hrádok pri Hornej Lehote</i> , hradisko chránené s troch strán valovými násypmi, so severozápadnej strany skalnatým bralom, na úpäti svahu nálezy sídliskových objektov kolovej konštrukcie s kamennými podmurovkami, steny prútené vymazané hlinou, v interiéri pozostatky ohnísk

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
mladšia doba železná- latén (400 rokov pred n. l.) <i>predpúchovská kultúra</i>		nálezy šálok s pásikovým uchom a nádoby so zvieracími hlavičkami nad uchom z hrádka v Nemeckej, z hrádku v Hornej Lehote a sídliska Pod hrádkom
<i>púchovská kultúra</i>		nálezy keramiky s nádobami vytáčanými na hrnčiarskom kruhu z hlíny, do ktorej bol pridávaný grafit z hrádku v Hornej Lehote
doba rímska (0-400 n. l.)	územie Slovenska sa dostáva do bezprostredného susedstva s dvoma provinciami Rímskej ríše- Panóniou a Norikom	vo Zvolenskej kotline a na Horehroní v lokalitách <i>Zvolen, Banská Bystrica, Jasenie, Slovenská Lupča</i> sú doložené kontakty s rímskymi provinciami nálezi rímskych mincí
doba slovanská (6.-9. storočie n. l.)	penikanie slovanského obyvateľstva do Zvolenskej kotliny proti toku Hrona doložené od začiatku 7. storočia, osídľovanie inundačných terás na jeho brehoch	slovanské objekty a keramika pražského typu s veľkou koncentráciou osád v okolí Zvolena (Priekopa v Môťovej, lokalita Horné zeme v katastri Sliač, sídliská Pod veľkou Strážou, Hapatka, Krivá púť)
10. - 11. storočie	Veľkomoravské a povelkomoravské osídlenie	koncentrácia jednotlivých rozptýlených osád do väčších sídiel
11. august 1265 (listina zachovaná v prepise zo 17. augusta 1270)-	najstaršia písomná zmienka, v turčiansko-liptovských privilégiách Belu IV., kde sa územie spomína pod názvom „ <i>terra Berezun</i> “ v súvislosti s vymedzením hraníc územia osadníkom Liptova, v rámci ktorých môžu slobodne poľovať	
14. august 1380 (listina zachovaná v prepise z roku 1494)	výsady kráľa Ľudovíta I., ktoré podpísal na Ľupčianskom hrade pre mešťanov „ <i>cives</i> “ a host'ov „ <i>hospites</i> “, prvý dokument, s ktorým môžeme spájať počiatky spoločensko-politického vývoja mesta, v privilégiách podľa banskoštiavnického práva povolil kráľ obyvateľom mesta slobodnú voľbu richtára a farára, súdnu samosprávu, právo slobodne ťažiť rudy na území chotára	
13. január 1404	kráľ Žigmund oslobodil obyvateľov Brezna od platenia daní a poplatkov, bolo naďalej povinné platiť urburu	na území mesta existuje dom komorského grófa, kam sa urbura odvádzala

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1405	doložené patrocínium Panny Márie, kráľ Žigmund prideliť breznianskemu farárovi dežmu	drevený jednoloďový kostol stál na námestí na mieste mariánskeho stĺpa, bol v ňom krídlový oltár zasvätený Panně Márii s polychromovanou plastikou Madony s Ježiškom, z krídiel sa zachovala len tabuľová maľba sv. Barbory a sv. Doroty
1406	kráľ Žigmund daroval mestu mlyn, ktorý dovtedy patril Ľupčianskemu panstvu	
24. máj 1424	kráľ Žigmund daroval svojej druhej manželke Barbore Cilskej sedem stredoslovenských banských miest, ale aj Brezno, Krupinu, Zvolen, Víglaš, Dobrú Nivu a Ľupču	
1. máj 1439	kráľ Albert potvrdil privilégiá, ktoré prideliť Ľudovít I.	
11. jún 1439	kráľ Albert odňal kráľovnej Barbore všetky majetky a daroval ich svojej manželke Alžbete, ktorá ako vdova odstúpila majetok Gregorovi z Korbavy, zvanému Horvát	
28. apríl 1494	potvrdenie privilégií kráľom Vladislavom II., oslobodenie od mýtnych poplatkov	
5. apríl 1470	kráľ Matej Korvín daroval Ľupču zvolenskému županovi Jánovi Ernstovi, Brezno sa v darovacej listine nespomína ako súčasť panstva, po Ernstovej smrti sa majetok vrátil kráľovi	
1480	kráľ Matej Korvín daroval sedem stredoslovenských miest, Brezno a Ľupčianske panstvo svojej manželke Beatrix	
1488	kráľ Matej Korvín udelil obyvateľom Brezna právo jarmoku na deň Nanebovzatia Panny Márie a právo týždenného trhu každú sobotu Brezno malo medzi stredoslovenskými banskými mestami zvláštne postavenie, nebolo kráľovským mestom, ani sa nikdy nestalo členom stredoslovenských banských miest	

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
začiatok 16. storočia	ekonomický vývoj mesta bol poznamenaný neustálymi spormi s majiteľmi Ľupčianskeho panstva Dóczyovcami, ktorí si na základe darovacích listín kráľa Mateja Korvína robili nároky na Brezno	
30. apríl 1517	dóczyovské vojská v Brezne vyrabovali a podpálili budovu kráľovskej komory, kostol, domy	
1517- 1519		na severnom okraji mesta v časti nazývanej „Na bráničke“ postavený neskorogotický jednoloďový kostol s polygonálne ukončenou svätyňou, zasvätený Blahoslavenej Panne Márii
6. január 1528	kráľ Ferdinand I. potvrdil mestu oslobodenie od platenia stoličných daní	
po roku 1530		výskumom doložené murované prízemné jednotraktové dvoj priestorové meštianske domy (Námestie M. R. Štefánika 13), jeden na čelnej fasáde s nálezmi maľovaného nárožného kvádrovania a fragmentov maľovaných roziet okolo okenných otvorov, druhý mladší s maľovanými čiernymi diamantovými kvádrami murované domy na námestí sú však skôr výnimkou, prevažuje drevená architektúra
1. polovica 16. storočia	šírenie reformácie na Slovensku	
1558	farár Gašpar v meste slúžil pod obojakým spôsobom	
25. september 1568	kráľ Maximilián II. udelil magistrátu právo používať červený pečatný vosk	
2. október 1569	kráľ Maximilián II. povolil mestu zriadenie mýtnych staníc	
70.- 80. roky 16. storočia	ohrozenie stredoslovenských miest tureckými nájazdmi, po páde Divína fiľakovský beg viackrát vyzval Brezno, aby sa vzdalo, povest' o Bomburovi	
1578		najneskôr v tomto roku bolo vybudované opevnenie okolo neskorogotického kostola

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1604	protihabsburské povstanie Štefana Bočkaya, Brežňania museli striedavo prispievať na cisárske alebo povstalecké vojská	
1619-	povstanie Gabriela Bethlena pravdepodobne 6. októbra kostol vysvätený	ukončené práce na zaklení svätyně banskobystrickým majstrom Vavrincom Mušľom (podľa písomných údajov o nápise nad víťazným oblúkom)
22. november 1626	Bethlen žiadal od Brezna zásoby potravín	
11. júl 1627	Ferdinand III. vydal pre mesto erbovú listinu	
1645	povstanie Juraja Rákocziho, veliteľ cisárskeho vojska Štefan Móre z muránskeho hradu žiadal Brežňanov o potraviny	
február 1650	snahy mestského magistrátu o povýšenie mesta zavŕšené udelením privilégii kráľom Ferdinandom III. s podmienkou vyčlenenia troch pozemkov pre stavbu kráľovskej kúrie alebo pre potreby banskobystrickej banskej komory a dobudovania mestského opevnenia	zahájenie výstavby mestských hradieb
22. jún 1662	kráľ Leopold I. daroval palatínovi Františkovi Vešelényimu právo na tri pozemky zakotvené v listine Ferdinanda III. , zaviazal Brežňanov k odvodu všetkých daní a poplatkov palatínovi, ktorý sa často zdržiaval v meste, zorganizoval sprisahanie proti cisárovi	
1673	po prezradení sprisahania cisársky veliteľ Matej Collalto sa rozhodol evanjelikom odobrať fary, vyjednával s predstavenými kláštora v Prievidzi o prevzatí správy breznianskej farnosti, v októbri v sprievode jeho vojska prišiel do Brezna páter Mikuláš Housenka	
1679	sedmohradské knieža Imrich Tököli obsadil severné Slovensko	
1694		piaristi odkúpili dve parcely na námestí a zahájili výstavbu rezidencie s kláštornou kaplnkou Panny Márie

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1770		dokončená prestavba staršej radnice
1741		na náklady Juraja Machnera postavený na južnej strane námestia oproti r. k. fare mariánsky stĺp
1746		piaristi dali pod svätyňou kostola vybudovať (obnoviť?) kryptu, do ktorej pochovávali členov piaristického rádu, nad vchodom do krypty bol nápis „Bud' že jsme živí, bud' že umíráme“
1773		postavená drevená zvonica západne od radnice
1776	mapa Brezna s predmestiami Burgundiou, Veneciou, Valaštianskou ulicou, v ľavom dolnom rohu s vedutou- pohľad na mesto zo západnej strany	
12. apríl 1779	veľký požiar mesta	dôsledkom požiaru bola výrazná stavebná činnosť v nasledujúcich rokoch, počas ktorých boli postavené významné stavby a prestavané meštianske domy vo väčšej miere vznikajú murované domy aj mimo námestia, hlavne neskorobaroková zástavba Rázusovej ulice s prízemnými prejazdovými domami, priestory zaklenuté valenými lunetovými klenbami, predné izby prestropené trámovými stropmi
1779- 1780	vysvätený r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie	podľa projektu banskobystrického staviteľa Petra Grossmanna prestavaná staršia budova radnice
1780	mesto odkúpilo pozemky na Dúbravke	založený mestský cintorín, južná časť pre evanjelickú konfesiu, severná pre katolícku, vstupy samostatnými brámkami
1782-		podľa projektu Petra Grossmanna zahájená výstavba r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie v strede námestia
1785	v Brezne pôsobil ako ev. a. v. farár Ján Kuzmány, otec Karola Kuzmányho	4. júna položený základný kameň a zahájená výstavba tolerančného evanjelického a. v. kostola
1787 november	ev. a. v. kostol vysvätený	ukončenie výstavby ev. a. v. kostola

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1792- 1793		pristavaná veža k južnej fasáde r. k. kostola
1830		v klasicistickom slohu postavená mestská veža na námestí
1841	požiar severnej časti mesta, poškodil ev. a. v. kostol a starú evanjelickú faru	po požiari mesto v rokoch 1844-1846 zabezpečilo výstavbu novej budovy podľa plánov staviteľa Františka Tibelyho v lokalite pod Dúbravkou
1844-1846		výstavba empírovej budovy elementárnych škôl na severnom okraji mesta, katolícka ľudová škola bola v budove na prízemí, evanjelická ľudová škola na poschodí
17. február 1849	do Brezna prišiel Jozef Miloslav Hurban a vyzval zhromaždenie do boja za slobodu, neskôr do Brezna prišli dobrovoľníci pod vedením Janka Francisciho	
16. september 1849	na zhromaždení obyvatelia Brezna sa pripojili k povstalcom, ktorí žiadali osamostatnenie slovenských regiónov od Uhorska	
1855	24. september- Božena Němcová navštívila Brezno, spolu so Samom Chalupkom vystúpila na Hrádok v Hornej Lehote	
1856		na západnom okraji mesta postavená kaplnka sv. Anny
1858	požiar mesta	
6. a 7. jún 1861	národné zhromaždenie v Martine, na ktorom bolo prijaté Memorandum slovenského národa, z Brezna sa ho zúčastnil advokát a podnikateľ Ján Čipka, ktorý venoval 1000 zlatých a založil základinu Matice slovenskej jednou z požiadaviek Memoranda bolo založenie Matice slovenskej, výbor navrhol ako sídlo Matice slovenskej Brezno	

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
28. august 1861	mesto pod vedením zástupcu mešťanostu J. Lübecka za prítomnosti Gustáva K. Zechentera Laskomerského ponuku prijalo na nátlaky župnej samosprávy sa konali opakované zasadnutia so snahou vylúčiť z hlasovania slovensky orientovaných členov, ktoré vyústilo až do personálnych zmien, ktoré mali za následok odmietnutie sídla	
po polovici 19. storočia		asanované mestské brány, ako posledná Hrončianska v roku 1877
1865	v tom čase v Brezne pôsobil ako ev. a. v. farár Ján Chalupka	ev. a. v. kostol obnovený a zväčšený, postavená nová empóra a nový oltár
1866	31. októbra na pamiatku reformácie kostol vysvätený	osadená nová kazateľnica, nová krstiteľnica
1883	vyhorel ev. a. v. kostol, cirkevné budovy	obnova vyhoreného kostola a cirkevných budov, po vonkajšom obvode areálu kostola vybudovaný nový plot s kovanými bránami na kartušiach s datovaním „1883“
1884		zahájená parková úprava severnej strany námestia, neskôr na južnej strane vysadená lipová aleja smerujúca z dnešnej oddychovej zóny na južnej strane ku r. k. kostolu
1887	založená židovská škola, zanikla po 13 rokoch	pre ev. a. v. kostol zakúpený nový trojmanuálový organ so 42 registrami od firmy Rieger z Krnova
1899		v historizujúcom slohu vystavaná budova okresného úradu na Kuzmányho ulici začiatok vyučovania v meštianskej škole na Štúrovej ulici
1900	vznik Štátnej roľníckej školy na Banisku	naukončenie výstavby areálu školy
1901	predseda náboženskej obce rabín Armin Telek, mešťanostom dr. Andrej Šramko	položený základný kameň pre výstavbu židovskej synagógy, synagóga postavená podľa projektu banskobystrického staviteľa Alojza Payerbergera

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1902	vysvätená neologická židovská synagóga	dokončená synagóga na južnom okraji mesta postavená prízemná budova nemocnice
1904		obnova mestskej veže na námestí
1906		k východnej fasáde ev. a. v. kostola pristavaná veža podľa plánov budapeštianskych architektov Júliusa Sándyho a Ernesta Foerka
začiatok 20. storočia		výstavba secesnej budovy hostinca „Plzenský dvor“ (U Bírešov)
1910	v bývalej železiarni v Bujakove zahájila činnosť lepenkáreň	secesná prestavba nárožného meštianskeho domu na západnej strane námestia na budovu Mestskej sporiteľne secesná prestavba a dostavba bývalého mestského hostinca podľa projektu budapeštianskych architektov Fabiána Wannemachera a Miklósa Fühlera výstavba budovy ľudovej školy na Školskej ulici podľa projektu banskobystrického staviteľa Alojza Payerbergera
1912		západne od bytoviek vojenských úradníkov postavená remenná továreň
1923		postavený nárožný nájomný dom na Kuzmányho ulici 3 na fasáde s erbom mesta od sochára Štefana Padličku
1925		plytká valbová strecha ev. a. v. kostola nahradená manzardovou, pokrytou medeným plechom
1927		na mieste zrubového pavlačového Spengerovského domu postavený ďalší nájomný dom na Kuzmányho ulici
1928	4. máj slávnostné odhalenie pomníka	v severnej časti parku postavený pomník cisárovnej Alžbety Bavorskej zvanej Sisi
1930		oprava fasád synagógy, na novej omietke vytvorené iluzívne kvádrovanie, napodobňujúce pôvodné členenie fasád

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1931		r. k. fara rozšírená východným smerom, zastavaná prieluka medzi farou a okresným súdom 27. máj firma Ing. Viliama Fábryho z Banskej Bystrice zahájila stavebné práce na regulácii Hrona, vybudovaný oporný múr pravého brehu od vtoku potoka Židľovo až po Baldovský most, na mieste hate na Lúkach postavená betónová lávka cez Hron
1934		27. október ukončené stavebné práce na regulácii Hrona
1935	28. marec- mestské zastupiteľstvo žiadalo Ministerstvo národnej obrany o umiestnenie vojenskej posádky v meste	
1937	príchod 101. delostreleckého pluku z Prahy- Ruzyne, ubytovaní v dočasných barákoch v Predných a Zadných Hálnach, mesto sa stalo sídlom okresného vojenského veliteľstva	postavená administratívna budova pre doplnovacie okresné vojenské veliteľstvo (dnes budova Obchodnej akadémie na Malinovského ulici)
1938		postavený jeden z dvoch naplánovaných bytových domov pre vojenských dôstojníkov (Malinovského ulica) 1. august firma Rudolfa Friča z Bratislavy zahájila stavebné práce na prekopávaní kopca Mazorníkovo pre novú štátnu cestu Hriňová- Brezno- Mýto pod Ďumbierom- Liptov, táto pôvodne mala obchádzať mesto popri Hrone
1938?		podľa projektu architekta Emila Belluša postavená vila pre advokáta Jána Zibrína na Ulici Boženy Němcovej 7 a vila Zity Futasovej na Štúrovej ulici 8
1939		po odstránení pomníka kráľovnej Alžbety Bavorskej na jej mieste položený základný kameň pod pomník Jána Chalupku

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1940		vybudovaný spevnený nájazd z Rázusovej ulice, výstavba nového železobetónového mostu, ktorý nahradil starý drevený Baldovský most
1944	<p>29. august- vyhlásené povstanie Brezno malo strategický význam pri príprave povstania</p> <p>13. október- havária sovietskeho lietadla na Krtičnej, pri ktorej zahynuli 3 členovia posádky, ďalší 3 ťažko zranení</p> <p>15. november- mestský dom obsadený nemeckým vojskom pod velením Alfreda Wartinga, zaistených takmer 20 miestnych obyvateľov</p> <p>20. december- bombardovanie mesta, pri 40 zásahoch poškodená železničná stanica, domy na Židľove a Klepuši</p>	v blízkosti Brezna na Krtičnej vybudované poľné letisko
1945	<p>29. január- bombový nálet na Brezno</p> <p>30. január- nemecké vojsko pri ústupe vyhodilo mosty a lávky, zničilo železničnú trať</p> <p>31. január- oslobodenie mesta vojskami rumunskej armády a Červenou armádou, ustupujúce nemecké vojská ovládli pred ústupom strategické body v okolí mesta, ktoré sústavne ostreľovali</p>	
1946	neúspešné rokovania s predstaviteľmi firmy Vagónka Tatra, nové rokovania s pôvodným záujemcom Podbrezovskými železiarňami	
1947		<p>zahájenie výstavby železohutného závodu na južnom okraji mesta</p> <p>máj- výstavba tehlových bytov a internátu na Švermovej ulici pre budúcich zamestnancov závodu</p>
1948		nadstavba východnej časti farskej budovy o jedno podlažie

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1949	začiatok výroby vo filiálke Stredoslovenských železiarní, n. p. Podbrezová pod názvom Závod IX. zjazdu KSČ zameraného na železné konštrukcie (mosty), závod sa do roku 1960 vyčlenil ako samostatný podnik Mostáreň Brezno, n. p.	
1955	na mestskej, cirkevnej a opustenej pôde založené Jednotné roľnícke družstvo s 19 členmi, prevažne z radov bezzemkov, agitáciou a nátlakom do konca desaťročia počet členov vzrástol na 252	
60. roky		zahájenie bytovej panelovej výstavby na bývalých Lúkach, 11- podlažné a 5-podlažné panelové domy, popri Hrone individuálna výstavba rodinných domov
1966	mesto sa stalo znova sídlom okresu	
1967		výstavba jednopodlažnej haly pre závod Slovenka, n. p.
1969		výstavba miestnej panelárne
70. roky		asanácia predmestia Ulička, na jeho ploche výstavba sídliska Štvrť dr. Clementisa
1971?	na západnej strane námestia asanovaná náročná budova mestskej knižnice, bývalá kaviareň Tatra a susedné remeselnícke domy	zahájená výstavba obchodného domu Jednota
80. roky		veľkoplošné asanácie na západnej strane Rázusovej ulice, v strednej časti výstavba budov Technických služieb a neskôr požiarnej zbrojnice, na južnom okraji výstavba internátu ďalšia panelová výstavba južne od pamiatkovej zóny, asanovaná časť Rázusovej ulice- postavené internáty, južná zástavba Černákovej ulice- postavené dve panelové bytovky
1982	vznik ďalších výrobných prevádzok	dokončená pekáreň na Mazorníku
1987		po desiatich rokoch dostavaná budova mliekarne
po roku 1989	postupný zánik výrobných podnikov na území mesta- Mostárne, Slovenky, pekárne a mliekarne, rozpad JRD	stagnácia bytovej výstavby

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1995		rekonštrukcia Baldovského mostu, trvala do roku 1998
1996	mesto sa znovu stalo sídlom okresu	
po roku 2000		výstavba vysokopodlažného bytového domu na južnom okraji pamiatkovej zóny (Rázusova) výstavba architektonicky nevhodných dostavieb dvorových krídiel (Chalupkova 6, Námestie M. R. Štefánika 49) ďalšie asanácie historickej zástavby, ich nahradenie novými objektmi, často nerešpektujúcimi danosti pamiatkového územia obnova viacerých meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov rekonštrukcia Námestia M. R.-Štefánika, realizovaná vo viacerých etapách

E.2. Zásadné urbanistické vývojové etapy územia

Predprivilegiálne osídlenie územia

Osídľovací proces územia nepriaznivo ovplyvnilo chladnejšie horské podnebie, veľké rozdiely v nadmorskej výške a nedostatok pôdy na obrábanie. Najstaršie zistené osídlenie na území mestskej aglomerácie z mladšej doby bronzovej je dokladované nálezom sídliskového objektu v polohe Pod Viselnicami (dnešné Tesco). Na území severovýchodnej časti Zvolenskej kotliny smerom proti prúdu Hrona sa predpokladá vznik sídiel až od 13. storočia¹, čo potvrdzujú aj viaceré geografické názvy. Najstaršia písomná zmienka, ktorá sa vzťahuje k Breznu, je v listine turčiansko-liptovských privilégií zo dňa 11. augusta 1265. V listine kráľ Belo IV. vymedzuje poľovný revír, jedna z hraníc sa uvádza ako *terra Berezun*, názov slovenského pôvodu odvodený od slova breza. Pôvodné obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom, hlavne chovom dobytka, ale aj ryžovalo zlato a venovalo sa povrchovej ťažbe rúd. O baníckej činnosti pred nemeckou kolonizáciou svedčia aj miestne názvy *Banisko*, *Halny*.

1. stavebná etapa- 14.-15. storočie

Prvý dokument, s ktorým sa spájajú počiatky spoločensko-politického vývoja mesta, sú výsady Ľudovíta I., ktoré podpísal 14. augusta 1380 na Ľupčianskom hrade pre mešťanov „*cives*“ a host'ov „*hospites*“ podľa vzoru Banskej Štiavnice. Rozdelenie obyvateľov na domácich a hostí sa viaže na existenciu staršej baníckej osady s diferencovanou sociálnou štruktúrou. Mesto bolo založené v údolnej polohe medzi Nízkymi Tatrami a Veporskou vrchovinou, na pravom brehu rieky Hron, na mierne vyvýšenej terase. O architektúre z tohto obdobia však nemáme žiadne

¹ Ďurková, s. 161-185.

materiálne doklady. Na základe výskumov predpokladáme, že sa jednalo o drevenú zástavbu, ktorá sa sústreďovala v centrálnej časti pamiatkovej zóny, na ploche námestia okolo farského kostola Panny Márie a budovy kráľovskej banskej komory *domus regiae*, stojacej na mieste dnešnej radnice. Patrocínium kostola sa spomína v roku 1405², nie je vylúčené, že kostol stál tu už pred týmto rokom, pretože Ľudovít I. vo svojich výsadách povolil obyvateľom mesta slobodnú voľbu farára. Najstarší kostol bol drevený a stál na Námestí M. R. Štefánika na mieste, kde bol neskôr postavený mariánsky stĺp. Okolo stredovekého kostola sa rozprestieral cintorín, doložený náhodnými nálezmi ľudských kostí pri výstavbe štátnej cesty Hriňová- Brezno- Liptov v roku 1938.

2. stavebná etapa- goticko-renesančná 16. storočie

Ekonomický vývoj mesta bol začiatkom 16. storočia poznamenaný neustálymi spormi s majiteľmi Ľupčianskeho panstva Dócziovcami, ktorí si robili nároky na Brezno. Roztržky vyvrcholili 30. apríla 1517, keď dócziovské vojská vyrabovali a podpálili budovu kráľovskej komory, kostol, domy. Po vypálení Dócziovcami mesto doslova vyrástlo z ruín. Pri severnom okraji mesta na návrší pod vrchom Dúbravka bol v rokoch 1518- 1519 postavený nový murovaný jednolodňový r. k. kostol s polygonálne ukončenou svätyňou, zo severnej strany pristavanou sakristiou.

S výstavbou neskorogotického kostola časovo súvisia aj počiatky murovanej kamennej meštianskej architektúry, v tom období len ojedinelej. Prezentuje ju sondážnym výskumom potvrdený prízemný, dvojpriestorový podpivničený dom s 2- osovou fasádou orientovanou do námestia z obdobia okolo roku 1530, situovaný na južnej strane parcely dnešného domu na Námestí M. R. Štefánika č. 13. O niečo neskôr po výstavbe domu na južnej strane bol na severnej strane parcely dnešného domu č. 13 postavený prízemný 2- osový dvojpriestorový dom bez podpivničenia. Domy boli zastrešené sedlovými strechami so štípmi orientovanými do námestia. Prevažnú časť zástavby nielen na námestí, ale hlavne v prilahlých uliciach, však tvorili drevené samostatne stojace 1- 2- osové prízemné dvojpriestorové domy, z ktorých sa však vzhľadom na časté požiare mesta nezachovali žiadne materiálne doklady.

Najneskôr v 16. storočí sa vykryštalizoval pôdorys mesta so stredovekou parceláciou, ktorá potom pretrvávala ďalšie storočia. Domy boli postavené okolo veľkoryso založeného obdĺžnikového námestia, s hĺbkovo orientovanými parcelami kolmými na uličnú čiaru. Cez námestie viedla hlavná západo-východná komunikácia z Banskej Bystrice na Gemer, na námestí na ňu nadväzovala severným smerom cesta na Horehronie. V mestských protokoloch z roku 1549 sa uvádzajú nielen názvy námestia a okolitých ulíc (Ulica ČSA *Platea Minor*, *Platea Maior*, ale aj názvy predmestí *Burgundys* (dnešná Štúrova), *Venetys* (dnešná Lichardova na ľavom brehu Hrona).

Podľa mestského protokolu so súpisom ulíc a obyvateľstva z roku 1569, zahŕňajúceho aj predmestia *Venetiu* a *Burgundiu*, na námestí sa sústreďovala najmajetnejšia vrstva na čele s richtárom, notárom, členmi mestskej rady, mestským kapitánom, menšiu polovicu tvorila stredná vrstva. Vo „Veľkej ulici“ (Rázusovej) bývala väčšinou stredná vrstva bohatých gazdov, v menšom počte želiari, najchudobnejšia vrstva bezzemkov alebo vlastníci pôdy len v malom počte. V „Uličke“ (Ulica ČSA) je už tento pomer obrátený 2:5 s prevahou želiarov. V okrajových častiach mesta v ulici *Venetia* (Lichardova) a *Burgundia* (Štúrova) podľa súpisu bývali v tom období už len želiarske rodiny.

² Fejér, s. 391.

3. stavebná etapa- renesančná 17. storočie

Zatiaľ čo stavebné aktivity mesta boli začiatkom 16. storočia vyvolané hlavne odstraňovaním následkov požiaru zavineného Ľupčianskymi Dórciovcami, v priebehu 17. storočia brzdili stavebnú činnosť zložité spoločenské pomery v krajine, ohrozovanej tureckými vpádmi a zmietanej vo víre protihabsburských stavovských povstaní. Život obyvateľom strpčovali striedavo cisárske alebo povstalecké vojská, ktorým mesto muselo platiť poplatky a zabezpečovať potraviny. Počas Tököliho povstania v roku 1681 z 270 domov v meste bolo 66 opustených. Dlh mesta z roku 1695 mal taktiež stúpajúci trend, Brezno ešte ako jedno z mála miest na Slovensku malo v roku 1780 dlh 10 200 zl.

Významnejšie stavebné aktivity súviseli s budovaním mestského opevnenia. Obrannú funkciu dlhé obdobie spĺňal areál r. k. kostola na „Bráničke“ (dnes kaplnka Sv. Kríža), opevnený hradobným múrom oválneho pôdorysu, postaveným najneskôr v roku 1572. I keď 13. januára 1645 kráľovská komora nepovolila mestu odklad platenia daní, súhlasila s oddialením výstavby murovaného mestského opevnenia. V roku 1646 však Turci v okolí mesta vypálili niekoľko domov. Keď kráľ Ferdinand III. dňa 12. februára 1650 potvrdil mestu staršie privilégia, popri požiadavke zásobovať banskobystričké banské podniky drevom, zaviazal mesto dobudovať mestské hradby. V roku 1662 ešte prebiehali stavebné práce na Hrončianskej bráne pri Hrone, v tom istom roku bola dokončená a mestskí strážnici vykonávali na bráne strážne služby.

Ani v roku 1672 neboli hradby dokončené, pretože 7. decembra adresovalo mesto kráľovi svoju žiadosť o podporu pri výstavbe úseku opevnenia popri Hrone. V roku 1676 bola dvoma kruhovými baštami zosilnená juhozápadná línia opevnenia od dnešnej pošty smerom k bývalému Chobotu, bola vykonaná oprava troch brán. Kruhovú baštu bola postavená aj na ukončení západného úseku (ulica Hradby v blízkosti ZŠ) a v severozápadnom cípe opevnenia (na Školskej ulici nad kolkárňou). Prstenec murovaného opevnenia však nebol pravdepodobne nikdy kompletne uzatvorený na severovýchodnej strane (závery domov na východnej strane Chalupkovej ulice), kde prirodzenú ochranu zabezpečovala rieka Hron.

Fortifikačné stavby neexistovali len na území mesta. Podľa archívnych záznamov na príkaz generála cisárskych vojsk Strassalda bola na východnej strane od mesta postavená murovaná pevnosť, zabezpečujúca kontrolu cesty do Tisovca. V súvislosti s opevnením mesta je zaujímavý údaj študenta Cypriána Hradila, ktorý v roku 1666 vo svojom cestopise uvádza, že „za bránou (pozn. Valaštianskou), ktorou sme vyšli, je veľa domov na spôsob ulice, a tie sú všetky obohnané priekopou a násypom a tak opevnené proti každého času očakávaným nájazdom tureckým“. Tento údaj je možné vzťahovať na val, ktorého línia je evidentná ešte aj na katastrálnej mape Brezna z roku 1866.

Napriek nepriaznivej spoločensko-politickej situácii v krajine máme v obdobiach medzi jednotlivými povstaniami doložené stavebné aktivity na námestí. Stavebné úpravy niektorých murovaných domov potvrdzujú výsledky realizovaných pamiatkových výskumov, prestavby boli často spojené so zlučovaním samostatne stojacich domov zaklenutím prieluky medzi nimi, čím vznikali prejazdy do dvora. Pri týchto úpravách boli niektoré prízemné domy aj nadstavané o jedno podlažie. Najhodnotnejšia zástavba murovaných dvoj- a trojtraktových meštianskych domov prejazdového typu vznikala na severnom úseku západnej strany námestia.

Murované domy však boli v 17. storočí len zriedkavé, väčšina domov na námestí bola drevená s dreveným štítom do námestia či ulice s výrazne predsunutou lomenicou. Drevený dom na západnej strane námestia mal aj richtár Jakub Bruoth, v ňom sa konali aj zasadnutia mestskej rady. Cyprián Hradil vo svojom cestopisnom denníku opisuje aj svoje dojmy z námestia, ktoré charakterizuje ako „priestranné námestie, ako v málo mestách možno vidieť, ale nie sú k ozdobe začmudené kovácke vyhne, zapáchajúce a škaredé mláky“. Na severnej strane námestia stála železná klietka- pranier *cavea publica*. V Hradilovom cestopise je zaujímavá zmienka o mestskom vodovode so zbernými nádržami pred niektorými domami, do ktorých „z jednej doliny za mestom cez drevené rúry vodu vedú“. Voda sa do mesta privádzala zo severnej strany z lokality, ktorá dodnes nesie pomenovanie *Rúry*.

4. stavebná etapa- baroková 18. storočie

Oživenie stavebnej činnosti v meste na prelome 17.- 18. storočia bolo spojené s príchodom piaristov do mesta, ktorí si v rokoch 1694- 1713 po odkúpení dvoch parciel na východnej strane námestia postavili kolégium s kaplnkou. Z významnejších stavieb bol na námestí v roku 1741 pred r. k. farou postavený mariánsky stĺp, krátko pred požiarom mesta v roku 1770 dokončená radnica, v roku 1773 západne od nej drevená zvonica.

Mapa Brezna z roku 1776 zachytáva mesto s rozvinutou urbanistickou štruktúrou, s predmestiami okolo centrálného opevneného sídla- na západnej strane s predmestím *Ulička* (Valaštianske predmestie) po oboch stranách komunikácie rozširujúcej sa západným smerom do námestia, predmestím *Burgundia* medzi západným úsekom opevnenia a ramenom Hrona, predmestím *Venecia* na ľavom brehu Hrona, na ktoré voľne nadväzovala rozptýlená zástavba Kiepy a Židľova. V súpise z roku 1787 sa spomína aj malé predmestie Hušták. Rieka Hron sa rozvetvovala hlavne v juhozápadnom území kotliny, kde jej vedľajšie ramená uzatvárali medzi sebou malé ostrovčeky. Jedno z malých ramien na západnej strane viedlo k mlynskému náhonu, ktorý stál južne od dnešnej židovskej synagógy.

Situácia na celom území Slovenska po roku 1711 bola poznačená následkami stavovských povstaní, v roku 1725 bola pätina domov v Brezne neobývaná. K všeobecnému intenzívnemu stavebnému ruchu došlo až koncom 18. storočia po veľkom požiari mesta dňa 9. mája 1779. Oheň poškodil severnú časť mesta, kde zhorelo 113 domov, 15 verejných budov, medzi nimi aj pred požiarom v roku 1770 dokončená radnica a v rokoch 1773 postavená drevená zvonica. Z verejných budov bola ako prvá po požiari obnovená radnica. V roku 1782 bola vedľa radnice zahájená výstavba nového r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie. Štyri roky po vydaní tolerančného patentu Jozefom II. v roku 1785 za účinkovania farára Jána Kuzmányho boli položené základy stavby ev. a. v. kostola na severnom okraji mesta.

Odstraňovanie následkov požiaru v interiéroch murovaných meštianskych domov súviselo prevažne so zaklenutím priestorov plackovými klenbami, prípadne valenými klenbami s päťbokými lunetami. Aj po požiari však na predmestí Ulička, kde bývali najmä bezzemkovia, želiari, bolo drevo jediným stavebným materiálom. Na uliciach vnútri opevneného mesta sa murované domy vo veľkej miere začali stavať po požiari v roku 1779, kamenné murované prízemné trojtraktové domy nahradili staršiu drevenú architektúru hlavne na Rázusovej ulici.

Na území mesta sa v 18. storočí nachádzalo aj mnoho drobných hospodárskych stavieb. V roku 1733 bolo pri domoch 40 páleníc, súčasťou bohatších domov v meste bolo 10 pivovarov. Významnú skupinu v súpise pozemkov jozefínskeho katastra z roku 1787 tvorili malé hospodárske stavby v záhrade- močidlá na namáčanie konope a ľanu, ojedinele trepárne, nakoľko podstatnú časť výroby zabezpečovali mestské trepárne. Mesto vlastnilo mestský hostinec, pivovar v blízkosti Košickej brány, mlyn pri pravom brehu Hrona (v blízkosti bývalej meštianskej školy) na Štúrovej, mimo územia mesta napr. pílu, vápenicu a tehelňu v Predných Hálnoch, hostinec na Mýte a Polhore, mlyn na Beňuši, rybník v Drakšari, kúpele v Bacúchu, pod jeho správou bol aj mestský chudobinec.

5. stavebná etapa- 1. polovica 19. storočia

V 1. polovici 19. storočia neboli na zastavanom území mesta vykonané podstatnejšie urbanistické zmeny. Mesto v 2. štvrtine 19. storočia ekonomicky prosperovalo, v roku 1840 dosiahol počet remeselníkov v meste maximum, čo sa prejavilo aj zvýšenou stavebnou aktivitou. Mnohé drevené domy na Námestí M. R. Štefánika boli nahradené murovanými, zároveň viaceré existujúce murované domy boli nadstavané o jedno podlažie. Fasády domov boli empírovo upravené, tektonicky členené, jednoduchšie len s pilastrami a korunnou rímsou. Poschodové domy mali bohatšie členenie polostĺpmi a ich dvojicami, rímsami, viaceré jedno- alebo dvojpodlažné domy mali atikové múriky, s vloženým datovaním. Stavebná činnosť bola

zameraná aj na predlžovanie objektov smerom do hĺbky parcely prístavbou murovaných dvorových krídiel hlavne pri meštianskych domoch po obvode námestia.

V empírovom slohu bola postavená poschodová budova elementárnych škôl na Bráničke v blízkosti areálu bývalého r. k. kostola. Z priemyselných stavieb je potrebné spomenúť v rokoch 1846- 1848 postavený prvý strojový valcový mlyn v Predných Hálnach s pokrokovou technológiou výroby, ktorého výstavbu presadzoval aj Ján Kuzmány.

Mestské opevnenie bolo v 1. polovici 19. storočia v zlom stave, ale pokiaľ si asanáciu jeho častí nevyžadovalo rozširovanie obytnej výstavby, hradobné múry zostali zachované a boli opravované, ako to bolo v roku 1806, 1831. Niektoré bašty slúžili v tom čase už inému účelu, v jednej bola určitý čas kováčska dielňa.

6. stavebná etapa- 2. polovica 19. storočia

Vnútorne mesto bolo až do polovice 19. storočia zovreté prstencom murovaných mestských hradieb s bránami s ustálenou nemeniacou sa stredovekou urbanistickou štruktúrou. Takmer súvislý pás hradieb bol narušený začiatkom 2. polovice 19. storočia asanovaním brán mestského opevnenia- Valaštianskej, Polomčianskej a Košickej. Valaštiansku bránu ešte spomína vo svojich pamätiach Laskomerský v súvislosti s rozšírením požiaru v roku 1858 z námestia do Valaštianskej ulice, baštu pri severozápadnom cípe opevnenia uvádza pri popise Smykovského domu pri severozápadnom rohu Námestia M. R. Štefánika, do ktorého sa v roku 1861 nast'ahoval. K asanovaniu spomínaných brán muselo dôjsť krátko po roku 1858, nakoľko na katastrálnej mape z roku 1866 už nie sú zakreslené. Hlavným dôvodom ich asanácie bol pravdepodobne ich narušený stavebno-technický stav spôsobený požiarom v roku 1779 a 1858. Najdlhšie zostala zachovaná Hrončianska brána na Rázusovej ulici, kde požiadavka na spriechodnenie komunikácie asanovaním brány nebola dlhú dobu tak aktuálna ako u iných brán. Susedný extravilán zaberali ostredky, ohrozované často sa vylievajúcim korytom Hrona, neexistovala tu väzba na dôležitú medzimestskú komunikáciu, pretože sprístupnenie drevorubačských osád okolo Čierneho Balogu zabezpečovala cesta z Osrbliu. Hrončiansku bránu dalo mesto zbúrať ako poslednú 2. februára 1877.

Podľa katastrálnej mapy z roku 1866 murované domy sa sústreďovali na území opevneného mesta po obvode Námestia M. R. Štefánika, Valaštianskej ulici (dnešná ČSA), Veľkej (Rázusova) a Kostolnej (Chalupkova), kde bolo už len niekoľko drevených domov a drevené boli prevažne dvorové hospodárske krídla a stodoly. Murované roľnícko-remeselnícke domy mali dvoj- alebo trojtraktovú dispozíciu s prejazdom, boli čiastočne podpivničené aspoň pod jedným traktom. Na uličné krídlo nadväzovali murované klenuté priestory charakteristických breznianskych sýpok, za nimi pokračovali dvorové hospodárske krídla končiace priečne postavenými stodolami, vytvárajúcimi v záveroch dvorov súvislú zástavbu takmer v jednej línii. Na Rázusovej ulici prevažovali murované domy, posledné drevené domy sa nahradzovali murovanými, podobne aj drevené dvorové krídla. Po požiarom mesta v roku 1858 murované domy postupne nahradzovali aj staršiu drevenú architektúru na Valaštianskom predmestí hlavne na severnej strane námestia. Drevené domy naďalej prevažovali v ostatných predmestiach *Burgundia* (dnešná Štúrova ulica) a *Venecia* (dnešná Lichardova).

7. stavebná etapa- koniec 19.- začiatok 20. storočia

Predmestie *Burgundia*, medzi západným úsekom mestského opevnenia a ľavým brehom Hrona si od svojho vzniku zachovávalo ustálenú urbanistickú štruktúru, ktorá do konca 19. storočia vykryštalizovala do obojstrannej ulicovej zástavby pozdĺž meandrovite zvlnenej uličky, ktorá je zakreslená aj na katastrálnej mape mesta z roku 1866. Po roku 1866, najneskôr do konca 19. storočia, došlo k prvým zásadnejším zmenám spočívajúcich v novom rozparcelovaní predmetného územia a vytvorení novej širšej priamočiarej komunikácie. Na východnej strane ulice vznikala súvislá radová zástavba, ktorá typologicky nadväzovala na staršiu architektúru

mesta s prízemnými roľnícko-remeselníckymi domami prejazdového typu, dvorovými hospodárskymi krídlami v závere so stodolami.

Koniec 19. a začiatok 20. storočia je v meste charakteristický výstavbou administratívnych a školských budov, ktorých vzhľad ovplyvnili doznievajúce historické slohy a neskôr nastupujúca secesia. Budovy boli postavené prevažne na parcelách po asanovanej staršej zástavbe. Na ploche v tesnej blízkosti asanovaného Horného mlyna na severnom konci Štúrovej ulice bola v roku 1899 dokončená meštianska škola, v tom istom roku na Kuzmányho ulici 4 bola postavená budova okresného úradu. V roku 1910 bol pre potreby mestskej sporiteľne v secesnom duchu prestavaný meštiansky dom na západnej strane námestia (Námestie M. R. Štefánika 1, dnes Mestský úrad). Secesnou prestavbou a dostavbou, realizovanou podľa projektu budapeštianskych architektov Fabiána Wannemachera a Miklósa Fühlera, prešla aj náročná budova bývalého mestského hostinca pri vjazde do Kuzmányho ulice (Námestie M. R. Štefánika 38, dnes hotel Ďumbier). Z ateliérov budapeštianskych architektov Júliusa Sándyho a Ernesta Foerka pochádzal projekt dostavby veže ev. a. v. kostola. Medzi menšie secesné stavby, ktoré vznikli v tomto období, patrí hotel Plzenský dvor s kaviarňou a reštauráciou na Ulici ČSA 1.

Po roku 1866 došlo k prestavbe predmestia Burgundia, ktorého pôdorys bol charakteristický mierne zvlhnenou severojužnou komunikačnou osou, kopírujúcou rameno Hrona. Drevenú zástavbu predmestia nahradili nové domy, postavené na rozparcelovanom území. Domy na východnej strane ulice majú charakteristické dvoj- alebo trojtraktové členenie s prejazdom. Pravdepodobne v určitom časovom odstupe od výstavby východnej strany dnešnej Štúrovej ulice, bola na mieste starších radových ale väčšinou solitérnych drevených domov dostavaná aj západná strana dnešnej Štúrovej ulice. Domy mali krátke parcely, zo západnej strany uzatvorené hradobným múrom mestského opevnenia. V niektorých domoch ešte dožívala dispozícia prejazdového domu, ale vyskytujú sa aj domy priechodného typu s úzkou chodbou. Viaceré domy boli postavené už ako vilové samostatne stojace stavby rôzneho architektonického výrazu. Samostatne stojace domy a vilky mali dvory medzi domami uzatvorené plotmi s betónovou podmuroučkou a kovanými mrežami. Architektonickým riešením sa zo zástavby vymykala hlavne náročná vila na rohu Štúrovej a Šrámkovej ulice a vila na severnom okraji Štúrovej ulice č. 4-6.

V priebehu 2. polovice 19. storočia námestia mnohých miest menili svoj vzhľad tým, že na časti plôch sa zakladali nové parky. Ťažiskom parkovej úpravy v Brezne, zahájenej v roku 1884, bola severná strana námestia. Začiatkom 20. storočia boli položené základy lipových alejí, pričom hlavnú kompozičnú os tvorila lipová aleja smerujúca z dnešnej oddychovej zóny na južnej strane ku r. k. kostolu Nanebovzatia Panny Márie a priečne západovo-východné komunikácie pozdĺž južnej a severnej strany kostola a radnice. Pred radnicou bolo vysadené stromoradie z guľových javorov. Na východnej strane od lipovej aleje na južnej strane námestia bola kamenná vodná nádrž *hárajch*. Ústredným prvkom parku severne od kostola bol pomník kráľovnej Alžbety Bavorskej, zvanej Sisi.

Jednou z najrozsiahlejších stavebných akcií v meste bolo vybudovanie areálu roľnícko-gazdovskej školy s hrazdenými školskými budovami a hospodárskymi staviskami na západnom okraji mesta na Banisku. Židovská náboženská obec, ktorá mala modlitebňu zriadenú v jednom z meštianskych domov v severozápadnom rohu námestia, v roku 1901 položila základný kameň na výstavbu synagógy na Štúrovej ulici. Neologická židovská synagóga postavená podľa projektu banskobystrického staviteľa Aloisa Payerbergera bola už nasledujúci rok vysvätená.

8. stavebná etapa- medzivojnové roky 1919- 1938

V povojnových rokoch urbanistický vývoj mesta určité obdobie stagnoval. Prioritnou úlohou mesta bolo zabezpečenie základných programov, potrebných na fungovanie mesta. V roku 1919 sa začali práce na elektrifikácii mesta, zároveň bolo potrebné riešiť vodohospodársku situáciu v meste. Mestský vodovod zo začiatku 20. storočia kapacitne nestačil, k zadaniu projektu došlo však až v roku 1938.

V roku 1926 dalo mesto vypracovať návrh regulačného plánu juhozápadnej časti územia, určeného pre rozširovanie bytovej výstavby (územie pri juhozápadnej línii mestských hradieb, čiastočne južná strana Uličky a bývalé Lúky). Plocha popri pravom brehu Hrona západne od Baldovského mosta bola vyčlenená ako rekreačná zóna s plavárňou. Tento plán mesto neprijalo a až v roku 1941 bol zadaný nový plán Pavlovi Andříkovi z Bratislavy, schválený v roku 1942.

Urbanizácia nezastavaného územia v bývalom extraviláne začala v roku 1929, kedy po asanácii Zacharovského domu v juhozápadnom rohu námestia bola vytýčená nová ulica, paralelná s Rázusovou, ktorá dostala pomenovanie Štefánikova. Asanáciou časti juhozápadného úseku mestských hradieb sa pôdorys mesta na západnej strane historického jadra začal rozširovať do extravilánu juhozápadným smerom mimo plochy doteraz vymedzenej hradbami a predmestím Malá Ulička. Vilová zástavba novej ulice bola prejavom progresívnejších trendov v bývaní na začiatku 30. rokov a architektúra viacerých poschodových vil bola ovplyvnená nastupujúcim funkcionalizmom. Vila pre advokáta Jána Zibrína (Ulica Boženy Němcovej 7) bola postavená podľa projektu architekta Emila Belluša, ktorý v Brezne navrhol aj ďalšiu vilu pre učiteľku Zínu Futasovú na Štúrovej ulici 8. Nové vily mali už nové moderné vybavenie, nadštandardne bol riešený poschodový notársky dom (Boženy Němcovej 8). Vo funkcionalistickom duchu dal obchodník Michal Bozó na mieste starých drevených domov za synagógou postaviť trojpodlažný nájomný dom so 6 bytmi (Nábřežie Dukelských hrdinov, dnes budova poisťovne Alianz).

Ulica Boženy Němcovej bola slávnostne otvorená 13. apríla 1931. V roku 1937 po odkúpení Schultheissovského domu na začiatku ulice bola podľa projektu architekta Jána Chorváta postavená funkcionalistická budova Roľníckej vzájomnej pokladnice (dnes Slovenská sporiteľňa), ktorá na západnej strane uzavrela južnú radovú zástavbu námestia.

V československej republike mesto malo svoju demokraticky volenú samosprávu, možnosti disponovať svojím majetkom. Brezno fungovalo ako okresné sídlo a zapájalo sa do projektov nielen regionálneho ale aj krajinského významu. Medzi prvé povojnové projekty patrila výstavba nájomných domov. Východne od mestského hostinca (hotel Ďumbier) bol v roku 1923 postavený prvý nájomný bytový dom, na hlavnej fasáde s reliéfnym erbom mesta od sochára Štefana Padlíčku, na prízemí s obchodnými priestormi (Kuzmányho 3). Na nároží Kuzmányho a Štúrovej ulice na mieste dreveného zrubového pavlačového Sprengerovho domu bol v roku 1927 postavený mestský nájomný bytový dom s trojizbovými bytmi pre štátnych úradníkov, na prízemí taktiež s obchodnými priestormi (Štúrova 1). V roku 1937 bol vypracovaný projekt pre ďalší nájomný dom so sociálnymi bytmi, postavený v blízkosti kúpaliska v Predných Hálnach.

Medzi investičné akcie mesta v roku 1936 patrila nadstavba nemocnice na Rázusovej ulici za účasti okresného úradu a výstavba bitúnka na pozemkoch asanovaného Dolného mlyna, ktorá sa stala jedinou stavbou na území bývalých Lúk západne od historického jadra.

Jedným z najvýznamnejších medzivojnových realizácií bolo vybudovanie štátnej cesty Hriňová-Čierny Balog- Brezno- Mýto pod Ďumbierom- Liptov. Dovtedy spojenie Horehronia s juhom Slovenska zabezpečovala cesta z Osrbliu cez Hronec smerom na Čierny Balog. Z Brezna viedla na Mazorník len poľná cesta cez Úplzlia, ktorá okľukou obchádzala kopec Mazorníkovo. Do Mýta pod Ďumbierom viedla cesta z Podbrezovej cez Bystrú, z Brezna okrem pešej trasy cez kopec Diel len poľná cesta. Tento krajinský projekt mesto podporilo, pretože umožnil sprístupnenie mestských lesov v severnej časti chotára. Cesta z Hriňovej na Liptov pôvodne nemala viesť cez mesto, ale ho mala obchádzať po ľavom brehu Hrona, čím by sa už v tom čase vytvorili podmienky pre realizáciu v súčasnosti tak potrebného obchvatu a zároveň dopravne odľahčila historická časť mesta. Krajinský úrad po zmene zámeru požiadal mesto o spoluúčasť pri výstavbe cesty cez Brezno. V roku 1938 bratislavská firma Rudolf Frič začala prekopávať kopec Mazorníkovo, na úseku Hálny- Mýto pod Ďumbierom pracovala firma Jozef Weit z Bratislavy, ktorá robila prekopávky cez Vagnár. Existujúca cesta cez Rázusovu ulicu bola rozšírená a vydláždená, v závere Chalupkovej ulice pri rozširovaní cesty bola asanovaná predná časť Gombošovského domu č. 16.

Hron nezohrával vo vývoji mesta dôležitú úlohu len ako zdroj obživy, ale obyvatelia často

pociťovali jeho negatívny dosah hlavne v oblastiach blízko brehov. Podľa katastrálnej mapy z roku 1866 sa rieka na území juhovýchodne od mesta rozvetvovala na menšie ramená. K najväčšiemu ohrozeniu dochádzalo pri väčších dažďoch, ale hlavne na jar pri topení snehu, kedy sa Hron v najnižších polohách rozlieval a najčastejšie zaplavoval lúky pod Baniskom pri Strigove, z obytných častí bola najviac ohrozená Burgundia (dnešná Štúrova ulica) a lokalita neskôr nazývaná Kožiareň. Pre mesto jedným z najvýznamnejších medzivojnových projektov bola preto regulácia rieky Hron, ktorá sa začala pripravovať v 30. rokoch za účasti Krajiniského úradu, ktorý dal spracovať projektovú dokumentáciu a vypísal súťaž na realizáciu stavby. Pôvodne sa mal vybudovať oporný múr pravého brehu rieky na úseku od vtoku potoka Židľovo pri drevenej lávke po budovu Sokolovne, nakoniec sa rozhodlo spevniť breh až po Baldovský most. Práce na regulácii Hrona zahájila banskobystričká firma Viliama Fábryho 27. mája 1931, ktorá poskytla prácu okolo 300 robotníkom. V súvislosti s reguláciou došlo aj k úprave pravobrežných a ľavobrežných vtokov- potoka Židľovo (1933), potoka Drakšiar (1934), potoka Kul'bová a Brezenec (1935). Severne od Betliarskeho mosta bola drevená lávka pre peších nahradená novou železnou. Na Lúkach v blízkosti Dolného mlyna bola hať, ktorá reguláciou bola zrušená a postavený betónový most ku železničnej stanici. Po zrušení hate, ktorá slúžila aj na kúpanie, mesto v roku 1936 postavilo v Predných Hálnach mestské kúpalisko.

V súvislosti s umiestnením vojenskej posádky v Brezne bola v roku 1937 na západnom okraji mesta zahájená výstavba kasární, pri severnom okraji cesty bola asanovaná kaplnka sv. Anny. Pre dôstojníkov a gážistov veliteľstva delostreleckého pluku bola naplánovaná výstavba dvoch bytových domov. V roku 1937 bola na novovytvorenej Dolnej ulici v blízkosti juhozápadného úseku mestských hradieb postavená administratívna budova pre doplňovacie okresné veliteľstvo (dnes budova Obchodnej akadémie), premiestnené do Brezna z Tisovca s kancelárskymi priestormi a bytmi. V jeho blízkosti bol postavený nájomný bytový dom pre vojenských dôstojníkov.

9. stavebná etapa- po roku 1945

Obdobie po roku 1945 bolo zamerané predovšetkým na odstraňovanie vojnových škôd, obnovu vojnou zničených budov, výstavbu vojnou zničeného Betliarskeho mosta. Najvýznamnejším impulzom pre ekonomický a stavebný rozvoj mesta a celého regiónu sa stalo založenie kovohutného Závodu IX. zjazdu KSČ, neskôr od Podbrezovských železiarní osamostatnenej Mostárne Brezno. Prevádzka továrne podmienila urbanistický rozvoj mesta na západ od historického jadra v polohe Lúky, kde vznikli nové mestské štvrte. Ako prvá bola postavená súvislá ulicová výstavba trojpodlažných tehlových bytových domov na Švermovej a Laskomerského ulici s klasickými sedlovými strechami. Zástavba sa postupne rozširovala o ďalšie blokové bytové domy, situované severne od prvých tehlových bytov.

Na území pamiatkovej zóny a v jej bezprostrednej blízkosti pokračovali stavebné aktivity povojnovou dostavbou Ulice Boženy Němcovej až ku jej južnému koncu, kde východnú zástavbu uzatvorila budova pošty a niekoľkých rodinných domov. Na protihle strane blok, ohraničený Ulicou Boženy Němcovej a Laskomerského uzatvoril z južnej strany komplex budov Strednej priemyselnej školy.

Rozširovaním výrobného programu Mostárne stúpala aj požiadavka na nové byty. V roku 1960 bola dokončená výstavba Základnej deväťročnej školy na Pionierskej ulici, severne od jej areálu sa v 60. rokoch začalo s výstavbou panelových bytových domov, najprv nízkopodlažných pozdĺž Švermovej ulice, neskôr výstavba pokračovala aj 11- podlažnými panelovými bytovkami situovanými pozdĺž novovytvorenej ulice paralelnej so Švermovou (Štvrť kpt. Jána Nálepku). Dostatok voľnej plochy pre novú výstavbu na dne Breznianskej kotliny, len s mierne zvlneným povrchom, na určitý čas zamedzil zásahy do pôvodnej historickej zástavby. Zaplňaním južnej strany lokality zvanej Lúky sa nová bytová výstavba postupne rozširovala najprv západným smerom paralelne s Hronom, potom pokračovala severným smerom k Valaštianskemu predmestiu, ktoré zaniklo koncom 70. rokov minulého storočia veľkoplošnou asanáciou.

Historickú štruktúru pretrvávajúcu od 16. storočia, ktorá sa vykryštalizovala do obojstrannej súvislej radovej zástavby roľnícko-remeselníckych domov prejazdového typu, tvoriacu plynulý nástup do historického jadra mesta, nahradili 8-podlažné monobloky panelovej výstavby.

Rušivým zásahom do pôvodnej parcelácie boli aj veľkoplošné asanácie na území dnešnej pamiatkovej zóny na Rázusovej ulici, kde po asanácii historickej zástavby v strednej časti boli postavené dielne a sklady Technických služieb mesta. Po asanácii niekoľkých remeselnícko-roľníckych domov na južnom okraji historickej zástavby západnej strany Rázusovej ulice bola mimo pôvodnej uličnej čiary postavená 8- podlažná panelová budova internátu. Južne od križovatky Rázusovej ulice so Švermovou na mieste prízemných prejazdových domov a jedného rodinného domu bola postavená panelová bytovka (dnes Obvodný úrad), na protiahlej strane taktiež po asanovaní niekoľkých prejazdových domov medzi križovatkou a areálom nemocnice vyrástla panelová stavba ubytovne a dva priečne situované monobloky bytových panelových vysokopodlažných domov.

Všetky uvedené stavebné aktivity sa realizovali mimo územia pamiatkovej zóny alebo v jej okrajových častiach, narušili však pohľady na historické jadro mesta z viacerých svetových strán. Negatívne zásahy sa však nevyhli ani námestiu s ucelenou historickou zástavbou po jej obvode. Koncom 70. rokov boli asanované prízemné domy pri juhozápadnom rohu námestia vrátane nárožnej poschodovej budovy mestskej knižnice, bývalej kaviarne Tatra. Na tejto ploche bola postavená budova obchodného domu Jednota, ktorá svojou neprimeranou hmotou, riešením fasád, nevhodným zastrešením, nerešpektovaním parcelácie a výškového zónovania, podstatným spôsobom narušila historický ráz námestia.

Výstavba mesta sa od konca 70. rokov realizovala podľa Územného plánu hospodársko-sídelskej aglomerácie Brezno, Podbrezová, Valaská, Hronec. V roku 1986 bol vypracovaný územný plán centrálnej mestskej zóny, ktorý taktiež nerešpektoval urbanisticko-historické hodnoty mesta, radikálne navrhoval rozšírenie komplexnej bytovej výstavby na územie historického jadra mesta tak, že z pôvodnej zástavby malo zostať zachované len námestie.

Pre individuálnu bytovú výstavbu rodinných domov v povojnových rokoch bolo vyčlenené územie na juh od historického jadra mesta (Rázusova ulica od nemocnice až ku Hronu, dnešná Hviezdoslavova, Pionierska, Jesenského, Bottova, Šoltésovej), územie popri pravom brehu Hrona poniže Baldovského mosta smerom k železničnej stanici, na severnom okraji mesta (Školská, Vránskeho, Moysesova, Sekurisova), oblasť Kiepký a Klepuša na ľavom brehu Hrona.

10. stavebná etapa- po roku 1991

Porevolučné roky znamenali stagnáciu stavebných aktivít na území mesta, len ťažko sa dokončovala rozostavaná komplexná bytová výstavba. V stagnujúcom období bol zamietnutý plán centrálnej mestskej zóny Stavoprojektu Trnava, ktorý po obvode historického námestia na dnešnej Rázusovej, Štúrovej ulici navrhoval 8-podlažnú panelovú výstavbu. V roku 1991 Všeobecne záväzným nariadením Okresného úradu v Banskej Bystrici bolo historické jadro mesta vyhlásené za pamiatkovú zónu. I keď tento právny úkon na jednej strane mal byť zárukou zabezpečenia pamiatkovej starostlivosti o predmetné územie v zmysle v tom čase platného zákona č. 27/1987 Zb. o pamiatkovej starostlivosti, spoločensko-ekonomické zmeny priniesli so sebou aj negatívne stránky. Prevažná časť objektov sa dostala do súkromného vlastníctva, pričom podnikateľské aktivity vlastníkov nie vždy boli v súlade s požiadavkami na pamiatkovú obnovu. Výrazným podnetom stavebnej činnosti na území pamiatkovej zóny, je lukratívna poloha v strede sídla, ktorá je výraznou motiváciou v snahe o maximálne, často neprimerané využitie danej parcely.

Napriek tomu, že už pri spracovávaní Zásad v roku 1991 bola vyhodnotená ako nevhodná v pamiatkovom území stavba panelového 8- podlažného internátu, ktorá po veľkoplošnej asanácii južného okraja západnej radovej zástavby Rázusovej ulice narušila historickú urbanistickú štruktúru, v jej bezprostrednej blízkosti bola začiatkom tohto storočia postavená

bytová stavba ešte väčšieho objemu, nerešpektujúca pôvodné urbanistické danosti územia, prevažujúce výškové zónovanie historickej zástavby, rušivá v diaľkových pohľadoch na pamiatkovú zónu.

Urbanisticky narušený priestor strednej časti západnej zástavby Rázusovej ulice, kde v minulosti po veľkoplošnej asanácii postavili haly Technických služieb mesta, sa stal aj sídlom požiarného zboru. Napriek takmer všeobecnému povedomiu o nevhodnosti umiestnenia prevádzok na území pamiatkovej zóny, došlo nielen k rekonštrukcii existujúcich budov, ale aj k výstavbe nových objektov, výškových dominánt- požiarnej strážnej a cvičnej veže.

Na území pamiatkovej zóny boli postupne zrekonštruované viaceré objekty. Jednou z najrozsiahlejších obnov bola rekonštrukcia budovy Mestského úradu, rekonštrukcia budov ev. a. v. fary, bývalého piaristického kláštora, budovy Okresného súdu na Kuzmányho č. 4. Niektoré obnovy fasád, vyžadujúce si náročnejší reštaurátorský prístup, boli realizované z finančných prostriedkov „Obnovme si svoj dom“. Takto bola znovu zreštaurovaná fasáda meštianskeho domu č. 13 na Námestí M. R. Štefánika, veže ev. a. v. kostola. Jednou z mála kvalitne obnovených fasád je aj nedávno uskutočnená obnova fasády nájomného domu na Kuzmányho ulici č. 3 vrátane reliéfného erbu mesta a mestskej vily na Ulici Boženy Němcovej č. 1.

Mnohé objekty z pôvodnej urbanistickej štruktúry, hlavne prízemné roľnícko-remeselnícke domy však boli asanované, väčšina z nich nahradená objektmi nerešpektujúcimi historickú urbanistickú štruktúru. Na Rázusovej ulici na mieste asanovaného roľníckeho domu č. 39 bola postavená dvojpodlažná budova medicínskeho centra na východnej strane radovej zástavby, ktorá architektonickým riešením hlavnej fasády s nevhodným členením, materiálovou skladbou vôbec nerešpektuje historické prostredie. Po asanácii susedného roľnícko-remeselníckeho domu č. 37 zo severnej strany bol postavený nový trojpodlažný dom. V zástavbe prízemných roľnícko-remeselníckych domov rušivo pôsobí členenie fasády francúzskymi oknami, výškové zónovanie s tromi nadzemnými podlažiami, hmotová skladba striech. Historickú urbanistickú štruktúru narušila aj ďalšia novostavba na mieste asanovaného domu č. 29. Ďalším negatívnym príkladom novostavby je dom č. 31 na Štúrovej ulici so šírko orientovanými garážovými dverami a nevhodným riešením strešných vikierov.

Prestavba historického fondu zasiahla aj dvorové krídla. Po asanácii neskorobarokovej stavby v závere parcely domu č. 2 na Chalupkovej ulici na mieste dvojpodlažnej stavby rešpektujúcej gradáciou hmoty oproti vyššie položenému hlavnému objektu aj danosti klesajúceho terénu, bola postavená na jeho mieste 5-podlažná novostavba. Podobne negatívne možno hodnotiť aj budovu v závere parcely domu č. 27 na Námestí M. R. Štefánika. Obidve novostavby svojím neprimeraným objemom, hmotovou skladbou, výškovým zónovaním, ale aj architektonickým riešením podstatne narušili siluetu tejto často pamiatkového územia vnímateľnú z ľavého brehu rieky Hron, v pozadí s ev. a. v. kostolom.

V posledných rokoch boli viaceré prízemné objekty nadstavané o jedno podlažie. Nevhodné riešenia sa vyskytujú hlavne pri úpravách podkrovia a adaptácii podkrovných priestorov pre kancelárske účely, v menšej miere na byty. Problémom širšieho rozsahu, presahujúcim aj hranice predmetného pamiatkového územia, je hlavne výškové riešenie strechy, spojené s perforáciou strešnej roviny vikiermi alebo strešnými oknami. Výsledkom sú nevhodné hmotové, výškové, ako aj tvarové riešenia vikierov, ich počet a osadenie v strešnej rovine. Začiatkom 20. storočia na Námestí M. R. Štefánika došlo aj k nadstavbe dvoch susedných pamiatkovo chránených meštianskych domov č. 22 a 23, koruny muriva fasád oboch domov boli ukončené v rovnakej výške, po nadstavbe zastrešené jednou nečlenenou hmotou sedlovej strechy s rovnakou výškou hrebeňa a rovnakým sklonom. Vznikla tak neprimeraná jednoliata hmotá, členená rovnakými ťažkopádne pôsobiacimi murovanými vikiermi, nad domom č. 23 s cudzorodým prvkom- balkónom v strešnej rovine. Neprimerané hmotové a nevhodné tvarové riešenie vikierov sa pripísalo ku novému zastrešeniu nadstavaného meštianskeho domu č. 9 na západnej strane námestia. Najmarkantnejším príkladom je však strecha domu č. 12 na Chalupkovej ulici, kde vikier vytvára výrazný akcent. Osadenie balkóna navyše umocňuje nevhodné prevýšenie koruny

muriva kvôli lepšiemu využitiu vnútorného priestoru. Prevýšenie koruny muriva za týmto účelom je markantné aj na vyššie spomínaných domoch na námestí.

Jednou z najvýznamnejších rekonštrukcií na území pamiatkovej zóny po revolúcii bola obnova Námestia M. R. Štefánika, realizovaná vo viacerých etapách. V roku 2003 bola zrekonštruovaná južná strana námestia okolo mestskej zvonice. Na celej ploche bola položená nová dlažba, pri zvonici vytvorená tribúna v kombinácii s vyvýšenými zatrávnenými plochami, na západnej strane rekonštruovaná fontána a informačné panely. Na túto etapu v rokoch 2008-2009 nadviazala rekonštrukcia povrchových úprav peších komunikácií na Ulici ČSA. V roku 2012 bola ukončená III. etapa rekonštrukcie severnej strany námestia, financovaná dotáciami z fondov Európskej únie. Rekonštrukcia zahŕňala revitalizáciu zelene mestského parku a obnovu peších komunikácií, rekonštrukciu verejného osvetlenia. Na severnej strane bola asanovaná dlhodobo nevyužívaná prevádzková budova autobusovej stanice, na mieste autobusového nástupišťa a bývalej benzínovej pumpy boli vytvorené parkovacie miesta, po obvode námestia boli revitalizované plochy líniovej zelene a vytvorené miesta pre umiestnenie letných terás. Rekonštrukciou sa námestie stalo oddychovým priestorom s možnosťou kultúrno-spoločenského využitia a zároveň sa vytvorili predpoklady pre dôstojnú prezentáciu pamiatkových hodnôt námestia.

F. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia

F.1. Pamiatkové hodnoty územia hmotnej povahy

F.1.1. Obraz krajiny

F.1.1.1. Reliéf terénu

Mesto Brezno sa rozprestiera vo východnej časti Horehronského podolia v Breznianskej kotline, ktorá patrí medzi vysoko položené karpatské kotliny s nadmorskou výškou 498-545 m. n. m. Na severnej strane je kotlina uzatvorená horskými chrbtami Nízkyh Tatier, na južnej strane Veporskými vrchmi Slovenského Rudohoria, na východnej strane s prielomom medzi Hrachoviskami a Kráľovskou Horou a na západe medzi Bukovinou a Hornými lazmi. Obe pohoria oddeľuje rieka Hron, pod Kráľovou hoľou, ktorá preteká Horehronským podolím západným smerom. Brezniansky chotár sa vyznačuje veľkou diferencovanosťou reliéfu s viacerými typmi krajiny- od najnižšie položeného bodu Breznianskej kotliny na hladine Hrona pri vstupe do katastrálneho územia Valaská (480 m. n. m.), cez Bystrianske podhorie až po najvyšší vrch Nízkyh Tatier Ďumbier (2043 m. n. m.) na severnej strane. Prírodné prostredie mesta tvoria v najnižšej polohe väčšinou nezalesnené svahy s poliami a lúkami, nad nimi lesy s prevažujúcimi smrekovými monokultúrami a v najvyššie položených častiach chotára kosodrevinové pásma s hoľami.

Pamiatková zóna Brezno leží na vyvýšenej pravobrežnej terase rieky Hron, ktorá na území Breznianskej kotliny vytvára veľký meander. Stred mesta má nadmorskú výšku 489 m. n. m. V bezprostrednom okolí mesta prírodnú scenériu tvoria na severnej strane päty odlesnených svahov Horehronského podolia so strmším sklonom, nad pamiatkovou zónou s vrchom Dúbravka, na východnej a južnej strane svahy Veporských vrchov, ktoré svojím mäkkým reliéfom s lazničkou formou osídlenia vytvárajú malebné prostredie. V Breznianskej kotline prevláda poľnohospodárska pôda s 80%-nou prevahou lúk a pasienkov, len s fragmentami pôvodnej vegetácie v prírodných rezerváciách Breznianska skalka s najsevernejším výskytom duba letného na Pohroní, na Horných Lazoch s biotopmi vápnomilných bukových lesov, na východnej strane Rohoznianskou jelšinou. Charakteristickú scenériu Brezna v diaľkových pohľadoch z juhu dopĺňajú v pozadí hrebene Ďumbierskych Nízkyh Tatier.

F.1.1.2. Vodné plochy

Horehronskou kotlinou preteká rieka Hron, ktorá ju rozdeľuje na severnú a južnú časť. Rieka Hron tvorí prirodzenú hranicu pamiatkovej zóny na jej východnej strane, oddeľuje historické jadro mesta od jeho bývalého predmestia *Venecie* (dnes Lichardova ulica) na ľavom brehu. V bezprostrednej blízkosti pamiatkovej zóny sa doň vlieva niekoľko prítokov.

Voda bola v minulosti jednou z podmienok vzniku trvalého osídlenia, plnila mnohé významné funkcie. Rieka Hron tvorila prirodzenú obrannú líniu severovýchodnej časti pamiatkovej zóny, kde hradobný múr nebol nikdy dokončený. Na jej brehoch boli postavené viaceré stavby využívajúce energetický potenciál vodného toku. V roku 1406 daroval mestu kráľ Žigmund mlyn, ktorý stál na pravom brehu vedľajšieho ramena Hrona (na jeho mieste postavená budova bývalej Sokolovne), asanovaný koncom 19. storočia. Mimo mesta na tzv. *Lúkach* (v blízkosti hlavnej železničnej stanice) bol v prevádzke od roku 1676 tzv. Dolný mlyn, zbúraný v roku 1931 pri regulácii Hrona. Vodu používali vo veľkom množstve aj garbiari pri spracovávaní koží. Na pravom brehu vedľajšieho ramena Hrona vznikla charakteristická štruktúra, zástavba drevených domov s dielňami tzv. Kožiareň. Vo veľkej miere vodný tok slúžil na splavovanie dreva, ktorým boli zásobované bane v okolí Banskej Bystrice.

Podľa najstaršej mapy sídla, zhotovenej piaristami v roku 1772, rieka Hron vytvárala v Breznianskej kotline početné meandre s hlavným a mnohými vedľajšími ramenami, zvierajúcimi viaceré ostrovy. Na viacerých ostrovoch medzi hlavným a západným vedľajším ramenom v blízkosti Betliarskeho mosta existovala v roku 1772 zástavba drevených hospodárskych a nepočtených murovaných objektov. Postupným prehĺbovaním hlavného ramena

a zanášaním vedľajších ramien sa pôdorys rieky prirodzene formoval, ramená po východnom obvode historickej zástavby zanikali. Katastrálna mapa z roku 1866 zobrazuje viaceré vedľajšie ramená Hrona východne od dnešnej Štúrovej ulice, južne od pamiatkovej zóny zachovaných parcelácií koryta zaniknutého ramena pri Baldovskom moste (na mape z roku 1866 parcely č. 1208 a 1315), ale aj na ploche bývalého koryta rozparcelovaných častí s úzkymi ostredkami. Vedľajšie ramená pri Betliarskom moste boli postupne zasypané, zástavba riečnych ostrovov (dnes Nábřežie Jána Čipku severne od mosta a bývalý Spengerov dom južne od mosta, neskôr na jeho mieste postavený nájomný dom na Štúrovej 1) sa stali súčasťou mesta. Zasypaním vedľajšieho ramena zanikol aj náhon k mlynu (dnes tam stojí budova bývalej Sokolovne).

K prvým rozsiahlejším cieľavedomým úpravám toku došlo v súvislosti s výstavbou železničnej trate. Úsek Brezno- Pohronská Polhora bol sprevádzkovaný 15. decembra 1895, úsek Brezno- Červená Skala 28. novembra 1903. V súvislosti s výstavbou železničnej trate postavenej na ľavom čiastočne vyregulovanom toku Hrona, boli zasypané východné vedľajšie ramená rieky pod kopcom Jamy, pozostatok koryta bol zachovaný v úrovni pod bývalým skokanským mostíkom. K zásadnejšiemu vyrovnaniu terénu došlo v súvislosti s výstavbou cesty popri železničnej trati a s výstavbou priemyselného areálu pod Jamami.

Výrazné zmeny meandrových tvarov toku Hrona priniesla regulácia Hrona, realizovaná v rokoch 1931-1934 rok po povodni, ktorá zatopila juhovýchodnú časť mesta. Na východnom okraji historického jadra bolo zasypané koryto západného vedľajšieho ramena, na jeho bývalom pravom brehu sa naďalej zachoval súbor obytných domov *Kožiareň* ale bez garbiarskych dielní. Regulácia Hrona bola predpokladom urbanizácie časti územia, ležiaceho v ohrozenom inundačnom pásme. Na upravenej rozparcelovanej ploche medzi ramenami Hrona vznikla výstavba samostatne stojacich mestských vĺ. Podľa regulačného plánu mal byť oporný múr pravého brehu Hrona realizovaný len na úseku od vtoku potoka Židľovo po bývalú Sokolovňu, spevnenie sa vybuďovalo až po Baldovský most. Pozdĺž spevneného brehu bola vystavaná cesta, lemovaná hlohmi v 6 m intervaloch. Pri regulácii dolného úseku Hrona bola zrušená Dolná hať, na jej mieste vybudovaná nová betónová lávka.

Hron bol na úseku veľkého meandra, obmývajúceho historické jadro, premostený niekoľkými mostami. Historické jadro mesta bolo s predmestím *Venecia* na ľavom brehu Hrona (dnešná Lichardova ulica) prepojené veľkým Betliarskym mostom, za ktorým pokračovala významná cesta smerom na Muráň, na začiatku 20. storočia navyše cestného mosta existovala drevená krytá lávka pre peších. Ďalší drevený Baldovský most premostoval Hron na ceste z mesta smerom na Čierny Balog.

F.1.2. Vonkajší obraz územia, panoráma a silueta sídla

-

Pamiatková zóna Brezno sa rozprestiera na dne Breznianskej kotliny, po obvode s rozsiahlym odlesneným chotárom, z južnej a východnej strany s Veporskou vrchovinou Slovenského Rudohoria, na severnej strane so stúpajúcimi úpäťami Horehronského podolia. Najvýznamnejší panoramatický pohľad na mesto v pozadí s panorámou hrebeňov Nízkyh Tatier, zachytený na dobových pohľadniciach z rôzneho obdobia, bol z južnej strany z kopca *Jamy* nad *Baldovským mostom*. Vzhľadom na geografické danosti, významné diaľkové pohľady na mesto boli z kopcov z ďalších svetových strán, napr. zo severovýchodnej strany z vrchu *Kieпка*, zo severozápadnej strany zo starého cintorína na vrchu *Dúbravka*. Zaujímavý pohľad na mesto bol v minulosti aj z prístupovej cesty z Banskej Bystrice z najnižšieho bodu v blízkosti Baniska, ako ho zachytáva veduta na mape z roku 1772.

Významné sú aj pohľady na pamiatkovú zónu z nižších polôh zo železnice, ktorá kopíruje líniu ľavého brehu Hrona. Z nej sú pohľady na pamiatkovú zónu od jej severného okraja až po juhovýchodný cíp, ďalej smerom na Banskú Bystricu pohľad ruší panelová výstavba pri južnom okraji zóny. Rovnaké diaľkové pohľady sú z rovnakého úseku cestnej komunikácie, ktorá

prebieha od Baldovského mosta smerom ku železničnej stanici Brezno-mesto paralelne so železnicou.

F.1.2.2. Silueta

Silueta sídla je charakteristický obrys zástavby, vnímaný hlavne v diaľkových pohľadoch z rôznych strán. Na jej tvar má vplyv nielen konfigurácia terénu, ale hlavne spôsob a hustota zástavby, výšková hladina zástavby s charakteristickými výškovými a hmotovými dominantami vnímaná z rôznych pohľadových uhlov. Pamiatková zóna Brezno sa rozprestiera na dne Breznianskej kotliny, jej severozápadná časť s námestím na mierne vyvýšenej terase. Poloha sídla umožňuje vnímať ho v rôznych pohľadových uhloch nielen z mierne vyvýšených polôh po obvode, okrem niektorých prielomových úsekov, ale vďaka odlesnenému chotáru aj vo vzdialenejších pohľadoch.

Silueta mesta s obrysovou líniou tvorenou mestským opevnením, výškovými dominantami veží a reliéfom striech meštianskych domov a vidieckej zástavby prešla do začiatku 19. storočia zmenami, determinovanými narastaním výškovej hladiny v centrálnej časti územia, jej zahusťovaním, ako aj vznikom a zánikom výškových dominant. Po roku 1517 výškovým akcentom v siluete mesta bola veža neskorogotického jednoduchového kostola na Dúbravke. Po výstavbe opevnenia siluetu mesta ohraničovali ostré línie murovaných hradieb, prerušené baštami kruhového pôdorysu a dominantnými mestskými bránami, ostrú obrysovú priamočiaru líniu hradieb na západnej strane zmäkčovala silueta zástavby Valašianskeho predmestia, na východnej silueta predmestia Burgundia. V roku 1713 sa najvýraznejšou hmotou v pohľade zo západu stal komplex piaristického kláštora s vežou kláštornej kaplnky. Po požiari mesta v roku 1779 asanáciou veže neskorogotického kostola pod Dúbravkou sa vytratila z obrazu sídla výšková dominanta, ktorú v roku 1793 nahradila veža r. k. kostola na námestí. V roku 1830 k nej pribudla výšková dominanta mestskej veže a v roku 1906 veže ev. a. v. kostola. Výstavba hmotovo objemnejších administratívnych stavieb na námestí na prelome 19. a 20. storočia (mestská sporiteľňa a hotel Ďumbier) výraznejšie nezasiahla do siluety mesta. V siluete mesta zostal zachovaný základný princíp gradácie hmôt od jednopodlažnej zástavby ulíc po obvode námestia smerom k dvojpodlažnej zástavbe na Kuzmányho ulici a na námestí s dominantnými tromi vežami.

Panoramatické pohľady na pamiatkovú zónu boli po celom jeho obvode od začiatku 70. rokov minulého storočia postupne narušené novodobou panelovou výstavbou, situovanou západne od historického jadra na rozsiahlej lokalite *Lúky*, ale aj výstavbou v bezprostrednej blízkosti pamiatkového územia na mieste asanovaného *Valašianskeho predmestia*. Nová bytová výstavba svojím výškovým zónovaním a šírko orientovanými hmotami zatienila pohľady na historické jadro mesta nielen zo západnej strany, ale aj zástavba aj v diaľkových pohľadoch z okolitých kopcov. a na jeho južnej strane na Černákovej a Rázusovej ulici. Najvýznamnejšie diaľkové pohľady sú naďalej z vyvýšených polôh po obvode pamiatkového územia, kde neboli zatienené alebo významne narušené novodobou výškovou zástavbou.

V diaľkovom pohľade na mesto je to najmä pohľad z juhu zo štátnej cesty II/529 Hriňová-Brezno, v pozadí so scenériou Nízkyh Tatier a pohľad z kopca *Jamy*, v popredí so zástavbou rodinných domov Nábřežia Dukelských hrdinov a v pozadí so siluetou veží r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie, mestskej veže a evanjelického kostola. V južnom pohľade je tento panoramatický pohľad narušený panelovou výstavbou na okraji historického jadra na Černákovej a Rázusovej ulici, v západnom pohľade rušivo pôsobí panelová zástavba v pozadí, vytvárajúca kulisu historickému jadrú. Ďalšie diaľkové pohľady z juhovýchodnej a východnej strany po celom hrebeni kopca *Jamy*, na severnej strane z kopcov Kieпка a Židľovo, pohľad zo severnej strany z cintorína na vrchu Dúbravka sú na rôznych stanoviskách zatienené skupinami stromov náletovej zelene.

Chránené panoramatické pohľady:

- I.** pohľad z juhozápadnej strany z polohy budúcej kruhovej križovatky južného obchvatu mesta severným smerom, s vežou r. k. kostola, ev. a. v. kostola a mestskou vežou, v pozadí so scenériou vrchov Horehronského podolia a Nízkych Tatier
- II.** pohľad z juhovýchodnej strany z vrchu Jamy severozápadným smerom, s vežou r. k. kostola, mestskou vežou a vežou ev. a. v. kostola, v pozadí so scenériou vrchov Horehronského podolia a Nízkych Tatier
- III.** z vrchu Kieпка juhozápadným smerom, v popredí so zadnými traktami remeselníckych domov Chalupkovej ulice, v ďalšom pláne s mestskou vežou, vežami r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie a ev. a. v. kostola, v pozadí so scenériou Veporských vrchov
- IV.** z vrchu Židľovo juhozápadným smerom, v popredí s pamiatkovou zónou, v pozadí so sídliskami na západnej strane mesta a so scenériou Veporských vrchov
- V.** z vrchu Dúbravka juhovýchodným smerom, v popredí s námestím a siluetou ev. a. v. kostola, v pozadí so scenériou Veporských vrchov

Chránený pohľad I.

Z juhozápadnej strany z polohy budúcej kruhovej križovatky južného obchvatu mesta severným smerom s vežou r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie, evanjelického kostola a mestskou vežou, v pozadí so scenériou Nízkych Tatier.

Chránený pohľad II.

Z juhovýchodnej strany z vrchu Jamy severozápadným smerom v popredí s pamiatkovou zónou, s vežou r. k. kostola, mestskou vežou a vežou ev. a. v. kostola, v pozadí so scenériou Nízkych Tatier.

Chránený pohľad III.

Z vrchu Kieпка juhozápadným smerom na mesto v popredí s východnou časťou pamiatkovej zóny, vľavo tambur synagógy, vpravo mestská veža.

Chránený pohľad IV.

Z vrchu Židľovo západným smerom. Vľavo veža r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie, vpravo veža ev. a. v. kostola.

Chránený pohľad IV. z vrchu Židľovo detail

Pohľad na severnú časť pamiatkovej zóny, v strede veža r. k. kostola, vpravo veža ev. a. v. kostola, v pozadí so scenériou Veporských vrchov.

Chránený pohľad IV. z vrchu Židľovo detail
Zástavba Chalupkovej ulice, vpravo veža ev. a. v. kostola.

Chránený pohľad V.
Z cintorína na vrchu Dúbravka juhovýchodným smerom na mesto v popredí s pamiatkovou zónou, v strede s vežou r. k. kostola.

Chránené pohľady na pamiatkovú zónu z blízkeho okolia (zo železnice po juhovýchodnom a východnom obvode pamiatkovej zóny a z mostov ponad Hron):

- A. zo železničnej trate od vtoku potoka Rohozná po celom východnom obvode pamiatkovej zóny, v popredí s pohľadom na zástavbu Nábrežia Dukelských hrdinov so siluetou kopuly židovskej synagógy a zástavbou Nábrežia Jána Čipku s dvorovými krídlami západnej strany Námestia M. R. Štefánika, ďalej dvorovou zástavbou východnej strany Chalupkovej ulice v pozadí s vežou ev. a. v. kostola, od juhovýchodného bodu po železničnú stanicu Brezno- mesto aj z paralelne prebiehajúcej cestnej komunikácie
- B. z Betliarskeho mostu severným smerom, vľavo so zástavbou na Nábřeží Jána Čipku, dvorovými krídlami domov východnej zástavby námestia M. R. Štefánika a Chalupkovej ulice, v pozadí so scenériou vrchov Horehronského podolia

Chránený pohľad A.

Od železnice v blízkosti železničného priechodu na Betliarsky most západným smerom, s Nábřežím Dukelských hrdinov s dvorovými krídlami domov východnej strany Štúrovej ulice, vľavo v pozadí veža židovskej synagógy, vpravo nájomný dom na Kuzmányho ulici, august 2010.

Chránený pohľad A.

Od železnice severozápadným smerom na dvorovú zástavbu domov na Chalupkovej ulici, v pozadí s vežou ev. a. v. kostola a vpravo budovou bývalej elementárnej školy, v pozadí so scenériou vrchov Horehronského podolia, august 2010.

Chránený pohľad A.

Od železnice severozápadným smerom s dvorovou zástavbou domov východnej strany Chalupkovej ulice, v pozadí vľavo veža ev. a. v. kostola, vpravo budova bývalej elementárnej školy, august 2010.

Chránený pohľad A. od železnice západným smerom

V popredí zástavba domov východnej strany Chalupkovej ulice, v pozadí budova bývalej elementárnej školy, august 2010.

Chránený pohľad B. z Betliarskeho mostu severným smerom

Vľavo zástavba na Nábřeží Jána Čipku a dvorové krídla domov východnej zástavby Námestia M. R. Štefánika a Chalupkovej ulice, v pozadí veža ev. a. v. kostola so scenériou vrchov Horehronského podolia, august 2010.

Chránené pohľady v interiéri pamiatkovej zóny:

1. z juhovýchodnej strany Námestia M. R. Štefánika severozápadným smerom na mestskú vežu, s mariánskym stĺpom, v pozadí r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie a radnica
2. z juhovýchodnej strany Námestia M. R. Štefánika severným smerom, vľavo mestská veža a radnica, vpravo veža ev. a. v. kostola
3. z juhovýchodnej strany Námestia M. R. Štefánika na r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie a radnicu
4. z juhozápadnej strany Námestia M. R. Štefánika severovýchodným smerom, vľavo r. k. kostol, vpravo mestská veža a súvislá radová zástavba východnej strany námestia
5. od mestskej veže juhovýchodným smerom na kláštor piaristov, v popredí s mariánskym stĺpom
6. z križovatky na Námestí M. R. Štefánika juhozápadným smerom na mestskú vežu a južnú zástavbu námestia s meštianskymi domami
7. z východnej strany Námestia M. R. Štefánika na južnú zástavbu a časť severnej zástavy s meštianskymi domami
8. zo západnej strany Námestia M. R. Štefánika na západnú zástavbu s meštianskymi domami, na nároží s bývalou bankou
9. zo severovýchodného rohu Námestia M. R. Štefánika západným smerom, vpravo súvislá radová zástavba severnej strany námestia, vľavo časť západnej zástavy
10. z križovatky na Námestí M. R. Štefánika východným smerom do Kuzmányho ulice, po stranách s hotelom Ďumbier a budovou r. k. fary, v pozadí nájomným domom na Kuzmányho
11. z Kuzmányho ulice západným smerom do Námestia M. R. Štefánika, vľavo budova Okresného súdu, vpravo hotel Ďumbier a nájomný dom, v pozadí na Námestí M. R. Štefánika park a r. k. kostol (v zeleni)
12. zo severovýchodného rohu Námestia M. R. severným smerom do Chalupkovej ulice, na západnej strane s komplexom budov ev. a. v. fary s kostolom, za ním r. k. kaplnkou sv. Kríža
13. z Kuzmányho ulice južným smerom na židovskú synagógu a budovu bývalej meštianskej školy, vľavo nájomné domy
14. z Ulice ČSA z prístupovej komunikácie I/66 z Banskej Bystrice do Brezna, v pozadí s mestskou vežou a piaristickým kláštorom
15. z Rázusovej ulice na zástavbu roľnícko-remeselníckych domov
16. z Rázusovej ulice na zástavbu roľnícko-remeselníckych domov

Pohľad 1.

Z juhovýchodnej strany Námestia M. R. Štefánika severozápadným smerom na mestskú vežu, s mariánskym stĺpom, v pozadí r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie a radnica, september 2013.

Pohľad 2.

Z juhovýchodnej strany Námestia M. R. Štefánika severným smerom, vľavo mestská veža a radnica, vpravo veža ev. a. v. kostola, september 2013.

Pohľad 3.

Z juhovýchodnej strany Námestia M. R. Štefánika na r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie a radnicu, august 2010.

Pohľad 4.

Z juhozápadnej strany Námestia M. R. Štefánika severovýchodným smerom, vľavo r. k. kostol, vpravo mestská veža a súvislá radová zástavba východnej strany námestia, september 2013.

Pohľad 5.

Od mestskej veže juhovýchodným smerom na kláštor piaristov, v popredí s mariánskym stĺpom, november 2007.

Pohľad 6.

Z križovatky na Námestí M. R. Štefánika juhozápadným smerom na mestskú vežu a južnú zástavbu námestia s meštianskymi domami, december 2007.

Pohľad 7.

Z východnej strany Námestia M. R. Štefánika na južnú zástavbu s meštianskymi domami, august 2010.

Pohľad 8.

Zo západnej strany Námestia M. R. Štefánika na západnú zástavbu s meštianskymi domami, november 2007.

Pohľad 9.

Zo severovýchodného rohu Námestia M. R. Štefánika západným smerom, vpravo súvislá radová zástavba severnej strany námestia, vľavo časť západnej zástavby, september 2013.

Pohľad 10.

Z križovatky na Námestí M. R. Štefánika východným smerom do Kuzmányho ulice, po stranách s hotelom Ďumbier a budovou r. k. fary, v pozadí nájomným domom na Kuzmányho, august 2010.

Pohľad 11.

Z Kuzmányho ulice západným smerom do Námestia M. R. Štefánika, vľavo budova Okresného súdu, vpravo hotel Ďumbier a nájomný dom, v pozadí na Námestí M. R. Štefánika park a r. k. kostol (v zeleni), august 2010.

Pohl'ad 12.

Zo severovýchodného rohu Námestia M. R. severným smerom do Chalupkovej ulice, na západnej strane s komplexom budov ev. a v. fary s kostolom, za ním r. k. kaplnkou sv. Kríža, november 2007.

Pohl'ad 13.

Z Kuzmányho ulice južným smerom na židovskú synagógu a budovu bývalej meštianskej školy, vľavo nájomné domy, august 2010.

Pohľad 14.

Z Ulice ČSA z prístupovej komunikácie I/66 z Banskej Bystrice do Brezna, august 2010. Pohľad na dominantu mestskú vežu zatienený neprímeranou zeleňou.

Pohľad 14.

Z Ulice ČSA z prístupovej komunikácie I/66 z Banskej Bystrice do Brezna, január 2016. Pohľad na dominantu mestskú vežu a piaristický kláštor

Pohľad 15.

Z Rázusovej ulice na zástavbu roľnícko-remeselníckych domov, november 2007.

Pohľad 16.

Z Rázusovej ulice na zástavbu roľnícko-remeselníckych domov, november 2007.

F.1.3. Vnútorý obraz územia, výškové a hmotovo-priestorové usporiadanie

F.1.3.1. Vývoj výškového a hmotovo-priestorového usporiadania

Jednou z najvýznamnejších hodnôt pamiatkovej zóny patrí výškové a hmotovo-priestorové usporiadanie tradičnej zástavby, charakterizované skladbou a radením jednotlivých hmôt na parcele, ich tvarom a výškou hmôt, spôsobom osadenia objektov na parcele.

Najstaršia drevená aj murovaná zástavba v stredoveku bola charakteristická takmer pravidelným radením samostatne stojacich jednotrakových domov obdĺžnikového pôdorysu, orientovaných kratšou jedno- alebo dvojosovou fasádou do verejného priestranstva, v 16. storočí prevládali prízemné domy. Od 17. storočia spájaním domov a vytváraním prejazdov na miestach prieluk, sa zástavba postupne zahusťovala a formovala do podoby súvislej radovej zástavby, po obvode námestia s určitým časovým predstihom oproti uliciam. Uličné krídla zaberali celú šírku parcely, mali obdĺžnikový pôdorys, ale častejšie tvar písmena „L“ alebo obráteného „L“ s kratším prejazdom. K širšiemu traktu sa zvyčajne pristavovalo dvorové krídlo, prejazd ústil do nezastavaného dvora. Reprezentatívnejší charakter zástavby po obvode námestia ovplyvnilo aj sociálne postavenie vlastníkov objektov, ktorí patrili k najbohatšej vrstve, zloženej z členov mestskej rady, majetnejšej vrstvy remeselníkov a obchodníkov. Pre väčšinu z nich bola poľnohospodárska výroba len doplnkovým zdrojom obživy. Už od 17. storočia dochádzalo po obvode námestia k nadstavbe domov o jedno podlažie, zriedkavejšie aj k nadstavbám dvorových krídiel alebo ich častí. Dvorové krídla slúžili pre remeselnú výrobu, ale okrem výrobných priestorov boli na poschodí aj obytné priestory.

I keď Brezno pri svojom založení dostalo v privilégiách právo ťažby rúd, predpoklady úspešného ekonomického rozvoja v tejto oblasti sa nikdy nenaplnili. Charakter tradičnej zástavby mimo Námestia M. R. Štefánika bol podmienený orientáciou obyvateľstva na poľnohospodársku, čiastočne aj remeselnú výrobu ako doplnkový zdroj obživy. Zástavba vidieckeho charakteru s prízemnými roľnícko-remeselníckymi domami bola charakteristická pre Rázusovu ulicu, predmestie Zadná ulička, východnú stranu Chalupkovej ulice a aj východnú stranu Štúrovej ulice rozparcelovanú koncom 19. storočia. Zatiaľ čo v Rázusovej ulici v roku 1866 prevažovala murovaná zástavba, domy Valaštianskeho predmestia boli väčšinou drevené okrem mladšieho západného záveru ulice. Tradičnú súvislú radovú zástavbu ulíc tvorili uličné krídla prízemných dvoj- menej trojtrakových domov prejazdového typu. Na uličné krídla nadväzovali kolmo dvorové hospodárske krídla, ktoré boli v tom období v uliciach stále drevené, z bezpečnostných dôvodov ich postupne nahradili kamenné stavby. Začínali charakteristickými dvojpodlažnými sýpkami, ktoré sa nie vždy prejavili výraznejšou hmotou, dvorová zástavba pokračovala priestormi na chov hospodárskych zvierat, končila drevárňami, niekedy podstienkami na uskladnenie vozov. Časť parciel vedľa dvorových hospodárskych krídiel zaberali nezastavané plochy- dvory s drobnými stavbami- drevenými kôľňami, hnojiskami, údiarňami, suchými WC nad hnojiskami. Hospodárske stavby boli situované podľa orientácie parciel zvyčajne na jednej strane, len u výnimočne širších parciel po oboch stranách. Parcely so západno-východnou orientáciou mali hospodárske budovy postavené na severnej strane (Rázusova, Chalupkova, Štúrova, západná a východná strana Námestia M. R. Štefánika, Lichardova), na parcelách so severojužnou orientáciou dvorové krídla boli situované spravidla na západnej strane (Ulica ČSA, južná a severná strana Námestia M. R. Štefánika). I keď aj murované hospodárske budovy vznikali postupnou dostavbou smerom do hĺbky parcely, charakteristickým znakom bola takmer rovnaká šírka zástavby, stavby z rôznych etáp alebo rôzneho určenia sa líšili nevýrazne vo výške. Dvorové krídla roľnícko-remeselníckych domov na území mimo námestia, ako aj na predmestiach boli výlučne jednopodlažné (okrem časti so sýpkami), bez podpivničenia, úroveň podlahy v interiéri bola zhodná s úrovňou vonkajšieho dvora alebo oproti dvoru len s miernym prevýšením. Hospodárske dvory uzatvárali priechodné stodoly, zaberajúce celú šírku parciel, spočiatku drevené, od konca 19. storočia s murovanými bočnými stenami. Podobne ako uličné krídla domov, aj stodoly svojím radením takmer v jednej dlhej línii vytvárali súvislú zástavbu (západná a východná strana Rázusovej, južná a severná strana Valaštianskeho predmestia).

V zadných častiach parciel sa rozprestierali záhrady, ktorých dĺžka na východnej strane Rázusovej ulice bola limitovaná vzdialenosťou mestských hradieb. Vo výnimočných prípadoch pozdĺžne hospodárske krídlo nesiahalo až ku stodole, prípadne bolo postavené s odstupom od uličného krídla.

Nepravidelnou hmotovou skladbou sa vyznačovali rôzne obytné a výrobné objekty v okrajových častiach mesta. Atypickou zástavbou bola tzv. Kožiareň so skladbou jednopodlažných drevených domov, postavených garbiarmi pri brehu vedľajšieho ramena Hrona.

Koncom 19. storočia bolo predmestie Burgundia znova rozparcelované, staršiu drevenú zástavbu nahradili murované domy. Limitujúcim faktorom pre veľkosť parciel bola na západnej strane existencia mestského opevnenia, na východnej vedľajšie rameno Hrona, medzi ktoré bola vklinená nová priamočiara ulica. Domy na východnej strane kopírovali tradičnú hmotovú skladbu zástavby s uzatvorenými dvormi, z uličnej strany s prízemnými obytnými krídlami, z druhej so stodolami. Na západnej strane ulice od začiatku 20. storočia vznikala zástavba samostatne stojacich prízemných domov blokového charakteru alebo aj s hmotovou skladbou vychádzajúcou s pôdorysu písmena „L“, s osadením hlavnou fasádou v úrovni uličnej čiary, v dvorovej časti s drobnými hmotami prístupových schodísk. Medzi viacerými domami zostali zachované prieluky s vjazdom do dvora, v línii uličnej čiary vymedzené kovaným oplotením v kombinácii s betónovými podmurovkami.

Odlíšne výškové a hmotovo-objemové usporiadanie mala výstavba nových administratívnych a účelových budov na prelome 19.-20. storočia, sústreďených v centrálnej časti mesta. Viaceré sa svojou šírkovo orientovanou fasádou, členitejšou hmotovou skladbou stali hmotovými dominantami, svojím osadením rešpektovali charakteristický prvok pôvodnej zástavby- uličnú čiaru (budova mestskej sporiteľne na Námestí M. R. Štefánika 1, nájomný dom Kuzmányho 3, budova Okresného súdu Kuzmányho 4, hotel Ďumbier).

Vilová zástavba, ktorá vznikala v 30. rokoch po oboch stranách Ulice Boženy Němcovej a po obvode Nábřežia Dukelských hrdinov upustila od tradičných spôsobov zástavby a priniesla nové kompozičné princípy. Krátke parcely mali však zvyčajne šírku dvoch stredovekých parciel a umožnili tak veľkorysejšie osadenie objektov netradičným pôdorysom s odlišným hmotovo-priestorovým usporiadaním. Vily obdĺžnikového alebo nepravidelného pôdorysu boli postavené ako samostatné jednopodlažné alebo dvojpodlažné stavby väčšinou v hĺbkovej osi parciel, od uličnej čiary oddelené oplotením, smerom do ulice s malými predzáhradkami, za domami s úžitkovými záhradami a sadmi. Priestorové usporiadanie objektov zostalo zachované bez výraznejších zmien, na parcelách pribudli hospodárske stavby a samostatne stojace garáže.

Tradičná hmotová skladba parciel s uzatvorenými hospodárskymi dvormi, ktoré tvorili jednopodlažné obytné uličné krídla jednopodlažné dvorové hospodárske krídla a stodoly v závere dvorov, tak ako sa vyformovala do konca 19. storočia vo všetkých uliciach historického jadra mesta, pretrvávala až do povojnových rokov. Domy okolo námestia si zachovávali tiež tradičnú objektovú skladbu s určitou gradáciou hmôt oproti ostatným častiam mesta, vyplývajúcou jednak zo sociálneho postavenia obyvateľov, ktorí mohli realizovať nadstavby, ich orientáciou na remeselnú a obchodnú činnosť.

V povojnových rokoch v súvislosti s rozvojom domáceho priemyslu, neskôr aj založením miestneho JRD, došlo k úpadku poľnohospodárskej výroby, čo spôsobilo chátranie dlhodobo neutržiavaných roľnícko-remeselníckych domov. Tradičnú zástavbu Valaštianskeho predmestia po veľkoplošných asanáciách nahradili hmotovo a výškovy neprimerané monolitické stavby panelových bytových domov, ktoré boli postavené neskôr aj na mieste asanovanej historickej urbanistickej štruktúry rovnakého typu na južnom okraji Rázusovej ulice. Po plošnej asanácii strednej časti zástavby západnej strany boli postavené prvé budovy Technických služieb a Hasičského zboru.

Na námestí zmeny nastali nielen vo výškovom usporiadaní zástavby po obvode, kde bolo niekoľko domov nadstavaných o jedno nadzemné podlažie, ale aj v hmotovej skladbe

jednotlivých parciel. Podobne ako na ostatných častiach územia boli stodoly ako stavby, ktoré prestali plniť svoju funkciu, asanované, čím sa dvory otvorili do okolitého prostredia. Na parcelách po asanovaných kamenných domoch často vznikla zástavba, ktorá nerešpektuje základné princípy hmotovej skladby, spôsobu osadenia na parcele, ako aj princípy výškového zónovania vo vzťahu k parcele, ale aj okolitej zástavbe.

F.1.3.2. Charakteristika výškového a objemovo-priestorového usporiadania

Hmotovo-priestorové usporiadanie objektov na území pamiatkovej zóny je prezentované nasledujúcimi typmi urbanistických štruktúr:

- súbor solitérnych stavieb na ploche námestia
- súbor dvoj- až trojpodlažných stavieb rôznej funkcie a obdobia vzniku, situovaných v centrálnej časti pamiatkovej zóny, ktoré sú súčasťou súvislej radovej zástavby, vytvárajú hmotové dominanty jednotlivých častí územia
- zástavba meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov prejazdového typu, ojedinele remeselníckych domov priechodového typu, s uličnými krídlami vytvárajúcimi súvislú radovú zástavbu, na ne kolmo nadväzujúcimi dvorovými krídlami na jednej alebo oboch stranách parciel, v záveroch viacerých dvorov roľnícko-remeselníckych domov so zachovanými stodolami, zaberajúcimi celú šírku parciel
- solitérna zástavba obytných domov na pôdoryse obdĺžnika alebo veľkého písmena "L", postavených na nehlbokých parcelách z vonkajšej strany hradieb, rešpektujúcich uličnú čiaru
- solitérna vilová zástavba na nových uliciach v okrajových polohách historického jadra, s prevažne dvojpodlažnými objektmi, umiestnenými v odstupe od uličnej čiary, v prednej časti s predzáhradkou, v zadnej so záhradou, v zadnej časti parciel drobnými stavbami

F.1.3.3. Strešná krajina

Strecha je neoddeliteľnou konštrukčnou súčasťou budov zabezpečujúcou nielen ochranu pred nepriaznivými poveternostnými vplyvmi (dážď, sneh, vietor, zmena teplôt), má tepelnoizolačnú funkciu, ale svojím tvarom, výškou, druhom a farebnosťou krytiny, prvkami v strešnej rovine sa podieľa na celkovom architektonickom výraze objektov. Tvar a sklon strechy boli závislé nielen na pôdoryse, ale ich ovplyvňovali aj aktuálne dobové tendencie. K zásadným tvarovým zmenám dochádzalo koncom 19. storočia v súvislosti s protipožiarňými predpismi, keď strechy mali zodpovedať aj požiadavkám protipožiarnej ochrany.

O spôsobe zastrešenia objektov sa dozvedáme len z písomných prameňov, alebo na základe analógií v regióne. Najstaršie samostatne stojacie domy s dvoj- alebo trojpriestorovým členením boli zastrešené vysokými sedlovými strechami s hrebeňom kolmým na uličnú čiaru, do ulice orientovanými drevenými doskovými štítmami s podlomenicou. Tento typ zastrešenia sa používal aj pri murovaných meštianskych domoch. Drevo ako najdostupnejší materiál sa používalo aj na výrobu ručne štiepaného šindľa. V 17. storočí, kedy došlo k zlučovaniu parciel a vytváraniu prejazdov na mieste bývalých prieluk medzi domami, sa rytmus striech zahusťoval, pričom ich tvar sa nemenil. Naďalej pretrvávali sedlové strechy so štítmami, do úžľabí boli vkladané drevené žľaby s odtokom dažďovej vody do verejného priestranstva. Drevo zostalo dôležitým stavebným materiálom aj po veľkom požiari mesta 9. mája 1779. Jeden z najstarších drevených domov

Filovský (Gulíkovský) stál v roku 1928 dom za „Uličkou“, na prievlakovom tráme s vročením 1796.³

Významným stimulom v zmene spôsobu zastrešenia boli časté požiare s katastrofálnym dopadom na zástavbu, v ktorej prevládajúcim stavebným materiálom bolo drevo. Protipožiarne predpisy z obdobia vlády Márie Terézie a Jozefa II., ktoré stanovili podmienky stavebnej činnosti, mali vplyv na uprednostňovanie nehorľavých stavebných materiálov a tým aj výrazové zmeny architektúry. Požiarny poriadok z roku 1824 zakotvil predovšetkým povinnosť vyhotoviť plán a ohlásiť stavbu magistrátu, v súlade s krajinským zákonom sa zakázala výstavba nových drevených domov. Zastrešenie sedlovými strechami s hrebeňmi kolmými na uličnú čiaru s podlomenicami a drevenými štípmi však pretrvávalo ešte v roku 1878, kedy boli takéto domy v zadnej *Valaštianskej ulici*, ojedinele aj na Námestí M. R. Štefánika, ako jedny z posledných domy č. 44, 45, a 46 v južnom domoradí. Podľa protipožiarneho nariadenia drevené doštené štípy medzi domami museli byť v priebehu troch rokov nahradené murovanými protipožiarными múrmi tzv. „*feiermúrm*“. Starší typ sedlových striech bol tak postupne pri uličných krídlach nahradzovaný sedlovými strechami s hrebeňmi paralelnými s uličnou čiarou so sklonom cca 30-35°, po stranách podkrovných priestorov oddelených tehlovými štípmi múrmi. Sedlové strechy dvorových krídiel s bočnými doštenými štípmi boli strmšie, so sklonom až 45°, po nadstavbách protipožiarnych štípmých múrov v línii hraníc parciel, nahradené pultovými so spádom do dvora, murované štípy nahradili aj doštené štípy medzi stodolami.

V 40. rokoch 19. storočia boli na viacerých strechách vystavené malé atikové múriky s variabilným tektonickým členením rímsami, lisénami (M. R. Štefánika 15, 26, 28), niektoré aj s datovaním (M. R. Štefánika 47- rok 1840, Chalupkova 6- rok 1844). Niektoré reprezentatívnejšie stavby mali strechy prelomené tympanonmi (elementárna škola pod Dúbravkou, Námestie M. R. Štefánika 33- neskôr Dom potravín, dnes Drogeria 101).

Ojedinelou formou zastrešenia v meste je pôsobivá manzardová strecha bývalej radnice. Samostatnú skupinu predstavujú strechy zachovaných výškových dominánt. Veža r. k. kostola bola už v období výstavby zastrešená barokovou cibulovitou strechou, ukončenou makovicou a kovaným trojramenným krížom. Mestská veža má zvonovitý tvar strechy, prelomenej zo všetkých strán veľkými murovanými vikiermi s polkruhovo ukončenými oknami, vo vrchole s makovicou a koruhvou. Pôvodnú strechu má aj ihlanovitá veža ev. a. v. kostola na osembokom tambure, po obvode koruny muriva s atikovým múrikom, na nárožiach s ihlanovitými murovanými vežičkami. Atypické zastrešenie má židovská synagóga na Štúrovej ulici s valbovou strechou s masívnym tamburom, ukončeným vysokou kopulou.

Rozmanitejšou tvarovou variabilitou a hmotovou skladbou sa vyznačovali strechy administratívnych a iných účelových budov, ktoré vznikali koncom 19.- začiatkom 20. storočia. V roku 1899 bola postavená budova Okresného súdu (Kuzmányho 4), zastrešená sedlovou strechou, na východnej strane s valbovým ukončením, na severovýchodnom nároží s vežičkou. Rovnaké zdôraznenie nárožia bolo použité na budove bývalej mestskej sporiteľne (Námestie M. R. Štefánika 1), zastrešenej klasickou formou dvoch sedlových striech s kolmo nadväzujúcimi hrebeňmi, na juhovýchodnom nároží však obohatenej o akcent vo forme atikového muriva, za ktorým dominuje hranatá veža s lucernou.

Ustálený reliéf striech tradičnej súvislej radovej zástavby so sedlovými strechami uličných krídiel a stodôl v závere dvorov, s rytmicky sa opakujúcimi pultovými strechami dvorových krídiel, narušili plošné asanácie v 70. rokoch minulého storočia. Historické urbanistické štruktúry boli nahradené vysokopodlažnými panelovými domami s rovnými strechami, takéto negatívne zásahy sa realizovali aj na území pamiatkovej zóny. Začiatkom 70. rokov bola postavená budova obchodného domu Jednoty s rovnou strechou, na južnom okraji na Rázusovej

³ Hreblay, s. 13.

panelová stavba s rovnou strechou. V takmer intaktnom stave sa zachoval tvar striech výškových dominánt sídla, pri opravách sa jednalo len o výmenu krytiny alebo lokálne vysprávky. Pri administratívnych a iných účelových stavbách z obdobia po roku 1900 sa tvar striech zachoval, menila sa len ich krytina.

Po roku 1989 dochádzalo k postupnej revitalizácii bytového fondu historického jadra. Tzv. strešná krajina, strešný reliéf bol a je stále nedoceneným javom, i keď adaptácie podstrešných priestorov a s nimi súvisiace zmeny tvaru striech, vrátane foriem presvetlenia, znamenajú nenapraviteľné škody v obraze sídla. V snahe využiť maximálne lukratívne parcely a priestory v centrálnych mestských častiach, dochádzalo aj v Brezne k neúmerným nárokom na podkrovné priestory. Avšak ani jeho vyhlásením za pamiatkovú zónu sa nepodarilo na jeho území obmedziť výstavbu objektov, nerešpektujúcich pamiatkové hodnoty územia ako aj eliminovať niektoré zásahy do existujúcich stavieb a kultúrnych pamiatok. Strecha, ktorá vytvára na objekte ďalšie podlažie, fasádu, významne spoluvytvára výraz samotného objektu. Pri adaptácii podkrovných priestorov na obytné a iné účely dochádza takmer vždy nielen k výmene krovovej konštrukcie, bez ohľadu na jej hodnoty a stavebno-technický stav, ale aj dispozičným zmenám nižších podlaží na základe požiadavky sprístupnenia podkrovia novým schodiskom. Tieto závažné zmeny sú takmer nezvratné a majú vplyv nielen na výraz samotného objektu, ale stávajú sa aj rušivým elementom v zástavbe. Pri obnove striech dochádza často k porušovaniu týchto základných princípov:

Negatívne zásahy do strešnej krajiny

- nerešpektovanie výškovej hladiny zástavby, výšky hrebeňa okolitej zástavby, neprimerané prevýšenie hrebeňa strechy za účelom lepšieho využitia podkrovia
- nadstavba koruny muriva za účelom lepšej využiteľnosti podkrovia a eliminovania objemu nevyužiteľného priestoru
- nerešpektovanie zaužívaných tvarov striech pri jednotlivých funkčne odlišných objektoch na parcele
- presvetľovanie podkrovných priestorov vikierni nevhodného tvaru a neprimeraného objemu
- zánik drobných prvkov strešnej krajiny- presvetľovacie otvory, komíny
- používanie materiálovo, tvarovo a farebne nevhodných krytín

Strešná krytina, farebnosť

Od obdobia stredoveku bol takmer jedinou strešnou krytinou ručne štiepaný šindel, ktorý sa používal nielen na drevené, ale aj na murované stavby. Začiatkom 20. storočia mali šindľové strechy aj také významné stavby ako r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie a radnica na námestí. V zmysle protipožiarnych opatrení šindel postupne vytlačali iné nehorľavé a poveternostným vplyvom odolnejšie krytiny. Na prelome 19. a 20. storočia a v ďalšom období na Horehroní prosperovali viaceré lisovne plechov, preto sa plech stal dostupnou krytinou pre všetky typy stavieb. Krytina z pásov plechu postupne nahrádzala šindľové strechy, stávali sa prípady, keď starší pomerne zachovaný šindel bol prekrytý ešte touto ľahkou krytinou. Presahujúce koruny múrov sedlových striech boli taktiež oplechované. Podľa zachovaných fotografií mesta z 30. rokov minulého storočia je evidentné, že krytina z pásov plechu sa stala najpoužívanejším druhom a postupne nahradila šindel.

Popri plechu sa koncom 19. storočia začal používať aj ďalší typ nehorľavej krytiny- pálená plytko drážkovaná škridľa, plytkým reliéfom pripomínajúca štruktúru šindľa, vytvárajúca mäkký reliéf. Do strešnej krajiny vniesla novú farebnosť nerovnomerne zafarbených svetlobéžovo-červenkastých nejednoliatych plôch. Na území Brezna sa však používala menej ako plechová

krytina. Začiatkom 20. storočia boli škridľou pokryté nielen strechy významných účelových stavieb (hotel Ďumbier) a meštianskych domov na námestí, ale aj dvorových krídiel a stodôl. Jej použitie však nebolo tak rozšírené, ako nám to dokumentujú niektoré dobové pohľadnice, kde boli červeno kolorované strechy aj tam, kde v tom období bola stále šindľová strecha (r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie, radnica).

Menšie zastúpenie v 1. štvrtine 20. storočia mali šedé azbestovo-cementové šablóny (nové nájomné bytové domy na Kuzmányho ulici, nová budova školy na Školskej ulici, hotel Plzeňský dvor na Ulici ČSA) alebo kombinácia šablón šedej a červenej farebnosti, z ktorých kladením na strechách boli vytvorené jednoduché vzory (strecha Mestskej sporiteľne na Námestí M. R. Štefánika 1). Azbestocementovými šablónami boli pri výmene poškodeného šindľa pokryté aj niektoré domy vidieckej zástavby na celom území historického jadra aj predmestiach.

Väčšie uplatnenie pálenej krytiny nastalo po roku 1931 pri výstavbe nových mestských víl na Nábřeží Dukelských hrdinov a na Ulici Boženy Němcovej. Pálenou krytinou boli pokryté zriedkavo aj niektoré meštianske a roľnícko-remeselnícke domy, prípadne dvorové hospodárske krídla alebo stodoly. Vo väčšej miere sa aj na novostavby používala plechová krytina, ktorou boli postupne nahradené aj staršie azbestovo-cementové šablóny.

Nová spoločenská situácia a trhové podmienky po roku 1989 priniesli širšiu farebnú a materiálovú škálu strešných krytín, často nevhodných do historického prostredia. I keď na území pamiatkovej zóny naďalej najväčšie zastúpenie má krytina z pásov plechu, objavujú sa aj krytiny vytvárajúce neprirodzenú farebnosť (rôzne odtiene Bramacu, jednotvárna červená Tondachu, neprirodzené farby kanadského šindľa), štruktúru (masívny raster betónovej krytiny Bramac alebo v našom prostredí sa nevyskytujúce vzory Tondachu).

Detaily striech vetracie okienka, vikiere, svetlíky

Od konca 19. storočia boli podkrovné priestory sedlových striech uličných krídiel odvetrané malými okienkami. Podľa dobovej fotodokumentácie a doteraz zachovaných prvkov, vetráky mali najčastejšie nasledujúce formy:

- vetráky s čelnou stranou polkruhového tvaru s polkruhovým otvorom (v 70.-80. rokoch minulého storočia zachované na domoch Námestie M. R. Štefánika 2, 3, 7, 21, 22, 26-27, 28, 47, 49, Ulica ČSA 8, 10, Chalupkova 22)
- vetráky s čelnou stranou v tvare volského oka s kruhovým vetracím otvorom (Námestie M. R. Štefánika 14, 20)

Na dome č. 10 v Ulici ČSA sa dodnes zachovali vetráky s čelnou polkruhovou stranou, polkruhovým otvorom chráneným plechovými dvierkami polkruhového tvaru prichytenými klbovými pántami, s obrtlíkom na uzatvorenie otvoru. Menej častý typ bola masívnejšia forma vetráku vo forme malých vikierikov s čelnou stenou kazulového tvaru (Námestie M. R. Štefánika 1, 2, Ulica ČSA 6) alebo klasického tvaru so sedlovou strieškou, na čelnej strane so segmentovo ukončeným otvorom (Námestie M. R. Štefánika 43). Vetráky ako funkčné prvky strechy oživovali strešné roviny len ako bodové akcenty s nenápadnou hmotou nad strešnou rovinou. Ojedinelou formou odvetrania a presvetlenia podkrovného priestoru boli malé vikiere so sedlovou strieškou v úrovni spodnej strmšej časti manzardovej strechy bývalej radnice (Námestie M. R. Štefánika 55).

Z mladších stavebných etáp vývoja sa zachovali vetráky, vychádzajúce tvarovo z klasickej formy v tvare malého vikiera so sedlovou strieškou a otvorom lichobežníkového tvaru (Štúrova 16), ale aj archaizujúcou formou so sedlovou strieškou, s klenákom a ušami okolo polkruhovo ukončeného otvoru (Štúrova 32), prípade nezvyklý trojuholníkový tvar z úprav v 20. storočí (Ulica ČSA 4). Klasicizujúce formy odvetrania s vetrákmi kazulového tvaru sa uplatnili aj u nových administratívnych stavieb zo začiatku 20. storočia (Mestská sporiteľňa na Námestí M. R. Štefánika 1). Forma perforácie strešnej roviny vetrákmi sa vyskytovala len u uličných obytných

krídiel, prípadne dvorových krídiel obytnej funkcie pri domoch okolo námestia. Strechy dvorových hospodárskych stavieb mali prirodzené vetranie cez vstupné otvory na *šopy*.

Svetlíky na území mesta boli len ojedinelou záležitosťou niekoľkých stavieb, a preto neovplyvnili reliéf strešnej krajiny. Boli vystavané na presvetlenie priestorov vo vnútri dispozície v prípade niektorých domov na Námestí M. R. Štefánika (komplex ev. a. v. fary na Námestí M. R. Štefánika 26-28).

Komíny

V najstaršej etape stavebného vývoja stredný priestor meštianskych domov zaberala čierna kuchyňa s otvoreným ohniskom, dym bol odvádzaný dymníkom do podkrovného priestoru. Spôsob prípravy jedál na otvorenom ohnisku pretrvával dlhé obdobie hlavne v drevenej zástavbe. Murované komíny súviseli so zmenou spôsobu vykurovania a prípravy ohňa v uzatvorených peciach, pričom systém prieduchov bol u jednotlivých domov viackrát stavebne upravovaný, menili sa aj komíny a komínové hlavice. Zmenou vykurovacích médií, v mnohých prípadoch aj využitím podkrovných priestorov na obytné účely, komínové telesá strácali svoje opodstatnenie a boli asanované, a preto vzhľad komínov a ich ukončenie hlavicami je dokumentovaný na dobových fotografiách.

V 19. storočí najrozšírenejšími typmi komínov boli komínové telesá po obvode s jednou alebo dvoma rímsami z predstupujúcich tehál a hlavicou ukončenou valeným zaklenutím, po stranách s polkruhovými dymovými otvormi. Mladším menej sa vyskytujúcim druhom boli komíny nad prstencom s pravouhlými dymovými otvormi, ukončené sedlovou strieškou. Komíny boli omietané, po rozšírení plechovej krytiny boli murované oblúky prekryté plechovou krytinou.

Novšie tvary komínov nastupujú začiatkom 20. storočia, kedy komíny mali rovné ukončenie s jedným alebo dvoma radmi predstupujúcich tehál naznačujúcich rímsu, prípadne s ďalším prstencom predstupujúcich tehál na tele komína. Staršie komínové hlavice boli často pri opravách odstránené a nahradené len rovným ukončením.

F.1.4. Funkčné využitie územia

F.1.4.1. Funkčné využitie územia v minulosti

Prevládajúcou funkciou pamiatkového územia bola funkcia obytná, v centrálnej časti pamiatkovej zóny (Námestie M. R. Štefánika a Kuzmányho) popri obytnej funkcii aj obchodná a administratívno-správna, na ostatnom území prioritne obytná funkcia spojená s drobnou remeselnou alebo poľnohospodárskou výrobou. Po 2. svetovej vojne mala obytná funkcia klesajúce zastúpenie vyčlenením bývania na sídliská, ktoré vznikali na západ od historického jadra. Klesajúci trend pomerného zastúpenia obytnej funkcie sa nezmenil ani začiatkom 90. rokov minulého storočia. Zmenou vlastníckych vzťahov došlo v mnohých prípadoch k neúmerným požiadavkám na ekonomickú návratnosť investícií a ďalšiemu vytlačaniu bytovej funkcie hlavne zo stredu mesta.

Na území dnešnej pamiatkovej zóny sa sústreďovali nasledujúce historické funkcie:

- *obytná*, hlavne v uličných krídlach meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov na celom území historického jadra, vrátane predmestí, na námestí v 19. storočí aj v častiach dvorových krídiel, od 20. rokov aj v nájomných domoch (Kuzmányho ulica)
- *výrobná*, hlavne v dvorovej zástavbe domov, zameraná na poľnohospodársku produkciu alebo na remeselnú výrobu, ako aj v rôznych mestských výrobných objektoch
- *administratívno-správna*, prezentovaná budovami rôzneho účelu (stavba komorského grófa na námestí, neskôr budova radnice, od 19. a 20. storočia ďalšími

administratívnymi budovami na území pamiatkovej zóny- budova okresného úradu, berného úradu)

- *cirkevná*, náboženskému účelu slúžili stavby rôznej konfesie (neskorogotický kostol Na Bráničke, r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie v strede námestia, piaristická kláštorná rezidencia s kláštornou kaplnkou Panny Márie, ev. a. v. kostol, budovy farských úradov, synagóga na Štúrovej ulici, zaniknutá kaplnka sv. Anny)
- *obchodná*, prezentovaná funkčným využitím námestia (výročné trhy a jarmoky), obchodné priestory hlavne na námestí v meštianskych domoch, negatívny príklad veľkoplošnej obchodnej prevádzky od roku 1984 obchodný dom Jednota
- *oddychová*, od konca 19. storočia na území parku, po roku 2002 aj na rekonštruovaných plochách námestia
- *spoločensko-kultúrna*, prezentovaná funkčným využitím námestia (politické, spoločenské a kultúrne podujatia), ako aj funkciou niektorých objektov (hotel Ďumbier s divadlom)
- *obranná*, prezentovaná najskôr vybudovaním opevnenia okolo neskorogotického kostola na vrchu Dúbravka, od začiatku 16. storočia budovaním mestského opevnenia predmestie, jej význam upadá od začiatku 18. storočia

F.1.4.2. Nevhodné funkcie na pamiatkovom území v súčasnosti

Rozvoj automobilovej dopravy v 20. storočí mal negatívny dopad hlavne na námestie. Pri juhovýchodnom rohu parku bolo zriadené stanovisko taxislužby. Na južnej strane námestia (pred domom č. 47) bola osadená benzínová pumpa. Po 2. svetovej vojne bola premiestnená na východnú stranu námestia pri parku, na severnej strane parku bola vybudovaná autobusová stanica a nástupište. Dopravnou záťažou sa stala aj statická doprava vo forme veľkoplošného parkoviska, zriadeného v 80. rokoch minulého storočia na celej ploche južnej strany námestia. Zintenzívnením dopravy sa námestie stalo veľkou dopravnou križovatkou s nepriaznivým vplyvom na kvalitu životného prostredia a okolité stavby.

Koncom 70. rokov minulého storočia bola prevedená veľkoplošná asanácia strednej časti radovej zástavby roľnícko-remeselníckych domov západnej strany Rázusovej ulice. Na asanovanej ploche boli postupne budované objekty Technických služieb mesta, v južnej časti budovy pre Hasičský zbor mesta. Jednotlivé stavby nerešpektujú základné princípy pôvodnej historickej štruktúry svojím osadením v teréne, hmotovo-objemovým usporiadaním, výškovým zónovaním, navyše umiestnenie prevádzky priamo v historickom jadre mesta je nevhodné.

Nevhodné z hľadiska funkčného využitia je aj umiestnenie niektorých ďalších prevádzok na území pamiatkovej zóny- autobazár na mieste asanovaných dvorových krídiel domu č. 21 na Rázusovej ulici, parkovisko na nároží križovatiek Štúrovej a Černákovej ulice.

V severovýchodnom rohu parku boli v 70. rokoch minulého storočia vybudované verejné WC, ktoré podobne ako budova autobusovej stanice svojím situovaním negatívne zasiahli do územnej rozlohy pôvodného parku, jeho pôdorysu, narušili celistvosť koncepcie severnej plochy parku. Nevhodné situovanie nebolo eliminované ani pri jeho rekonštrukcii umiestnením mimo parku alebo zapustením pod úroveň okolitého terénu.

Prvým pozitívnym krokom bolo zrušenie a premiestnenie autobusovej stanice mimo pamiatkového územia na priestranstvo pred železničnou stanicou. Kvalitatívnym posunom pre prinavrátenie pôvodného spoločenského významu námestia bola rekonštrukcia jeho južnej strany námestia v roku 2002 a v roku 2011 rekonštrukcia severnej strany s mestským parkom.

Neustále rastúce požiadavky na parkovanie na území pamiatkovej zóny sa prejavujú nielen enormným zaťažením miestnych komunikácií statickou dopravou, ale aj zaberaním hodnotných

plôch pre účely parkovísk. Na území pamiatkovej zóny okrem parkoviska vedľa obchodného domu Jednota bolo zriadené dočasné verejné parkovisko vo vnútrobloku západnej strany radovej zástavby Námestia M. R. Štefánika. Parkovisko zaberá územie medzi architektonicky najhodnotnejším súborom meštianskych domov a bývalým severozápadným úsekom mestského opevnenia, je situované na ploche bývalých záhrad. Ďalšie parkovacie plochy sa vytvárajú nielen na súkromných dvoroch, ale aj na verejných priestranstvách (napr. na úkor plôch líniovej zelene ap.).

Tranzitná doprava prechádzajúca mestom s krížením na urbanisticky a architektonicky najhodnotnejšom priestore (priehľad štátnej cesty I/66 Banská Bystrica- Červená Skala, štátna cesta II/530 Brezno- Tisovec a II/529 Brezna- Kriváň), dodnes rušivo zasahuje do prostredia pamiatkovej zóny Brezno a jej priľahlých častí, pretože svojou vysokou intenzitou má negatívny vplyv na pamiatkové hodnoty územia (prezentácia pamiatkových hodnôt územia, hlučnosť, znečistenie fasád a zelene škodlivými exhalátmi, zvýšené otrasy pri ťažkej nákladnej doprave). V roku 2015 sa začala výstavba južného obchvatu mesta, ktorý by podstatným spôsobom odbremenil dopravné zaťaženie na pamiatkovom území.

F.1.5. Historický pôdorys

F.1.5.1. Vývoj pôdorysnej štruktúry sídla

Základný pôdorys mesta bol do 30. rokov 20. storočia plošne vymedzený súvislým pásom hradobných múrov mestského opevnenia, ku ktorému boli po obvode pričlenené pôdorysne rozdielne štruktúry mestských predmestí. Nepravidelný pôdorys vyplýval z topografických daností, na východe tokom rieky Hron, na juhu limitovaný inundačným územím, na severe výbežkami pohoria.

Hlavnými prvkami mestského pôdorysu na území historického sídla je jeho uličná sieť a z nej vyplývajúca parcelácia. Mesto bolo založené na rozsiahlej pravobrežnej terase nad riekou Hron, popri diaľkovom ťahu prechádzajúcom údolím paralelne s riekou Hron. Topografické danosti územia umožnili pri rozparcelovaní územia vytvoriť v centre sídla veľké námestie obdĺžnikového pôdorysu s hlavnými komunikačnými osami, ktoré vytvorili základ pravidelnej pôdorysnej osnovy. Základný kompozičný princíp mestského pôdorysu tvorili ulice krížujúce sa na námestí. Západo-východnú os tvorila *Valaštianska ulica* a *Farská* (Ulica ČSA a Kuzmányho), rozdeľujúca námestie na väčšiu severnú a menšiu južnú časť a na ňu kolmá severo-južná os tvorená *Kostolnou* a *Veľkou* (Chalupkova a Rázusova ulica). Chalupkova ulica pokračovala v extraviláne smerom na Horehronie, Kuzmányho ulica smerom na Muráň. Rázusova ulica, smerujúca za mestskými hradbami k Baldovskému mostu a cez kopec Mazorník na Čierny Balog, nemala taký význam ako v súčasnosti. Pôdorysný tvar historického jadra po roku 1650 ohraničovala línia mestského opevnenia, na príjazdových komunikáciách s mestskými bránami, na juhozápadnom a severovýchodnom úseku s baštami kruhového pôdorysu. Ulice a hradobné múry vymedzovali základné bloky zástavby v intraviláne. Najväčší sa rozprestieral v juhozápadnej časti, vymedzený *Veľkou* (Rázusova) a *Valaštianskou* ulicou (Ulica ČSA),

Súčasťou mestského pôdorysu od 16. storočia boli predmestia. *Valaštianske predmestie* na západnej strane vzniklo po stranách prístupovej komunikácie do mesta, pred Valaštianskou bránou. Rozšírením prístupovej komunikácie bolo vytvorené námestie lichobežníkového pôdorysu. Predmestia na východnej strane mali nepravidelný pôdorysný tvar, ovplyvnený terénnymi danosťami. Predmestie *Venecia* vzniklo na terase na ľavom brehu Hrona pozdĺž komunikácie paralelnej s tokom rieky. Na inundačnom území medzi východným úsekom hradieb a vedľajším ramenom vzniklo predmestie *Burgundia*. Kompozičnú os urbanistickej štruktúry nepravidelného pôdorysu tvorila ulica s obojstrannou zástavbou, sledujúca pravdepodobne líniu zaniknutého ramena Hrona. Pôdorysný tvar menších urbanistických štruktúr v blízkosti Košickej brány bol daný taktiež prírodnými podmienkami, ktoré určovali nepravidelné línie vedľajších ramien Hrona. Samostatným prvkom po roku 1517 bol areál neskorogotického r. k. kostola na

severnom okraji mesta s opevnením nepravidelného oválneho pôdorysu. Zástavba v extraviláne severne od pamiatkovej zóny si zachovávala charakter nesúvislej radovej zástavby drevených domov (ulica Drakšiar) alebo prechádzala do rozvoľnenej zástavby (na východnej strane Židľovo, Kiepká, na severnej Rúry). Na nezalesnených svahoch v okolí mesta prevládalo osídlenie lazničkeho charakteru.

Pravidelnú šachovnicovú sieť dotvárali úzke hradobné uličky zo severozápadného rohu námestia západným smerom a z Rázusovej ulice východným smerom (dnešná Šrámkova ulica). Okrem nich zo severovýchodného rohu námestia viedla úzka pešia komunikácia k Hronu, neskôr k pešej drevenej lávke cez Hron, spájajúcej mesto s východným predmestím *Venecia* (dnešná Lichardova ulica). Pozdĺž vedľajšieho západného ramena Hrona vznikla typická zástavba drevených domov garbiarov tzv. *Kožiareň*. V 18. storočí sa začali v extraviláne formovať okružné uličky. Popri juhozápadnom a severozápadnom úseku opevnenia vznikla hradbová ulička *Dolný a Horný Chobot* s drevenými domami pristavanými k hradobným múrom z vonkajšej strany. Pôdorysný tvar mesta, vymedzený po obvode líniou opevnenia a tokom Hrona, po obvode s organicky pričlenenými predmestiami, sieť ulíc vo vnútri mesta, sa výraznejšie nemenili až do konca 19. storočia. Dochádzalo len k postupnému zahusťovaniu zástavby v intraviláne aj extraviláne, ako aj nepatrnému rozšíreniu zástavby južným a západným smerom.

Prvé zmeny v ustálenej pôdorysnej schéme sídla súviseli s asanáciou mestských brán koncom 19. storočia. Nová výstavba v ich blízkosti nadväzovala na pôvodnú pôdorysnú štruktúru (výstavba dnešnej budovy stolárstva na mieste bývalého Horného Chobota, nárožný dom U Kolesárov na Rázusovej ulici). K zásadnejším zmenám došlo koncom 19. storočia na východnej strane sídla, kde na mieste zakrivenej ulice *Burgundia* bola vytýčená nová priama ulica (Štúrova) paralelná s Rázusovou. Asanáciou jedného domu východnej zástavby na Rázusovej bola bývalá hradobná ulička upravená na miestnu priečnu cestnú komunikáciu (dnešná Šrámkova) a po asanácii časti hradobného múru prepojená so Štúrovou.

Ďalší rozvoj pravouhlej uličnej siete nastal koncom 20. rokov minulého storočia. Asanácia domov v juhozápadnom rohu námestia v roku 1929 vytvorila priestor pre založenie Ulice Boženy Němcovej, paralelnej s Rázusovou. Jej predĺžovanie južným smerom si vyžiadalo likvidáciu juhozápadného úseku mestských hradieb s baštou, čo vytvorilo možnosti pre rozširovanie zástavby vilového charakteru aj mimo historického jadra mesta vymedzeného mestským opevnením.

Významnou zmenou v mestskom pôdoryse bola regulácia rieky Hron a jej prítokov. Rozvoľnenú krajinnú štruktúru s rozvetvenými ramenami Hrona na území juhozápadne od historického jadra nahradilo regulované koryto Hrona s líniovou stavbou spevneného pravého brehu, prebiehajúcou od bývalej drevenej lávky do predmestia *Venecia* (dnes železný most pre peších na Lichardovu) až k Baldovskému mostu. Regulácia Hrona bola predpokladom urbanizácie tejto časti územia, kde pozdĺž nábrežia Hrona vznikla okružná komunikácia s vilovou zástavbou, postupne dožívali drobné štruktúry (*Kožiareň*).

Po 2. sv. vojne boli asanované ďalšie časti juhozápadného hradobného múru, na ich mieste bolo územie rozparcelované na ďalšiu výstavbu rodinných domov, tvoriacich pokračovanie Ulice Boženy Němcovej južným smerom. Povojnová výstavba na území mesta znamenala vážne narušenie pôvodného historického pôdorysu sídla. Koncom 70. rokov minulého storočia asanáciou drevených domov pristavaných múru opevnenia zanikla charakteristická hradbová ulička Dolný Chobot a veľkoplošnou asanáciou aj celé predmestie Zadná Ulička na západnej strane sídla, s malým námestím pred vstupom do intravilánu. Historické jadro sa dostalo do bezprostredného kontaktu s výstavbou panelového sídliska.

F.1.5.2. Charakteristické prvky pôdorysu

- nepravidelný pôdorysný tvar pamiatkovej zóny, limitovaný geografickými podmienkami, na severnej výbežkami Nízkych Tatier, s urbanistickou štruktúrou areálu bývalého neskorogotického kostola, dnes pohrebnej kaplnky sv. Kríža, využívajúceho vyvýšený terén, na východnej strane rozšírený o bývalé predmestie *Burgundia* (dnes Štúrova ulica), vymedzený líniou pravého brehu vyregulovaného vodného toku Hrona, na južnej a západnej vymedzený líniou mestského opevnenia
- pôdorysný tvar mestského opevnenia, využívajúci terénne danosti územia
- zachovaná pravouhlá stredoveká uličná sieť, s hlavnou západno-východnou (Ulica ČSA- Kuzmányho) a severno-južnou Chalupkova- Rázusova) komunikáciou, ktoré prechádzajú cez námestie, kde sa na jeho východnej strane križujú
- systém novodobých ulíc, založených po roku 1931 v súvislosti s rozširovaním mesta západným smerom a reguláciou Hrona (Ulica Boženy Němcovej, Nábrežie Jána Čipku, Nábrežie Dukelských hrdinov)
- systém mladších priečných ulíc menšieho významu (Šrámkova, Malinovského), ktoré spájali hlavné ulice alebo historické jadro s novou výstavbou
- systém hradobných uličiek a uličiek k Hronu (zo severozápadného rohu námestia k severozápadnému úseku hradieb, rozšírená na cestnú komunikáciu, úzka hradobná ulička po vonkajšom obvode severozápadného úseku hradieb Hradby, ulička zo severovýchodného rohu námestia k lávke cez Hron do bývalého predmestia Venecia vonkajšom obvode prebieha úzka ulička Hradby)
- verejné priestranstvá- s centrálnou situovaným veľkoryso založeným námestím obdĺžnikového tvaru a menšie priestranstvá na Kuzmányho ulici, pri židovskej synagóge,
- veľké námestie obdĺžnikového pôdorysu v centre pamiatkového územia, obvode je vymedzené úsekmi súvislej radovej zástavby, ktoré je miestom kríženia hlavných komunikačných osí severno-južnej a západno-východnej obvode je vymedzené úsekmi súvislej radovej zástavby, prerušenými len komunikáciami
- pravouhlá uličná sieť, umožňujúca charakteristické priehľady v interiéri pamiatkového územia

F.1.5.3. Vývoj parcelácie

Parcelácia patrí medzi najvýznamnejšie hodnoty pamiatkového územia. Jej charakter ovplyvnili nielen geografické danosti, ale aj hospodárske zameranie obyvateľstva, majetkovo-právne vzťahy, spoločenské a ekonomické zmeny v jednotlivých obdobiach. V nadväznosti na tieto podmieňujúce faktory mala aj parcelácia v rôznych obdobiach svoje charakteristické črty.

V období založenia mesta bolo rozparcelované územie po obvode priestraného námestia a pozdĺž hlavných komunikácií. Pokiaľ to dovoľovali terénne danosti, pri vytýčení mali parcely v konkrétnych častiach územia rovnakú veľkosť. Po obvode Námestia M. R. Štefánika a na Ulici ČSA boli parcely kratšie, na východnej strane limitujúcim faktorom bola rieka Hron s inundačným pásom. Najdlhšie parcely boli na západnej strane Rázusovej ulice, ich pôvodná dĺžka je evidentná na katastrálnej mape z roku 1866. Hĺbkovo orientované parcely boli radené vedľa seba kolmo na uličnú čiaru, prejazdne v smere pozdĺžnej osi. Rozdielna šírka parcel v neskoršom období bola výsledkom zlučovania parcel alebo vlastníckych prevodov medzi susedmi. Parcelácia s hĺbkovo orientovanými, vedľa seba radenými parcelami, kolmými na uličnú čiaru bola charakteristická aj na predmestiach *Zadná Ulička* (dnes Ulica ČSA). Veľkosť parcel na predmestí *Venecia* (dnes Lichardova) bola limitovaná veľkosťou terasy na ľavom

brehu Hrona, podobne aj na predmestí *Burgundia* (dnešná Štúrova) hĺbku parcel predurčili terénne danosti.

Úpravu parcelácie si vyžiadala až výstavba mestského opevnenia po roku 1650. K najzásadnejšej zmene došlo v západnej zástavbe Rázusovej ulice, kde hradobný múr rozdelil plochy záhrad, parcely boli skrátené južným smerom. K miernemu skráteniu parcel došlo pravdepodobne aj na ploche zástavby východnej strany Rázusovej ulice. Parcelácia predmestia *Zadná Ulička* (dnes Ulica ČSA), ktoré nebolo včlenené do mestského opevnenia, zostala zachovaná. Princíp parcelácie sa nasledujúce storočia nemenil. Vzhľadom na pretrvávajúcu existenciu drevenej zástavby dochádzalo len k zmenám v šírke parcel na základe obchodných transakcií medzi susediacimi vlastníkmi. Určitú stabilizáciu parcelácie priniesla murovaná zástavba, ktorá nahrádzala najprv drevené domy najprv v centrálnej časti mesta po obvode námestia. K spájaniu parcel dochádzalo väčšinou prestavbou a zlúčením dvoch menších domov na honosnejší dom. Vo viacerých častiach mesta sa zachovala parcelácia v podobe, ako ju zobrazuje mapa z roku 1772.

Od 18. storočia, hradby postupne strácali svoj fortifikačný význam, stali sa buď súčasťou pristavaných objektov alebo tam, kde boli prekážkou urbanizácie územia, boli likvidované. Koncom 19. storočia bolo nanovo rozparcelované predmestie *Burgundia* (dnes Štúrova), kde bola vytýčená nová priamočiara ulica, na východnej strane s krátkymi šírkoovo orientovanými parcelami pozdĺž hradobného múru, na východnej strane s hĺbkovo orientovanými parcelami siahajúcimi až po vedľajšie západné rameno Hrona. V roku 1929 asanáciou dvoch domov v juhozápadnom rohu bolo Námestie M. R. Štefánika otvorené do novej ulice Boženy Němcovej, ktorá na južnej strane pokračovala na plochách záhrad domov západnej strany Rázusovej ulice. Nové parcely pre vilovú výstavbu radené po oboch stranách ulice boli širšie, väčšinou v šírke dvoch pôvodných parcel, podstatne kratšie, pričom zastavaná plocha zaberala takmer polovicu rozsahu parcely. Z Ulice Boženy Němcovej bola založená nová priečna ulica (dnes Malinovského), na ktorej okrem charakteristickej zástavby vilového typu boli na väčších parcelách postavené objekty vojenského veliteľstva. Ďalšie rozparcelovanie časti územia súviselo s reguláciou Hrona v roku 1931-1934. Po zasypaní koryta vedľajšieho ramena na ploche bývalého ostrova pozdĺž pravého spevneného brehu vyregulovaného toku vzniklo Nábregie Dukelských hrdinov. Parcely jednostrannej zástavby mali nepravidelný tvar, predlžujúci sa severným smerom do stredu bývalého ostrova. Na jeho severnej strane zostala zachovaná pomerne veľká nezastavaná plocha (dnes golfové ihrisko).

Od 70. rokov minulého storočia historickú urbanistickú štruktúru narušili plošné asanácie s následnou veľkoobjemovou výstavbou bytových panelových domov, ktorá nerešpektovala parceláciu historickej zástavby. Sídliškova výstavba na západnej strane pohltila predmestie *Zadná Ulička*. Na južnej strane po asanácii menších urbanistických štruktúr v bývalom extraviláne, zanikla aj parcelácia južného záveru západnej radovej zástavby, na mieste asanovaných roľnícko-remeselníckych domov bol postavený panelový bytový dom na Rázusovej ulici. Na ploche po veľkoplošnej asanácii roľnícko-remeselníckych domov strednej časti západnej strany Rázusovej ulice boli postavené administratívne budovy, garáže a dielne Hasičského zboru a Technických služieb. Na západnej strane Námestia M. R. Štefánika bola zrušená historická parcelácia výstavbou obchodného domu Jednota. K vážnemu zásahu došlo aj po vyhlásení územia za pamiatkovú zónu v roku 2002 výstavbou bytového domu vo vnútrobloku medzi Rázusovou ulicou a Ulicou Boženy Němcovej.

F.1.5.4. Nevhodné zásahy do historickej parcelácie

Od 70. rokov minulého storočia došlo k zániku historickej parcelácie hlavne plošnými asanáciami a následnou nevhodnou výstavbou, zahusťovaním existujúcej zástavby vnútroblokov na týchto plochách:

- obojstranná zástavba roľnícko-remeselníckych domov bývalého Valaštianskeho predmestia
- južný úsek západnej radovej zástavby Rázusovej ulice, plošná asanácia koncom 70. rokov minulého storočia, následná výstavba panelového domu
- stredný úsek západnej radovej zástavby Rázusovej ulice, plošná asanácia koncom 70. rokov minulého storočia, výstavba administratívnych a prevádzkových budov Hasičského zboru a Technických služieb
- časť západnej radovej zástavby Námestia M. R. Štefánika, asanácia koncom 70. rokov minulého storočia, výstavba obchodného domu Jednota
- výstavba bytového domu vo vnútrobloku medzi Ulicou Boženy Němcovej a Rázusovou, rok 2002

F.1.5.5. Charakteristika súčasného stavu parcelácie

Medzi najvýznamnejšie hodnoty mestského pôdorysu patrí zachovaná historická parcelácia, prezentovaná viacerými štruktúrami:

- stredoveká parcelácia s meštianskymi a roľnícko-remeselníckymi domami prevažne s dlhými hĺbkovo orientovanými parcelami obdĺžnikového pôdorysu, vymedzených po stranách v prednej časti parcelačnými múrmi, radenými vedľa seba v pravidelnom rytme, s pozdĺžnymi osami kolmými na uličnú čiaru (Ulica ČSA, Chalupkova, Rázusova)
- parcelácia z konca 19. storočia s krátkymi šírko orientovanými parcelami pozdĺž východného úseku mestského opevnenia a hĺbkovo orientovanými parcelami východnej strany ulice (Štúrova)
- parcelácia na plochách novej vilovej zástavby z 30. rokov minulého storočia s kratšími širšími parcelami obdĺžnikového alebo lichobežníkového pôdorysu, ktorá vznikla rozparcelovaním záhrad a územia po regulácii Hrona (Ulica Boženy Němcovej, Nábřežie Dukelských hrdinov).
- parcelácia areálu bývalého neskorogotického kostola, dnes kaplnky sv. Kríža samostatnej urbanistickej štruktúry na severnom okraji pamiatkového územia
- parcelácia, ktorá vznikla zlučovaním parciel v priebehu vývoja pri výstavbe komplexov a budov rôznej funkcie (piaristický kláštor, administratívne a nájomné domy na Kuzmányho)

F.1.6. Objektová skladba územia - kompozícia

F.1.6.1. Dominanty

F.1.6.1.1. Dominanty v priebehu stavebného vývoja mesta

Stredoveká zástavba bola charakteristická takmer jednotnou výškovou hladinou, ktorú vytvárali prízemné drevené domy. Prvou väčšou stavbou v meste bol drevený kostol Panny Márie, situovaný na východnej strane námestia na mieste, kde dnes stojí mariánsky stĺp. Po vypálení mesta Ľupčianskymi Dócziovcami sa stal výškovou a hmotovou dominantou sídla neskorogotický kostol Panny Márie, postavený na vyvýšenej polohe na severnom okraji sídla v lokalite na Bráničke v rokoch 1517-1519. Na západnej strane lode mal vežu, ktorá mohla byť postavená až pri renesančnej prestavbe v roku 1619. Ďalšími výškovými stavbami po roku 1650 boli poschodové murované brány mestského opevnenia.

Najvýraznejšou hmotovou dominantou nielen námestia, ale celého sídla sa po roku 1713 stala piaristická rezidencia s kaplnkou. Po veľkom požiari mesta v roku 1779, v ktorom vyhorel neskorogotický kostol na Bráničke, bol na námestí postavený r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie, ku ktorému bola z južnej strany lode v roku 1793 pristavaná veža. V roku 1787 bol postavený ev. a. v. kostol, na severnej strane námestia bol postavený komplex evanjelických budov, v roku 1906 k výškovým akcentom pribudla veža pristavaná k ev. a. v. kostolu.

Koncom 19.- začiatkom 20. storočia v centrálnej časti historického jadra boli postavené viaceré administratívne a účelové stavby, ktoré sa stali hmotovými dominantami vo významných pohľadových uhloch v interiéri pamiatkovej zóny. V roku 1910 bol náročný meštiansky dom na východnej strane námestia adaptovaný na mestskú sporiteľňu (Námestie M. R. Štefánika 1) s akcentom v podobe vežičky na nároží a prestavbou bývalého mestského hostinca na protiaľhlej západnej strane vznikla trojpodlažná budova hotela Ďumbier. Od začiatku 20. storočia sa menilo aj výškové zónovanie dnešnej Kuzmányho ulice, kde boli postavené viaceré dvojpodlažné šírko-orientované stavby- v roku 1899 budova okresného súdu (Kuzmányho 4), v 20. rokoch minulého storočia nájomné domy (Kuzmányho 3 a Štúrova 1). V 30. rokoch minulého storočia bola na území historického jadra v záveroch parciel domov Rázusovej ulice mesta vytýčená nová Ulica Boženy Němcovej, kde sa postupne formovala zástavba väčšinou dvojpodlažných samostatne stojacich mestských víl vyššieho štandardu. Podobný charakter mala aj zástavba, ktorá v rovnakom období vznikala po regulácii Hrona na východnom okraji pamiatkovej zóny na Nábřeží Dukelských hrdinov.

Kompozíciu sídla s výškovými a hmotovými dominantami narušila výstavba od 70. rokov minulého storočia, ktorá negatívne poznačila aj historické jadro mesta. Na mieste prízemných domov bola v roku 1974 postavená výškovo a objemovo predimenzovaná budova obchodného domu Jednota, na západnej strane Rázusovej ulice tradičnú vidiecku zástavbu v južnom závere nahradila nevhodná panelová viacpodlažná šírko-orientovaná budova internátu. Novostavby s nevhodným výškovým a hmotovo-priestorovým usporiadaním boli postavené aj po legislatívnom uzákonení ochrany pamiatkového územia v roku 1991, v roku 2002 vo vnútrobloku medzi Ulicou Boženy Němcovej a Rázusovou bol v roku 2002 postavený 7-podlažný šírko-orientovaný bytový dom. Lokálnymi akcentami, nerešpektujúcimi výškové zónovanie okolitej historickej zástavby, sa stali aj nevhodné novostavby, postavené na mieste asanovaných roľnícko-remeselníckych domov a ich dvorových krídiel (Medicentrum Rázusova 39, obytný dom Rázusova 37 a 29, dvorové krídlo Chalupkova 4).

F.1.6.1.2. Výškové a hmotové dominanty v súčasnosti

Výšková hladina historického jadra ako aj radenie a skladba jednotlivých hmôt zástavby boli dané jednak konfiguráciou terénu, mierne stúpajúceho severným a od Hrona aj severozápadným smerom k námestiu, ako aj spoločenskými a ekonomickými podmienkami vlastníkov jednotlivých objektov. Poschodové domy sa vyskytovali hlavne na námestí, kde domy obývala majetnejšia vrstva, v ostatných častiach mesta prevládala prízemná obytná zástavba vidieckeho charakteru. Aj na Rázusovej ulici, kde domy vlastnili bohatí sedliaci, si domy až na 2 výnimky zachovali charakter prízemných vidieckych roľnícko-remeselníckych domov, k ojedinelým nadstavbám domov došlo až začiatkom 20. storočia (Rázusova 1, 7). Na území pamiatkovej zóny je charakteristická výšková aj hmotová gradácia zástavby od okrajových častí historického jadra smerom k námestiu a Kuzmányho ulici, kde vrcholí výškovými a hmotovo-priestorovými dominantami.

Výškové dominanty na území pamiatkovej zóny

- veža r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie, Námestie M. R. Štefánika
- mestská veža, Námestie M. R. Štefánika
- veža ev. a. v. kostola, Chalupkova ulica

Hmotové dominanty pôvodnej historickej zástavbyNámestie M. R. Štefánika

- piaristický kláštor s kláštorou kaplnkou Panny Márie, východná zástavba M. R. Štefánika
- budova Mestského úradu, pôvodne Tatrabanka, Námestie M. R. Štefánika 1
- hotel Ďumbier, Námestie M. R. Štefánika 38

Kuzmányho ulica

- bytový nájomný dom, Kuzmányho 3
- bytový nájomný dom, Štúrova 1
- budova Okresného súdu, Kuzmányho 4

Štúrova ulica

- neologická židovská synagóga, Štúrova 11
- bývalá meštianska škola, dnes gymnázium, Štúrova 13

Rušivé novodobé výškové a hmotové dominanty na území pamiatkovej zóny

- Obchodný dom Jednota, západná zástavba Námestia M. R. Štefánika
- panelový dom, križovatka Rázusovej, Černákovej a Švermovej ulice
- bytový dom, južná strana vnútrobloku západnej zástavby Rázusovej ulice a Ulice Boženy Němcovej
- rodinný dom, východná zástavba Rázusovej ulice

Princípy výškovej skladby zástavby

- gradácia výškovej hladiny zástavby v rámci sídla smerom od jednopodlažnej zástavby bočných ulíc ku Námestiu M. R. Štefánika a Kuzmányho ulice, kde boli postavené výškové a hmotovo-priestorové dominanty (administratívne a iné účelové budovy)
- gradácia výškovej hladiny zástavby jednotlivých parciel meštianskych domov hlavne po obvode Námestia M. R. Štefánika od jednopodlažných hospodárskych stavieb v záveroch parciel, v súčasnosti väčšinou asanovaných, cez jednopodlažné alebo dvojpodlažné dvorové krídla ku dvojpodlažným obytným uličným krídlam
- konštantná výšková hladina zástavby jednopodlažných prízemných roľnícko-remeselníckych domov na Rázusovej, čiastočne Chalupkovej, východnej strane Štúrovej ulice, pôvodne aj Ulice ČSA, v dvorovej časti s nadväzujúcimi dvojpodlažnými sýpkami, ktoré však svojou výškou neprevyšovali okolitú zástavbu, ďalej do hĺbky parcely s jednopodlažnými dvorovými krídlami, v závere dvorov so stodolami, v ojedinelých prípadoch na uličné krídlo nadväzovalo krátke poschodové krídlo, ktoré vzniklo väčšinou prestavbou sýpky

F.1.6.2. Systém opevneniaF.1.6.2.1. Stavbno-historický vývoj opevnenia

Prvými forтификаčnými stavbami na území mesta boli mestské brány, ktoré podľa archívnych údajov uzatvárali jednotlivé ulice už roku 1538. Funkciu refúgia plnil aj priestor cintorína okolo gotického kostola, najneskôr v roku 1578 ohradený múrom. Po dobytí Fiľakova Turkami v roku 1554 bolo Slovensko priamo ohrozované tureckými nájazdmi, fiľakovský beg vyzval stredoslovenské mestá, aby sa mu poddali. V roku 1588 po vypálení dediny Môťovej sa Turci dostali až k bráne zvolenského hradu. Napriek pretrvávajúcemu tureckému nebezpečenstvu, Brezno nepristúpilo k výstavbe opevnenia.

Výstavba murovaných hradieb bola zahájená až po roku 1650, pričom podnetom k výstavbe bolo udelenie privilégia kráľom Ferdinandom III. dňa 12. februára 1650, ktorým Brezno povýšil

medzi slobodné kráľovské mestá. Mesto si mohlo vybudovať hradby, uhorský palatín Pavol Pálffy vyzval mestá a šľachtu, aby pomohli Breznu pri výstavbe opevnenia. Najprv boli postavené murované mestské brány, ale ani v roku 1662 nebolo opevnenie stále hotové, pretože podľa archívnych záznamov stavali ešte Košickú bránu, na ktorej bol osadený kamenný erb od banskobystričského kamenára Klementa a namaľované slnečné hodiny od Tomáša Padličku a jeho syna Františka. Murárske práce vykonal majster Jeremiáš Zimoň. Na opevňovacích prácach sa pokračovalo aj v roku 1672, pretože mesto sa vtedy obrátilo na viedenský dvor so žiadosťou, aby mohli vybudovať murované hradby popri Hrone.

Súčasťou fortifikačného systému mesta bolo valové opevnenie Valaštianskeho predmestia, spomínané v denníku Cypriána Hradila z roku 1666. Na mape z roku 1772 toto predmestie tvorí stále uzatvorený, po obvode presne ohraničený celok na západnej strane s potokom.

V období Tökóliho povstania boli hradby poškodené, preto mesto v marci 1678 požiadalo cisára Leopolda I. o pomoc. V nasledujúcom období boli hradby niekoľkokrát opravované, v roku 1704 dalo mesto obnoviť tri mestské brány. Mestské fortifikačné stavby strácali postupe na význame. Podľa dobových záznamov boli hradby v roku 1738 v ruinách, mnohé pevnostné stavby neboli využívané, resp. prestavbou prispôbené inej funkcii. Dňa 30. apríla 1779 bolo mesto a opevnenie zničené požiarom. Súpis z roku 1790 uvádza štyri mestské brány a štyri bašty, ktoré sú v dobrom stave, v jednej bola dokonca ubytovňa pre hostí. Podľa súpisu majetku mesta z roku 1795 jedna z brán sa využívala ako väznica. V roku 1806 sa na stavbách opevnenia nachádzali trhliny, najviac na severnej *mýtnianskej* (Polomčianskej) bráne, Brezno dalo hradby znova opraviť. V 19. storočí sa v archívnych záznamoch uvádzajú výdavky na pokrytie hradieb šindľom po požiari.

K hradbám viedli úzke priečne uličky, na juhovýchodnej strane z Rázusovej východným smerom v osi dnešnej Šrámkovej, na severozápadnej strane zo severozápadného rohu námestia v línii dnešnej Školskej. Zo severovýchodného rohu námestia viedla úzka ulička ku Hronu, ktorý tvoril prirodzenú obrannú líniu. Najneskôr v 1. polovici 19. storočia, keď hradby stratili svoj vojenský význam, boli k nim z vonkajšej strany pristavané drevené domy a vznikli prihradobné uličky, na juhozápadnej strane tzv. Dolný Chobot, na severozápadnej Horný Chobot. Dodnes si charakter prihradobnej uličky zachovala len komunikácia Hradby popri severozápadnom úseku opevnenia.

V súvislosti s rozrastaním sa mestských sídiel, rozvojom dopravy dochádzalo v 19. storočí k odstraňovaniu mestských brán a mestského opevnenia. Pred rokom 1866 boli asanované tri brány- západná Bystrická, severná Polomčianska a východná Košická, na južnom okraji mesta stála ešte Hrončianska brána, ktorá bola zbúraná ako posledná 2. februára 1877. Po jej zbúraní bol asanovaný a prestavaný južný úsek hradieb od bývalej Hrončianskej brány až po zalomenie severovýchodnom bode, nový múr mal priamočiare smerovanie, sledujúci líniu novej ulice (dnešná Černáková). Súčasne so zbúraním Bystrickej brány bol asanovaný východný úsek opevnenia severne od brány vrátane drevenej zástavby pristavanej k hradobnému múru z vonkajšej strany. V roku 1910 v súvislosti s výstavbou novej ľudovej školy na Školskej ulici bol odstránený ďalší úsek hradobného múru a vytvorili sa predpoklady pre vznik novej ulice.

Obdobie 20. storočia možno označiť ako definitívnu zánikovú fázu mestského opevnenia. Koncom 30. rokov v súvislosti s vytvorením Ulice Boženy Němcovej bol asanovaný juhozápadný hradobný múr s kruhovou baštou. Pod bývalým Dolným Chobotom bola v roku 1937 na mieste asanovaného juhozápadného hradobného múru postavená budova okresného vojenského veliteľstva, v jej blízkosti bytovka pre vojenských dôstojníkov. V asanácii múru sa pokračovalo postupným rozširovaním vilovej zástavby po 2. svetovej vojne. Posledný juhozápadný úsek opevnenia v ulici Dolný Chobot padla za obeť panelovej komplexnej bytovej výstavbe v rokoch 1975-1983. Nahradil ho kamenný múr v redukovanej výške, s odlišným spôsobom kladenia muríva, postavený ako súčasť oplotenia budovy materskej školy. Na zdôraznenom predstupujúcom úseku bola osadená bronzová tabuľa s reliéfom opevnenia mesta z konca 18. storočia.

Po vyhlásení sídla za pamiatkovú zónu v roku 1991 došlo k ďalšej likvidácii hradobných múrov.

Koncom 20. storočia bol asanovaný úsek tvoriaci západnú hranicu parcely č. 3787 (bývalý detský domov), v roku 2002 bol z dôvodu statického narušenia rozobratý severozápadný úsek od nárožia parcely č. 1608 v krížení Školskej ulice a ulice Hradby v takmer celej dĺžke parcely 1608 s víziou jeho následnej rekonštrukcie. V roku 2006 pri výstavbe vily na parcele č. 2699 na Štúrovej ulici zaniklo opevnenie tvoriace juhovýchodnú hranicu parcely. Časti murív pôvodných hradieb boli na Štúrovej ulici odstránené aj pri rekonštrukcii niektorých objektov pristavaných k východnému úseku opevnenia.

F.1.6.2.2. Stavebná charakteristika mestského opevnenia po dobudovaní

Fortifikačný systém mesta s bránami, baštami a hradobnými múrmi graficky najlepšie dokumentuje mapa z roku 1772 a katastrálna mapa z roku 1866. Brezno bolo opevnené murovanými hradbami nepravidelného polygonálneho pôdorysu. Veniec hradieb nebol nikdy uzatvorený pravdepodobne v severnej časti na východnom úseku, kde prirodzenú ochranu tvoril vodný tok rieky Hron. Mesto uzatvárali štyri mestské brány štvorcového, resp. obdĺžnikového pôdorysu:

- na západnej strane *Bystrická brána* (západný okraj pamiatkovej zóny, dnešná Ulica ČSA v krížení s Ulicou Hradby- medzi stolárskou dielňou a bývalým detským domovom)
- na severnej strane *Polomčianska* (dnešná Chalupkova ulica medzi domom č. 16/297 a vstupom do areálu ev. a. v. kostola)
- na východnej strane *Košická* (dnešná Kuzmányho ulica medzi domom č. 1/343 a budovou dnešného Okresného súdu)
- na južnej strane *Hrončianska* (dnešná Rázusova ulica medzi bytovkou a domom č. 49/972)

Hradobný múr z lomového kameňa mal v nadzákladovej časti šírku cca 105 - 110 cm (zmerané na úseku na ulici Hradby za bývalou kolkárňou). Zachované úseky siahajú pod výškovú úroveň predpokladanej vnútornej ochodze, takže nepoznáme ani ich pôvodné ukončenie.

Hradobný múr bol spevnený murovanými baštami kruhového pôdorysu:

- baštou na juhozápadnom úseku opevnenia medzi Hrončianskou a Bystrickou bránou (dnešná ulica Boženy Němcovej, rozmedzie parciel č. 3254 a č. 3256)
- baštou na severozápadnom úseku opevnenia v mieste zlomu hradieb (dnešná ulica Hradby, východný okraj parcely č. 3039/3)
- baštou na severnom úseku opevnenia (dnešná Cintorínska ulica, severozápadný polygón, severný okraj parcely č. 1617, na mape z roku 1772 zakreslená ako polygónová)
- baštou na juhozápadnom úseku mestského opevnenia (západný okraj dnešnej parcely č. 1146/41), ktorú zobrazuje mapa aj veduta z roku 1772

F.1.6.2.3. Zachované autentické časti mestského opevnenia

Z pôvodného opevnenia sa zachovalo s podstatne zníženou korunou muriva len torzo hradobných múrov:

- autentické časti hradobných múrov východného úseku opevnenia, ktoré tvoria súčasť budov pristavaných ku hradobnému múru na západnej strane Štúrovej ulice
- severný úsek hradobného múru od asanovanej bašty na konci Ulice Hradby východným smerom v nezistenom rozsahu zachovania autentickej materiállovej podstaty

- juhozápadný úsek opevnenia s výrazne zníženou korunou muriva, ktorý tvorí západnú hranicu parciel č. 3226/14, č. 3220, č. 3213, č. 3210 (za poštou na Ulici Boženy Němcovej), má nadzemnú časť zachovanú v autentickej podobe, okrem sekundárne vybúraného otvoru

F.1.6.2.4. Rekonštruované časti mestského opevnenia

- nevhodne rekonštruovaný krátky juhozápadný úsek hradobného múru s odlišnou šírkou, západná hranica parcely č. 1146/40
- rozobratý (neukončená rekonštrukcia) severozápadný úsek opevnenia, ktorý tvorí severozápadnú hranicu parcely č. 1608, č. 1609, naň nadväzujúci murovaný úsek so sekundárnou brádkou tvoriaci hranicu parcely č. 1616, č. 1617, ďalej pokračuje ako severný úsek opevnenia, tvoriaci severnú hranicu parciel č. 2950, č. 2948, č. 2937
- základové časti hradobných múrov a fortifikačných stavieb, zachované pod zemou v nezistenom rozsahu

F.1.6.3. Priestory (námestia, ulice a ostatné verejné priestory)

Základnými prvkami urbanistickej štruktúry boli verejné priestranstvá a ulice. Geografické danosti s rozsiahlou pravobrežnou terasou nad riekou Hron umožnili v centrálnej časti územia vytýčenie priestraného námestia obdĺžnikového pôdorysu, ktorého veľkosť sa od obdobia vzniku nemenili. Základnú komunikačnú osnovu tvorila východno-západná a severno-južná komunikácia. Z ulíc šírkovými parametrami vyniká hlavne Rázusova ulica, v minulosti nazývaná aj Veľká. Nepoznáme dôvod, prečo práve Rázusova ulica bola takto nadimenzovaná, keďže prístupová komunikácia viedla do mesta od západu na východ. Južným smerom sa rozprestieralo územie zamerané na ťažbu dreva, avšak sprístupnené starou cestou z Hronca.

Námestie M. R. Štefánika je urbanisticky najhodnotnejším priestorom pamiatkovej zóny s najvyššou koncentráciou kultúrnych pamiatok, situovaných nielen na jeho ploche ale aj po obvode. Námestie v centre historického jadra mesta si zachovalo svoj pôdorysný tvar od obdobia svojho vzniku, vrátane hlavných komunikačných línií. Cestné komunikácie rozdeľujú priestor námestia na viaceré funkčné plochy. Na južnej strane dominuje výšková stavba mestskej veže, priestor okolo je riešený ako oddychová zóna a plocha pre spoločensko-kultúrne aktivity. Pamiatkové hodnoty severnej strany námestia tvoria objekty s r. k. kostolom Nanebovzatia Panny Márie a mestskou vežou, ďalšou historickou budovou je bývalá radnica. Sústredenie veľkého počtu významných objektov, urbanistická kompozícia priestoru, horizont okolitej krajiny, umožňuje viaceré charakteristické a hodnotné pohľady práve v centrálnej časti pamiatkovej zóny.

Okrem týchto komunikácií bola ponechaná medzi východným blokom zástavby námestia a východnou zástavbou Chalupkovej ulice prieluka smerom k ramenu Hrona, ktorá začiatkom 2. polovice 19. storočia slúžila ako prístupová komunikácia k drevenej lávke cez Hron do predmestia Venecia. Na západnej strane zo severozápadného rohu viedla k hradbám úzka hradobná ulička. Koncom 19. storočia bol na severnej strane založený park.

Menšie priestory vznikli v súvislosti so zmenami parcelácie na východnej strane územia, kde v extraviláne po asanácii mlyna a zasypaní mlynského náhonu vznikol pri bývalej Hrončianskej bráne na severnom okraji Štúrovej ulice rozšírený priestor nepravidelného pôdorysu.

Námestie bolo významným spoločenským a obchodným priestorom. Pomerne veľký zhromaďovací priestor, námestie nepravidelného lichobežníkového pôdorysu s obojstrannou zástavbou jednopodlažných domov, vzniklo aj na západnom predmestí, dnes už neexistujúcej časti *Valaská ulica* (Ulica ČSA). Jeho atypický lichobežníkový tvar rozširujúci sa západným smerom, bol pravdepodobne výsledkom vidlicovitého rozdvojenia prístupovej komunikácie.

Toto námestie voči hlavnému námestiu v centre historického jadra malo podružnú funkciu. Námestie zaniklo v 70. rokoch minulého storočia pri plošnej asanácii Valaštianskeho predmestia.

Na východnej strane mesta na ľavom brehu Hrona na predmestí Venecia v blízkosti cesty z Brezna na Pohronskú Polhoru a Tisovec sa vytvoril malý rozptylný priestor s napojením na miestne komunikácie- cestu do Venecie (dnešná Lichardova) a cestu na Kiepku.

F.1.6.4. Zástavba, architektonické, umelecko-historické a výtvarné hodnoty objektov

Pamiatkové územie je nositeľom nielen významných urbanistických hodnôt, ale ďalšie hodnoty sú obsiahnuté v stavbách z rôznych časových období.

Jednou z najvýznamnejších a zároveň najstaršou stavbou na území pamiatkovej zóny je pozostatok neskorogotického jednodňového kostola v severnej časti sídla. Z neskorogotickej stavby z obdobia po požiari v roku 1517 sa zachovala len svätyňa s polygonálnym záverom, zaklenutá renesančnou klenbou a fragmentárny úsek opevnenia. Na východnej strane námestia sa rozprestiera kláštorň komplex piaristického rádu z rokov 1694-1713 s kláštorňou kaplnkou, v ktorej sa zachovali maľované parapety empory s portrétmi cirkevných otcov. Najcennejšou hnutelňou pamiatkou sú fragmenty oltárnych krídiel neskorogotického oltára a socha Madony s dieťaťom z konca 15. storočia s vyhoreného dreveného kostola, ktorý stál na námestí v mieste mariánskeho stĺpu. Na území pamiatkovej zóny sa nachádzajú 2 neskorobarokové sakrálne stavby z obdobia po veľkom požiari mesta v roku 1779. R. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie, dokončený v roku 1782, má zachovanú pôvodnú dispozíciu, klenby lode a svätyne sú zdobené neskorobarokovými freskami s mariologickým cyklom od banksobystrického maliara Václava Zetlera, v roku 1793 bola dokončená prístavba veže. Medzi najhodnotnejšie súčasťi mobiliáru patrí oltárny obraz od Jána Juraja Fuchsa a organ od rajeckého majstra Jána Pažického. Po vydaní tolerančného patentu si evanjelici v záhradách v severnej časti mesta postavili svoj kostol, neskôr aj rozsiahly komplex farských budov. Najmladšou sakrálnou stavbou je židovská neologická synagóga vysvätená v roku 1902, postavená na mieste asanovaného mestského mlyna.

Najstaršou stavbou na ploche námestia je radnica, ktorá bola vybudovaná prestavbou staršej budovy, v rokoch 1779- 1980 bola prestavaná podľa projektu významného banksobystrického staviteľa Petra Grossmanna. Nositeľmi architektonických hodnôt sú aj viaceré administratívno-správne a iné účelové budovy, ktoré vznikli väčšinou na prelome, resp. na začiatku 20. storočia. Jednou z prvých bola budova okresného súdu na Kuzmányho ulici č. 2. Na Námestí M. R. Štefánika bola v roku 1910 postavená secesná budova mestskej sporiteľne, v tom istom roku bola dokončená prestavba mestského hostinca na secesný hotel s veľkou sálou. Na území pamiatkovej zóny sa nachádzajú dve historické školské budovy. Najstaršia zachovaná budova školy v empírovom slohu z roku 1846 stojí na severnom okraji zóny pod Dúbravkou, v roku 1899 sa začalo učiť v novej budove na Štúrovej ulici. Dominantami priestoru v krížení ulíc Kuzmányho a Štúrovej sú 2 nájomné domy z 20. rokov minulého storočia. Nedávno zrekonštruovaný dom na Kuzmányho 3 má secesnú fasádu s dekoratívnymi reliéfmi a erbom mesta, fasádu domu na Štúrovej č. 1 na protilňahlej strane zdobí taktiež erb mesta.

Nositeľmi urbanistických a architektonických hodnôt sú aj tradičné typy zástavby s meštianskou architektúrou a architektúrou roľnícko-remeselníckych domov. Meštianske domy, sústredené po obvode Námestia M. R. Štefánika, majú prevažne dvojtraktovú dispozíciu s asymetricky situovaným prejazdom alebo trojtraktovú dispozíciu s centrálnou situovaným prejazdom do dvora. Väčšina domov je podpivničená s neomietanými valenými klenbami z lomového kameňa s odtlačkami šalovania. Domy majú často renesančné jadrá (najstarší zistený jednotraktový dvojosový neskorogotický dom z obdobia stredoveku vo východnej zástavbe Námestia M. R. Štefánika (južná strana domu č. 13, ranorenesančný dvojosový dom na tej istej parcele (severná strana domu č. 13), v interiéroch zachované klenby z rôznych slohových období (najstaršie valené lunetové klenby zo začiatku 16. storočia, niektoré s vyťahnutými hrebienkami, výnimočne so štukovou výzdobou Námestie M. R. Štefánika č. 14, neskorobarokové plackové

klenby s medziklenebnými pásmi z etapy po požiari v roku 1779, korýtkové klenby z 19. storočia). Na fasádach niektorých domov sa zachovali fragmenty maľovaných výzdob z rôznych slohových období (neskorogotická, renesančná a neskorobaroková výzdoba fasády domu na Námestí M. R. Štefánika 13, renesančné nárožné kvádrovanie so štylizovanými listami na hlavnej fasáde domu na Námestí M. R. Štefánika 14). Uličné fasády mnohých domov boli prefasádované v empírovom duchu, so štukovou výzdobou tvorenou rímsami, polostĺpikmi, resp. dvojicami polostĺpikov alebo pilastrami (poschodové domy na Námestí M. R. Štefánika 47, 49, 50 ako aj ďalšie vo východnej zástavbe s menej výrazným členením). Členenie pilastrami z rovnakého obdobia sa zachovalo aj na fasádach prízemných domov (Chalupkova 2, 4, 6 a ďalšie). Niektoré domy boli ukončené atikovou nadstavbou (poschodový dom na Námestí M. R. Štefánika 47 s datovaním 1840, prízemný dom na Chalupkovej 6 s datovaním 1844).

V interiéroch meštianskych domov sa zachovali mnohé architektonické a umelecko-remeselné detaily v podobe štukovej výzdoby klenieb z rôznych časových období (rozeta a štylizovaná ľalia renesančnej lunetovej klenby domu na Námestí M. R. Štefánika č. 14, vyťahnuté hrebienky lunetových klenieb, rímsy a výzdoby korýtkových klenieb). Jedinečným dokladom dobového interiéru je maľovaná výzdoba omietaných stropov na poschodí domu na Námestí M. R. Štefánika 47. Početné zastúpenie majú aj kované prvky, jednak kovové zábradlia schodísk a pavlačí z 19. a zo začiatku 20. storočia (Námestie M. R. Štefánika 1, 15, 20, 26, 47, 48, 49) ako aj kovové zábradlia balkónov z 19. a zo začiatku 20. storočia (Námestie M. R. Štefánika 20, 41, 46, 48, 49, Štúrova 3).

Tradičná vidiecka zástavba tvorí podstatnú časť objektivej skladby územia. Základným typom bol prízemný roľnícko-remeselnícky dom, tvoriaci súčasť zástavby mimo námestia, dvojtraktovej dispozície s asymetricky situovaným prejazdom alebo trojtraktovej dispozície s centrálnou situovaným prejazdom do dvora, často pod obytným traktom s podpivničením, resp. čiastočným podpivničením. Suterény zaklenuté prevažne neomietanými valenými klenbami z lomového kameňa s odtlačkami šalovania, sprístupnené väčšinou jednoramenným schodiskom z prejazdu cez drevený poklop. Viaceré murované domy majú neskorobarokové jadro (najstaršie domy z obdobia po požiari mesta v roku 1779 Rázusova 20 s datovaním na klenbe). V interiéroch sa zachovali horizontálne konštrukcie z rôznych časových období (prevažne neskorobarokové plackové klenby s medziklenebnými pásmi, zriedkavejšie aj valené klenby s lunetami, korýtkové klenby z 19. storočia, ktoré v izbách orientovaných do ulice nahradili staršie drevené trámové stropy). Dvorové krídla roľnícko-remeselníckych domov mali väčšinou hospodársky charakter. Hneď za obytným traktom uličného krídla boli situované charakteristické dvojpodlažné sýpky, zaklenuté valenou klenbou a predelené trámovým stropom na dve podlažia, presvetlené väčšinou dvojicou menších pravouhlých okienok s protipožiarnymi kovovými okenicami. Dvorové hospodárske krídla boli sprístupnené z dvora segmentovo zaklenutými vstupmi s jednoduchými jednokrídlovými zvlakovými dverami, presvetlené typickými polkruhovými vetracími okienkami, nad hospodárskymi priestormi šopy pre uskladnenie sena, sprístupnené rebríkom cez otvor (vikier) v streche. V závere stáli dvora stodoly prechodné do záhrady.

Jedným z najhodnotnejších roľnícko-remeselníckych domov je dom na Rázusovej 20, v ktorom sa zachovala ojedinelá technická pamiatka- mangel' na konský pohon. V časti dvorového krídla bola až do 2. svetovej vojny umiestnená modrotlačiarenská dielňa.

Z remeselných detailov sa v objektoch meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov zachovali hlavne dvojkridlové brány rôzneho typu- od jednoduchých zvlakových s horizontálnymi alebo vertikálnymi doskami, cez kazetové s jednoduchým kazetovaním krídiel po zložitejšie s rímsami, ozdobnými kryciami lištami, ale aj vyrezávanými výzdobami, prípadne s kombináciami kovaných mreží. Historické výplne okenných otvorov sa v meštianskych a roľnícko-remeselníckych domoch a zachovali len ojedinele.

Typickou súčasťou zástavby popri východnom hradobnom múre na Štúrovej ulici boli oplotenia medzi domami z 19. a začiatku 20. storočia. Tvorili ich kované dielce z pásoviny, niektoré

doplnené ďalšími kovanými prvkami (rozetami ap.), osadené medzi murované stĺpiky na betónovej podmurovke.

Pamiatkové hodnoty zástavby:

- štuková výzdoba fasád meštianskych a remeselníckych domov z 2./2 19. a zo začiatku 20. storočia (prevažná časť fasád domov po obvode Námestia M. R. Štefánika, dom Štúrova 3, Kuzmányho 2, 3)
- štuková výzdoba fasád s erbami mesta (východná fasáda bývalej radnice na Námestí M. R. Štefánika 55, hlavná fasáda nájomného domu na Kuzmányho 3, fasáda budovy okresného súdu na Kuzmányho 4, mozaika s erbom mesta na fasáde nájomného domu na Štúrovej 1)
- kovové mreže okien z rôzneho obdobia (neskorogotická mreža okna sakristie r. k. kaplnky sv. Kríža na Bráničke, neskorobarokové mreže r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie)
- kovové dvere (dvojkřídlové neskorobarokové dvorové krídla adaptované na obytnú funkciu, jednotlivé priestory poschodia sprístupnené pavlačami (Námestie M. R. Štefánika 15, 20, 26, 47, 48, 50)
- štuková výzdoba fasád meštianskych a remeselníckych domov z 2./2 19. a zo začiatku 20. storočia (prevažná časť fasád domov po obvode Námestia M. R. Štefánika, dom Štúrova 3, Kuzmányho 2, 3)
- štuková výzdoba klenieb z rôznych časových období (rozeta a štylizovaná ľalia renesančnej lunetovej klenby domu na Námestí M. R. Štefánika č. 14, vytiahnuté hrebienky lunetových klenieb, rímsy a výzdoby korýtkových klenieb)
- štuková výzdoba fasád s erbami mesta (východná fasáda bývalej radnice na Námestí M. R. Štefánika 55, hlavná fasáda nájomného domu na Kuzmányho 3, fasáda budovy okresného súdu na Kuzmányho 4, mozaika s erbom mesta na fasáde nájomného domu na Štúrovej 1)
- kovové mreže okien z rôzneho obdobia (neskorogotická mreža okna sakristie r. k. kaplnky sv. Kríža na Bráničke, neskorobarokové mreže r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie)
- kovové oplotenia z 19. a začiatku 20. storočia (2 brány s datovaním 1883 v oplotení areálu ev. a v. kostola, kovové oplotenia na západnej strane zástavby Štúrovej ulice-zachované domy č. 8, fragmenty ukončenia stĺpikov oplotenia na Štúrovej 13)
- kovové dvere (dvojkřídlové neskorobarokové dvere do r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie s madlami, krabicovým zámkom kľučkami s podložkami, neskorobarokové dvere inštalované na chodbe piaristického kláštora)

F.1.6.5. Zatriedenie objektov v pamiatkovom území

Na základe pamiatkových hodnôt boli objekty v pamiatkovom území zaradené do kategórií s požiadavkou na diferencovaný prístup pri ich obnove a prezentácii podľa hodnotových kritérií na:

- národné kultúrne pamiatky, na ktoré sa vzťahuje § 27, § 28 a § 32 pamiatkového zákona
- nehnuteľnosti vytypované na zápis do ÚZPF, na ktoré sa vzťahuje § 15 pamiatkového zákona fondu
- nehnuteľnosti v pamiatkovom území:
 - nehnuteľnosti s pamiatkovými hodnotami
 - nehnuteľnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia (§ 29 ods. 3)

- nehnuteľnosti nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

Poznámka: neprístupné dvorové krídla a objekty boli vyhodnotenepodľa archívnych dokumentov a leteckých záberov.

Národné kultúrne pamiatky v pamiatkovej zóne
(tabuľka č. 1)

číslo/ index ÚZPF	adresa	orienta čné číslo	súpisné číslo	parcelné číslo	unifikovaný názov kultúrnej pamiatky	unifikovaný názov pamiatkového objektu (u NKP bližšie určenie)
12/1				1146/1	mestské opevnenie	múr hradbový
12/2				1146/1	mestské opevnenie	múr hradbový
6/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	54	46	2931	kostol	rím.-kat. Nanebovzatia Panny Márie
10/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	55	47	2930	radnica	radnica
11/0	Námestie gen. M. R. Štefánika		48	2932	veža mestská	veža mestská
35/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	1	1	2983	budova administratívna	bývalá Tatra banka
14/1	Námestie gen. M. R. Štefánika	2	2	2982	dom meštiansky a pamätná tabuľa	dom meštiansky G. K. Zechenter-Laskomerský
115/0	Námestie gen. M. R. Štefánika			2926	pomník	pomník padlí v SNP
118/0	Námestie gen. M. R. Štefánika			2926	pomník	pomník Ján Chalupka
2735/0	Námestie gen. M. R. Štefánika			2926	pomník	pomník padlí v 2. sv. vojne
14/2	Námestie gen. M. R. Štefánika	2	2	2982	dom meštiansky a pamätná tabuľa	pamätná tabuľa G. K. Zechenter-Laskomerský
15/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	4	4	2980	dom meštiansky	radový
16/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	5	5	2980	dom meštiansky	radový
17/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	13	9	2966	dom meštiansky	radový
18/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	14	10	2965	dom meštiansky	radový
19/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	18	14	2962	dom meštiansky	radový
20/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	20	15	2949	dom meštiansky	radový
21/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	21	16	2944	dom meštiansky	radový
22/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	22	17	2941	dom meštiansky	radový
23/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	23	18	2944	dom meštiansky	radový
28/1	Námestie gen. M. R. Štefánika	26	21	2938	fara a pamätná tabuľa	fara pamätná Karol Kuzmány

číslo/ index ÚZPF	adresa	orientačné číslo	súpisné číslo	parcelné číslo	unifikovaný názov kultúrnej pamiatky	unifikovaný názov pamiatkového objektu (u NKP bližšie určenie)
28/2	Námestie gen. M. R. Štefánika	26	21	2938	fara a pamätná tabuľa	tabuľa pamätná Karol Kuzmány
29/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	27	22	2938	fara	ev. a. v.
24/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	28	23	2922	dom meštiansky	radový
25/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	30-31	25	2922	dom meštiansky	radový
26/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	37		2908	dom meštiansky	radový
27/1	Námestie gen. M. R. Štefánika	39	32	2880	fara a pamätná tabuľa	fara pamätná r. k.
27/2	Námestie gen. M. R. Štefánika	39	32	2880	fara a pamätná tabuľa	tabuľa pamätná 3 zavraždení partizáni
9/1	Námestie gen. M. R. Štefánika	40	33,34	2878,2879	kláštor piaristov	kláštor piaristov
9/2	Námestie gen. M. R. Štefánika	40	33,34	2878,2879	kláštor piaristov	kaplnka kláštorná
30/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	48	40	3113	dom meštiansky	radový
31/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	49	41		dom meštiansky	radový
3440/0	Námestie gen. M. R. Štefánika	50	42	2931	dom meštiansky	radový
7/0	Chalupkova ulica	1	282	2936	kostol	ev. a. v.
32/0	Chalupkova ulica	4	285	2454	dom meštiansky	radový
33/0	Chalupkova ulica	6	287	2975	dom meštiansky	radový
8/0	Cintorínska ulica	1	181	2879	kaplnka pohrebná	r. k. sv. Kríža
2740/0	Štúrova ulica	11	888	2858	synagóga	synagóga
34/0	Záhradná	2		2447		banka partizánsky štáb
2739/1	Rázusova ulica	20	944	3188,3189	dom remeselnícky a mangľovňa	radový
2739/2	Rázusova ulica	20	944	3188	dom remeselnícky a mangľovňa	mangľovňa

***Nehnutel'nosti vytypované na vyhlásenie za NKP
(tabuľka č. 2)***

Nehnutel'nosti vytypované na vyhlásenie za NKP sú vyznačené vo výkresoch 5 Rozbor pamiatkových hodnôt územia a č. 6 Zásady ochrany pamiatkového územia, a taktiež v samostatnej prílohe Tabuľky nehnuteľností Pamiatkovej zóny Brezno oranžovou farbou. Väčšina nehnuteľností má zachovaný slohový výraz zodpovedajúci obdobiu vzniku. Svojou pôdorysnou schémou, spôsobom osadenia na parcele, charakteristickým výškovým a hmotovo-priestorovým usporiadaním vytvárajú charakteristickú urbanistickú štruktúru, prezentujúcu pamiatkové hodnoty územia. Okrem charakteristického pôdorysného, hmotovo-priestorového a výškového usporiadania uvedené nehnuteľnosti sú nositeľmi viacerých pamiatkových hodnôt

architektonických (zachovaná dispozícia a pôdorysné členenie, vertikálne a horizontálne konštrukcie- klenby, krov, slohový výraz fasády so zachovaným architektonickým členením), umelecko-remeselnými (štuková výzdoba fasády, zachované štukové, drevené, kované prvky), remeselnými (výplne otvorov, hlavne brány do prejazdov).

adresa	orientačné číslo/súp. číslo	parcelné číslo	unifikovaný názov kultúrnej pamiatky/ unifikovaný názov pamiatkového objektu	foto	pamiatkové hodnoty charakteristika
Námestie gen. M. R. Štefánika	38/31	2894	hotel Ďumbier		U, A, V, UR, H dvojkřídlová trojpodlažná budova z roku 1940, postavená podľa projektu budapeštianskych architektov Fabiána Wannemachera a Miklósa Fuhrera, so secesnou fasádou, v krídle od Kuzmányho ulice reštaurácia a divadelná sála so štukovými reliéfmi od breznianskeho sochára Štefana Padličku
Námestie gen. M. R. Štefánika	47/39	3112	dom meštiansky radový		U, A, V, UR, H trojtraktový 2-podlažný dom s centrálne situovaným prejazdom, empírovo upravená fasáda s datovaním v atikovej nadstavbe (1840), v 2 priestoroch 2.NP zachované empírové kachle a výmalba stropov z konca 19. storočia, empírovo upravená zadná fasáda s loggiou, dvorové krídlo s pavlačou
Kuzmányho	1/343	2892 2893	nájomný dom		U, A, V, UR, H dvojkřídlová dvojpodlažná budova z roku 1923, na nároží s vežičkou, na fasáde s erbom mesta od sochára Štefana Padličku, na prízemní obchodné priestory, na poschodí nájomné byty
Kuzmányho	4/346	2882	budova administratívna		U, A, V, UR, H trojtraktová dispozícia s pozdĺžnou chodbou, zachovaná secesná fasáda, pôvodná strecha s náročnou vežičkou

adresa	orientačné číslo/súp. číslo	parcelné číslo	unifikovaný názov kultúrnej pamiatky/ unifikovaný názov pamiatkového objektu	foto	pamiatkové hodnoty charakteristika
Štúrova	1/878	2871/2	nájomný dom		U, A, V, UR, H trojkrídlá dvojpodlažná budova z roku 1927, na nároží s vežičkou, na fasáde mozaikové erby mesta, na prízemní obchodné priestory, na poschodí nájomné byty
Nábřežie Dukelských hrdinov	8/798	2621	mestská vila		U, A, V, R, H dvojpodlažná budova z roku 1931?, zachovaná v pôvodnom funkcionalistickom výraze
Nábřežie Dukelských hrdinov	3/234	2859	administratívna budova		U, A, V, R, H trojpodlažná budova z roku 1934?, zachovaná v pôvodnom funkcionalistickom výraze
Rázusova	28/952	3209	dom roľnícko-remeselnícky		U, A, V, R, H dvojtraktový jednopodlažný dom prejazdového typu, s dvorovými hospodárskymi krídlami, v závere so stodolou
Rázusova	22/948	3193	dom roľnícko-remeselnícky		U, A, V, R, H dvojtraktový jednopodlažný dom prejazdového typu, s dvorovými hospodárskymi krídlami, v závere so stodolou
Štúrova	13/8	2856/1	škola		U, A, V, UR, R, H trojkrídlá budova s trojtraktovými krídlami s chodbami, zachovaná secesná fasáda s hlavným vstupným portálom, dvojkrídlovými dverami a portálom z bočnej ulice s dvojkrídlovými dverami, pôvodný tvar strechy

adresa	orientačné číslo/súp. číslo	parcelné číslo	unifikovaný názov kultúrnej pamiatky/ unifikovaný názov pamiatkového objektu	foto	pamiatkové hodnoty charakteristika
Štúrova	13/8	2856/1	oplotenie	 	UR, H murované stĺpiky pred vstupom, plot na kamennej podmurovke s kovovými stĺpikmi ukončenými kovanými rozetami a kovovými výplňami
Štúrova	3/880	2872	nájomný dom		U, A, UR, R, H dvojpodlažný bytový dom zo začiatku 20. storočia, fasády zachované v intaktnom stave
Cintorínska ulica	1/181	2879	návrh na rozšírenie objektovej skladby NKP kaplnka kaplnka pohrebná s areálom múr ohradný		U, A, V, UR, R, H zachovaná časť múru pôvodného opevnenia z 16. storočia s kovanou bránou, vymedzujúca na juhovýchodnej strane areál kostola
Cintorínska ulica	1/181	2879	návrh na rozšírenie objektovej skladby NKP kaplnka kaplnka pohrebná s areálom archeologická lokalita		AG, U, A predpokladané základy zaniknutej lode a veže r. k. kostola
Cintorínska ulica	1/181	2879	návrh na rozšírenie objektovej skladby NKP kaplnka kaplnka pohrebná s areálom zaniknutý cintorín príkostoľný		AG, U, A okolo bývalého r. k. kostola

Nehnutel'nosti v pamiatkovom území- objekty s pamiatkovými hodnotami

Objekty s pamiatkovými hodnotami sú vyznačené vo výkresoch 5 Rozbor pamiatkových hodnôt územia a č. 6 Zásady ochrany pamiatkového územia, a taktiež v samostatnej prílohe Tabuľky nehnuteľností Pamiatkovej zóny Brezno hnedou farbou. Sú to nehnuteľnosti, ktoré vznikli v rôznom časovom období, môžu mať rôznu úroveň architektonického výrazu. Spoločným znakom týchto objektov je pôdorysná schéma, spôsob osadenia na parcele, výškové a hmotovo-priestorové usporiadanie charakteristické pre danú časť územia a vytvárajúce historickú urbanistickú štruktúru (zástavba po obvode Námestia generála Milana Rastislava Štefánika, Chalupkovej ulice, Kuzmányho ulice, Rázusovej ulice a Ulice ČSA). Nosnými typologickými druhmi sú radové poschodové meštianske domy prejazdového typu na Námestí M. R. Štefánika, ako aj početná skupina prízemných prejazdových roľnícko-remeselníckych domov na Rázusovej, Štúrovej, Chalupkovej, Ulici ČSA. Okrem charakteristického pôdorysného, hmotovo-priestorového a výškového usporiadania uvedené nehnuteľnosti disponujú ďalšími pamiatkovými hodnotami architektonickými (zachovaná dispozícia, horizontálne konštrukcie-klenby, architektonické členenie fasády, funkčné usporiadanie stavieb na parcele- uličné krídlo sýpka v dvorovom krídle, hospodárske priestory, stodola v závere), umelecko-remeselnými (štuková výzdoba fasády, kované prvky), remeselnými (výplne otvorov, hlavne brány do prejazdov). I keď zaradenie niektorých objektov do tejto skupiny podľa architektonického výrazu je hraničné, jedným z dôležitých kritérií bolo zachovanie výškového zónovania, rozsah a ucelenosť hmotovo-priestorového usporiadania zástavby na parcele, ktorá je na pamiatkovom území predmetom ochrany.

Nehnutel'nosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

Objekty rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia sú vyznačené vo výkresoch 5 Rozbor pamiatkových hodnôt územia a č. 6 Zásady ochrany pamiatkového územia, taktiež v samostatnej prílohe Tabuľky nehnuteľností Pamiatkovej zóny Brezno ružovou farbou. Nehnuteľnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia tvoria menej početnú skupinu objektov, ktoré vznikli v rôznom časovom období, môžu mať rôznu úroveň architektonického výrazu. Svojím pôdorysným usporiadaním a spôsobom zástavby parcely, hmotovo-objemovým riešením a výškovým zónovaním korešpondujú s okolitou historickou zástavbou konkrétnej časti pamiatkovej zóny. Patria sem nielen novostavby, prístavby dvorových krídiel, ale aj niektoré nehnuteľnosti, postavené z vonkajšej strany východného hradobného múru mestského opevnenia a nehnuteľnosti postavené na území, kam sa rozširovala zástavba historického jadra od 30. rokov minulého storočia (Ulica Boženy Němcovej, Nábřežie Dukelských hrdinov).

Nehnutel'nosti nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia

(príklady nehnuteľností

nerešpektujúcich pamiatkové hodnoty územia tabuľka č. 4)

Objekty s pamiatkovými hodnotami sú vyznačené vo výkresoch 5 Rozbor pamiatkových hodnôt územia a č. 6 Zásady ochrany pamiatkového územia, taktiež v samostatnej prílohe Tabuľky nehnuteľností Pamiatkovej zóny Brezno žltou farbou. Nehnuteľnosti nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia tvoria početnú skupinu objektov, postavených od 70. rokov minulého storočia, najmladšie nehnuteľnosti sú ešte v štádiu rozostavanosti. Boli postavené na plochách plošných asanácií historickej zástavby roľnícko-remeselníckych domov, na plochách záhrad domov historickej zástavby v blízkosti bývalého opevnenia, v poslednom období viaceré na parcelách v historickej zástavbe na miestach asanovaných roľnícko-remeselníckych domov. Majú rôzne funkčné využitie a rôznu úroveň architektonického výrazu, v pamiatkovom území pôsobia rušivo hlavne z dôvodu nerešpektovania historickej pôdorysnej schémy a zastavovacej štruktúry územia, predimenzovaného hmotovo-objemového riešenia a výškového zónovania vo vzťahu k okolitej historickej zástavbe.

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Námestie M. R. Štefánika					
Námestie M. R. Štefánika	7	6	2943/3, 2942/2	polyfunkčný objekt 	nevhodný tvar francúzskych okien s plytkými balkónmi orientovanými do námestia, nevhodná nadstavba koruny muriva s ústredným vikierom neprimeranej veľkosti s balkónom orientovaným do námestia, nevhodný tvar vikierov
Námestie M. R. Štefánika			2967/1	hala 	nevhodné funkčné využitie- hala z prefabrikátov, slúžiaca ako sklad, účelová stavba bez architektonického výrazu, nerešpektovanie historickej parcelácie, nevhodné pôdorysné usporiadanie a spôsob osadenia na parcele, predimenzovaný objem a výškové zónovanie
Námestie M. R. Štefánika	28	23	2922/4	objekt v závere parcely 	predimenzovaný objem a výškové zónovanie s tromi nadzemnými podlažiami, nevhodné architektonické členenie fasády s veľkými otvormi, prevýšená koruna muriva, zastrešenie, neprimerane veľké vikiere s balkónmi, vytvárajúce dojem ďalšieho NP
Námestie M. R. Štefánika	33	27	2903/1	obchodný dom 	prestavbou empírovo upraveného meštianskeho domu strata pamiatkových hodnôt, nevhodné architektonické riešenie hlavnej fasády s nevhodným tvarom a veľkosťou otvorov, nevhodné materiály
Námestie M. R. Štefánika	49		3107/6	dvorová zástavba 	nerešpektovanie historickej parcelácie, nevhodné pôdorysné usporiadanie a spôsob osadenia na parcele, nevhodné hmotovo-priestorové a architektonické riešenie, nevhodný tvar striech
Námestie M. R. Štefánika	52		3090/3	obchodný dom Jednota 	postavený na mieste asanovaných remeselníckych domov, nerešpektovanie historickej parcelácie, pôdorys nerešpektujúci pôvodnú historickú urbanistickú štruktúru, nevhodná hmotovo-priestorová skladba objektu, veľkoobjemná architektúra so šírko orientovanou fasádou zaberajúcou celý južný úsek západnej zástavby námestia, neprimeraná podlažnosť, nevhodný typ zastrešenia
Ulica Boženy Němcovej					

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Ulica Boženy Němcovej			3173	polyfunkčný dom 	predimenzovaný objem, rozsah zastavanosti parcely, nevhodné architektonické riešenie
Ulica ČSA					
Ulica ČSA	15	63	3788	polyfunkčný dom 	hmotovo-objemové riešenie strechy, architektonické riešenie, veľkosť a tvar vikierov, členenie a materiál okenných výplní
Ulica ČSA	18	66	3031/2	polyfunkčný dom zadná fasáda 	hmotovo-objemové riešenie, trojpodlažná zadná fasáda, tvar strechy smerom do dvora, dvojfarebné riešenie parteru, spôsob ukončenia štukových šambrán po stranách, odlišný rytmus otvorov 1. a 2.NP, rytmus otvorov na 1.NP s malým odstupom stredného otvoru od vstupu do prejazdu (2+1, namiesto 1+2),
Ulica ČSA	2	50	32984/10 18/2	obytný dom 	spôsob zástavby parcely, hĺbkový rozsah zástavby, rozsah nevhodné riešenie fasády, veľkosť a tvar okenných otvorov, výškové riešenie stavby a tvar strechy

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Ulica ČSA	12	60	3018/2	obytný dom 	spôsob zástavby parcely, hĺbkový rozsah zástavby, nevhodné farebné členenie fasády, výškové riešenie stavby
Ulica Hradby					
Hradby			3039/3 3038	garáže 	účelové stavby bez architektonickej hodnoty po obvode pamiatkového územia
Hradby			3036		účelová stavba bez architektonickej hodnoty po obvode pamiatkového územia
Hradby			2967/1		účelová stavba bez architektonickej hodnoty vo vnútrobloku
Hradby	6A	4726	1616/2	rodinný dom 	spôsob osadenie na parcele v blízkosti hradieb, architektonické riešenie, farebnosť

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Hradby	6B	4725	1616/3	polyfunkčný dom 	spôsob osadenia na parcele v blízkosti hradieb, architektonické riešenie, farebnosť
Chalupkova					
Chalupkova ulica	4	285	2454/2	polyfunkčný dom 	zástavba v závere parcely, obnovou strata pamiatkových hodnôt, pôvodná dvojpodlažná podpivničená zástavba asanovaná, nerešpektovanie historickej parcelácie, nevhodné pôdorysné usporiadanie a spôsob osadenia na parcele, nová zástavba neprimeraného objemu, výškového zónovania so 4 nadzemnými podlažiami, hmotou rušivá v diaľkových pohľadoch, nevhodné architektonické členenie fasády a šírkový rozsah s 8 osami
Chalupkova	12	293	2441	dom obytný 	prevýšenie hrebeňa strechy, nevhodné riešenie strechy s veľkoobjemným vikierom, nevhodné jednotné tvarovanie okenných otvorov so segmentovým záklenkom, odstránenie parapetných murív a vytvorenie francúzskych okien
Nábřežie Jána Čipku					
Nábřežie Jána Čipku		2135	2901/2	budova administratívna 	nevhodné architektonické riešenie s rovnou strechou, členenie fasád s loggiami, nevhodné materiálové riešenie z prefabrikátov, spôsob osadenia na parcele, nerešpektujúci pôvodnú parceláciu
Nábřežie Jána Čipku		2437, 2430, 2439	2901/3	garáže 	účelová stavba bez architektonickej hodnoty vo vnútrobloku vnímateľná v diaľkových pohľadoch na pamiatkovú zónu a pohľadoch od železničnej trate

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Nábřežie Jána Čipku			2906/1	rodinný dom 	nevhodné architektonické riešenie s nadväzujúcimi pultovými strechami, členenými neprimeraným množstvom vikierov, vnímateľné v diaľkových pohľadoch na pamiatkovú zónu a pohľadoch od železničnej trate
Nábřežie Jána Čipku			2914 2915 2916 2917 2918	garáže 	účelové stavby bez architektonickej hodnoty, vnímateľné v diaľkových pohľadoch na pamiatkovú zónu a pohľadoch od železničnej trate
Nábřežie Dukelských hrdinov					
Nábřežie Dukelských hrdinov		-/847	2871/1	dom 	stavba bez architektonickej hodnoty, nevhodné riešenie fasád, zuborez okolo okien, obklad sokla štiepaným kameňom, rovná strecha, budova vnímateľná v diaľkových pohľadoch na pamiatkovú zónu a pohľadoch od železničnej trate
Rázusova ulica					
Rázusova ulica			3135 3134 3131	obchodné centrum 	stavba postavená po asanácii niekoľkých roľnícko-remeselníckych domov, pôdorys stavieb v náznač sice rešpektuje parceláciu, nevhodný spôsob celoplošnej zástavby parcely, nevhodné architektonické riešenie, nevhodný typ zastrešenia, okná na bočných fasádach obmedzujúce možnosť dostavby susedných parciel

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Rázusova ulica	16	949	3169/10 3169/11	dvorová zástavba- dielne Technických služieb	stavby postavené po plošnej asanácii niekoľkých roľnícko-remeselníckych domov, pôdorys stavby v závere parcely nerešpektujúci pôvodnú historickú urbanistickú štruktúru, nerešpektovanie historickej parcelácie, nevhodné pôdorysné usporiadanie, spôsob zástavby parcely, veľkoobjemná architektúra nevhodného architektonického riešenia
					
Rázusova ulica			3170/2 3170/3 3170/4 3170/9	haly a garáže Hasičského zboru	stavby postavené po veľkoplošnej asanácii niekoľkých roľnícko-remeselníckych domov, pôdorys stavieb nerešpektujúci pôvodnú historickú urbanistickú štruktúru, parceláciu, spôsob zástavby parcely, bloková veľkoobjemná architektúra bez členenia, neprimeraná podlažnosť
					
Rázusova ulica			3169/8 3169/12 3169/13	dvorová zástavba- dielne Technických služieb	stavby postavené po veľkoplošnej asanácii niekoľkých roľnícko-remeselníckych domov, pôdorys stavieb nerešpektujúci pôvodnú historickú urbanistickú štruktúru, parceláciu, spôsob zástavby parcely, bloková veľkoobjemná architektúra bez členenia, neprimeraná podlažnosť
Rázusova ulica	29		2738/1	polyfunkčný dom	spôsob zástavby parcely, nedodržanie uličnej čiary, výškové zónovanie, nevhodné architektonické riešenie fasád s francúzskymi oknami, materiálové riešenie, nevhodný tvar a členenie strechy s prevýšenou korunou muriva
					

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Rázusova ulica	37	961	2718	polyfunkčný dom 	spôsob zástavby parcely, výškové zónovanie, nevhodné architektonické riešenie fasád s francúzskymi oknami, materiálové riešenie, nevhodný tvar a členenie strechy s prevýšenou korunou muriva
Rázusova ulica	38 36 34	958	3226/3 3226/10 3226/1	bytový panelový dom 	stavba postavená po veľkoplošnej asanácii niekoľkých roľnícko-remeselníckych domov, pôdorys stavby nerešpektujúci pôvodnú historickú urbanistickú štruktúru, parceláciu, spôsob zástavby parcely, bloková veľkoobjemná architektúra bez členenia, neprimeraná podlažnosť
Rázusova ulica	39		2712/3	medicínske centrum 	nevhodné výškové zónovanie, architektonické riešenie fasád, materiálové riešenie
Rázusova ulica	47	972	2697	polyfunkčný dom 	nevhodné architektonické riešenie fasád, tvar a veľkosť
Školská					
Školská	4	135	1610	obytný dom 	nevhodné architektonické riešenie v blízkosti hradieb, nevhodný tvar strechy s loggiami v štítoch, nevhodné materiálové riešenie (brizolit)
Štúrova					
Štúrova	25	247	2834, 2831	polyfunkčný dom 	stavba postavená po asanácii dvoch roľnícko-remeselníckych domov, pôdorys stavby nerešpektuje parceláciu, nevhodný spôsob zástavby parcely, nevhodné architektonické riešenie, veľkoobjemná architektúra

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Štúrova	31	908	2644	dom obytný 	nevhodné členenie fasády s veľkým vstupom do garáže, potlačenie prejazdu, nevhodné zastrešenie s neprimerane veľkými vikiermi
Štúrova	35	912	2651/1		nevhodné členenie fasády s veľkým vstupom do garáže, potlačenie prejazdu, nevhodné zastrešenie s neprimerane veľkými vikiermi
Štúrova	45	257	2660		nevhodné hmotovo-objemové riešenie, rytmus a tvar otvorv, predimenzovaný vikier
Štúrova	49	922	2688	medicínske centrum 	nevhodné architektonické riešenie fasády s dvoma vstupmi, vikierom, nevhodný tvar okien, neprimerane veľké a tvarovo nevhodné vikiere
Štúrova	51	260	2679	polyfunkčný dom 	nevhodné architektonické a materiálové riešenie, nevhodný keramický obklad fasády, výrazný vikier so zapustením pod korunu muriva,
Štúrova	53		2682	rodinný dom 	predimenzovaný objem, nevhodné architektonické riešenie fasády, nevhodná veľkosť okien

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Štúrova	55	1001	2688	polyfunkčný dom 	predimenzovaný objem, nevhodné architektonické riešenie fasády, nevhodná veľkosť
Štúrova	40	917	2699	poradenské centrum 	nevhodné architektonické a materiálové riešenie, nevhodný keramický obklad fasády, arkier na fasáde, striešky po stranách arkiera, tvar strechy s antikorovými komínmi
Štúrova	20A		2820	rodinný dom 	nevhodné architektonické a materiálové riešenie, nevhodný keramický obklad fasády, arkier na fasáde, striešky po stranách arkiera, tvar strechy s antikorovými komínmi
Štúrova	26	903	2749	remeselnícky dom s nadstavbou 	nevhodné výškové zónovanie, veľkosť okenných otvorov
Šrámkova					
Šrámkova			2630	rodinný dom 	nevhodné architektonické riešenie, nevhodné materiálové riešenie
Švermova					

adresa	orient. číslo	súp. číslo	parc. číslo	druh objektu	dôvod
Švermova			3226/13	bytový dom 	stavba postavená po asanácii niekoľkých roľnícko-remeselníckych domov v závere parciel pri mestských hradbách, pôdorys stavby nerešpektuje parceláciu, nevhodný spôsob zástavby parcely, nevhodné architektonické riešenie, bloková veľkoobjemná architektúra, neprimeraná podlažnosť, nevhodný typ zastrešenia

Pamätihodnosti obce

Mesto Brezno nemá spracovaný zoznam miestnych pamätihodností. V zmysle §14 ods. 4 obec môže rozhodnúť o utvorení a odbornom vedení evidencie pamätihodností obce. Do evidencie pamätihodností obce možno zaradiť okrem hnutel'nych vecí a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. Zoznam evidovaných pamätihodností obce predloží obec na odborné a dokumentačné účely krajskému pamiatkovému úradu; ak ide o nehnuteľné veci, predloží zoznam aj stavebnému úradu.

Metodická inštrukcia pre potreby obecných samospráv je uverejnená na webovej stránke Ministerstva kultúry a cestovného ruchu SR www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/adresr/evidencia-pamtihodnost-obce/metodika. Legislatívnu ochranu pamätihodností môže mestské zastupiteľstvo zabezpečiť vydaním všeobecne záväzného nariadenia o pamätihodnostiach obce.

F.1.7. Archeologické náleziská

Na území pamiatkovej zóny zatiaľ nebol realizovaný systematický archeologický výskum. Napriek tomu, že v súvislosti s novou legislatívou sa pristúpilo ku koncepčnému vyhľadávaniu archeologických lokalít a k realizácii archeologických výskumov, na území pamiatkovej zóny bol predpísaný len záchranný archeologický výskum v dome č. 20 na Rázusovej ulici, zameraný na odkrytie betónových kadí zaniknutej modrotlačiarenskej dielne. Počas rekonštrukcie južnej a severnej strany Námestia M. R. Štefánika pracovníci Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica vykonávali štátny dohľad. Evidované archeologické náleziská sa nachádzajú len mimo územia pamiatkovej zóny.

F.1.7.1. Realizované archeologické výskumy na území PZ

Brezno, Rázusova 20

Charakteristika: roľnícko-remeselnícky dom, v dvorovom krídle s modrotlačiarenskou dielňou z konca 19. storočia.

Výskumy:

- PhDr. Václav Hanuliak, záchranný archeologický výskum, 2006

Nálezy:

- zahĺbené betónové kade na farbenie modrotlačového plátna

F.1.7.2. Predpokladané miesta archeologických nálezov

celé územie pamiatkovej zóny

- kultúrne vrstvy pod terénom s predpokladom nálezov materiálnej kultúry z obdobia stredoveku a novoveku

Námestie M. R. Štefánika

- na ploche námestia kultúrne vrstvy, predpoklad nálezovej hmotnej materiálnej kultúry z obdobia neskorého stredoveku a novoveku
- na východnej strane námestia v miestach dnešného mariánskeho stĺpu predpoklad nálezov kultúrnych vrstiev, vrátane požiarovej vrstvy z roku 1517
- na tejto ploche aj predpoklad kultúrnych vrstiev s nálezmi materiálov kultúry z obdobia stredoveku na mieste zaniknutého príkostolného cintorína (kosti nájdené pri rekonštrukcii cesty v roku 1938) a pozostatkov dreveného kostola Panny Márie vypáleného roku 1517

Areál r. k. kaplnky sv. Kríža (parc. č. 1577 a na severnej strane aj mimo tejto parcely)

- na severnej strane kostola, po obvode areálu predpoklad nálezov základových murív pôvodného opevnenia kostola
- predpoklad nálezov základových murív lode a na západnej strane veže neskorogotického kostola Panny Márie z roku 1517
- kultúrne vrstvy pod terénom zaniknutého cintorína príkostolného s predpokladom nálezov materiálnej kultúry a najmä hrobov z obdobia stredoveku a novoveku
- na južnej strane kaplnky (bývanej svätyne) predpoklad nálezov základových murív južnej predsiene a schodiska do krypty
- pod úrovňou podlahy svätyne krypta, do ktorej piaristi pochovávali členov rádu
- kultúrne vrstvy pod terénom zaniknutého cintorína príkostolného s predpokladom nálezov materiálnej kultúry z obdobia stredoveku a novoveku

po obvode pamiatkovej zóny - zaniknuté časti a úseky mestského opevnenia

Chalupkova ulica v časti pod areálom r. k. kaplnky sv. Kríža

- základové murivá Polomčianskej brány mestského opevnenia, zakreslenej na mape z roku 1772

Križovatka Rázusova a Černákova

- základové murivá Hrončianskej brány mestského opevnenia, zakreslenej ešte na katastrálnej mape z roku 1866

Križovatka Kuzmányho a Štúrova

- základové murivá Košickej brány mestského opevnenia, zakreslenej na mape z roku 1772

Križovatka Ulice ČSA a Ulice Hradby

- základové murivá Valaštianskej brány mestského opevnenia, zakreslenej na mape z roku 1772

Križovatka Ulice Hradby, Vránskeho a Cintorínskej

- základové murivá zaniknutej bašty kruhového pôdorysu, ktorej existenciu vo svojich pamätiach spomína ešte Gustáv Zechenter Laskomerský, zakreslenej ešte na katastrálnej mape z roku 1866

Ulica Hradby, zalomenie ulice južne od školy

- základové murivá zaniknutej bašty kruhového pôdorysu, ktorej existenciu vo svojich pamätiach spomína ešte Gustáv Zechenter Laskomerský, zakreslenej ešte na katastrálnej mape z roku 1866

Malinovského ulica, cesta pri juhozápadnom rohu parcely č. 3787

- základové murivá zaniknutej bašty kruhového pôdorysu, zakreslenej ešte na katastrálnej mape z roku 1866

Ulica Boženy Němcovej, parcela č. 3256 a jej okolie

- základové murivá zaniknutej bašty kruhového pôdorysu, zakreslenej ešte na katastrálnej mape z roku 1866

Križovatka Ulice Hradby, Vránskeho a Cintorínskej

- základové murivá zaniknutej bašty kruhového pôdorysu, ktorej existenciu vo svojich pamätiach spomína ešte Gustáv Zechenter Laskomerský, zakreslenej ešte na katastrálnej mape z roku 1866

F.1.8. Historická zeleň a zeleň v pamiatkovom území

F.1.8.1. Zeleň na území pamiatkovej zóny a jej bezprostrednom okolí

Neoddeliteľnou súčasťou urbanistickej štruktúry a obrazu sídla je zeleň. Zeleň je funkčnou plochou, upravenou pre rast vegetácie, nezastavaná nadzemnými objektmi a komunikáciami. Vo vnímaní mesta má nielen svoj estetický, ale aj enviromentálny význam (podiel na fotosyntéze, zachytávanie prachu, udržiavanie vlhkostných pomerov, zadržiavanie slnečného žiarenia, pohlcovanie hluku, znižovanie teploty okolia v letných horúčavách ap.).

Zeleň ako živý organizmus podliehajúci nielen vegetačným zmenám v rámci ročného obdobia, ale aj s druhovo určenou obmedzenou životnosťou, tvorila v najstaršom období po založení mesta jednak jeho prirodzené krajinné prostredie a na území sídla bola zastúpená hlavne vo svojej primárnej úžitkovej podobe vo forme záhrad s plochami pre pestovanie zeleniny a ovocných stromov. Na verejných priestoroch mala od stredoveku uplatnenie vo forme tieniacich stromov.

Prvé ciele úpravy zelene na území mesta spadajú do obdobia po príchode piaristov, ktorí si na námestí v rokoch 1694-1713 postavili rezidenciu. Za kláštorom sa rozprestierala upravená priestranná úžitková záhrada, v ktorej piaristi pestovali liečivé byliny, v súpise pozemkov z roku 1787 sa v nej spomína *filagoria*. K rozsiahlejšej výsadbe zelene na verejných priestranstvách došlo až koncom 19. storočia, keď bol na severnej strane námestia založený park a do ulíc pribudli stromoradia.

F.1.8.2. Mestský park NKP

Námestie M. R. Štefánika bolo dlho len nedláždenou plochou so stavbami rôzneho funkčného určenia. V čase nastupujúcej priemyselnej revolúcie sa do popredia dostávala požiadavka vytvorenia oddychových zelených plôch v mestských zónach. Po roku 1896 skrášľovacie spolky sa pričínili o zakladanie parkov v mestách celého Uhorska, koncom 19. storočia bol založený aj park v Brezne na severnej strane námestia. Základným kompozičným princípom boli komunikačné osi s výraznou južno-severnou prístupovou komunikáciou od vodnej nádrže na južnej strane námestia ku vstupu do r. k. kostola a priečnou západo-východnou prebiehajúcou popred r. k. kostol a radnicu, ako aj ďalšie križujúce sa komunikácie na ploche parku. Pešie komunikácie okrem úseku popred radnicu boli lemované lipovými alejami, okraje vymedzovali reťaze zavesené na liatinových stĺpkoch. Na severnej strane parku bol osadený pomník Alžbety Bavorskej zvanej Sisi s letiacou orlicou na kamennom brale, po obvode s kovovým zábradlím. Park bol začiatkom 20. storočia doplnený o jednoradové stromoradie guľových javorov pred radnicou.

Koncom 20. rokov minulého storočia bol park ohradený plotom na nízkej podmurovke z režného lomového kameňa, do ktorej boli osadené kovové stĺpiky z trubkového železa ohýbaného do tvaru prevráteného písmena „U“ a medzi nimi kovové dielce. Park bol uzatvorený dvojkrídlými kovovými brámkami, situovanými v miestach peších komunikácií – v mieste severo-južnej aleje, na oboch stranách západo-východnej pešej komunikácie. V juhozápadnom rohu parku vytvorená secesná sadovnícka úprava v strede s kvetinovým kruhom, po obvode s pešou komunikáciou kruhového pôdorysu, z ktorej vychádzali smerom von ďalšie komunikácie, po vnútornom obvode oplotenia prebiehala taktiež pešia komunikácia lemovaná živým plotom.

Do pohľadovo exponovanej južnej časti parku boli postupne osadzované sochy, odrážajúce politickú situáciu konkrétnej doby. 28. októbra 1928 bol položený základný kameň pre sochu Milana Rastislava Štefánika, ktorá bola nasledujúci rok slávnostne odhalená. Plocha okolo sochy bola sadovnícky upravená, v strede centrálného zatravneného kruhu s kvetinovou výsadbou, po obvode s kruhovým chodníkom, z ktorého severným, južným, východným a západným smerom vychádzali ďalšie pešie komunikácie smerom von, po obvode so

strihanými krovínami, po stranách prístupových chodníkov s dvojicou stromčekových krovín. Postupné dosádzanie parku sa realizovalo ešte v 30. rokoch minulého storočia, keď každoročne na stromčekovú slávnosť bola v parku vysadená lipa. V roku 1938 bol na mieste pomníka Alžbety Bavorskej osadený pomník spisovateľa, breznianskeho ev. a. v. farára Jána Chalupku.

Počas 2. svetovej vojny sa južná časť parku stala dočasným cintorínom pre padlých vojakov. Na ploche pred radnicou v blízkosti lipovej aleje ku kostolu boli pochovávaní padlí nemeckí vojaci, na východnej strane bolo pohrebisko rumunských a sovietskych vojakov osloboditeľských armád. Na žiadosť veliteľa sovietskych vojsk bol podľa návrhu staviteľa Michala Trepáča z Brezna uprostred hrobov sovietskych vojakov odhalený pomník vojacom sovietskej armády. Po vojne boli telesné pozostatky vojakov exhumované a prevezené na spoločný vojenský cintorín vo Zvolene. Po 2. svetovej vojne boli realizované prvé nevhodné dosadby 3 smrekov pichľavých pred radnicou. Dňa 21. júla 1952 na základe rozhodnutia Rady MNV bola z politických dôvodov odstránená socha Milana Rastislava Štefánika. Na východnej strane od aleje ku kostolu bol 23. novembra 1952 odhalený pomník padlým v SNP so sochou partizána od akad. sochára Tibora Bártfaya, podstavec podľa návrhu Ing. arch. Kornhauserovej. Na podstavci boli pripevnené mramorové platne so zoznamom padlých v 1. a 2. svetovej vojne, pôvodne osadených na pomníku od staviteľa Trepáča na východnej strane pred radnicou. Po 2. svetovej vojne bola na severnej strane námestia vybudovaná autobusová stanica s prevádzkovou budovou a nástupišťom, v severnom rohu parku vystavané verejné WC. Na východnej strane v blízkosti štátnej cesty bola zriadená čerpacia stanica a osadený stánok s občerstvením. V roku 1965 bol pred radnicou odhalený nový pomník padlým sovietskym vojakom od akad. soch. Jaroslava Kubičku. Súčasťou terénnych úprav bolo vybudovanie vodotrysku.

V období založenia parku boli vysadené aleje s lipami malolistými, ktoré dožívajú vysokého veku, pričom vytvárajú bohatú košatú korunu, dosahujúcu výšky 30m. Stromy, ktoré v určitom čase po výsadbe tvorili estetické, hmotovo vyvážené pozadie architektúre situovanej na ploche parku, ju postupne začali tieniť a v letnom období vytvárajú masívnu zelenú hmotu, konkurujúcu nielen stavbám na ploche parku, ale aj radovej zástavbe po obvode námestia. Pôvodná kompozícia bola postupne nevhodne dopĺňaná nekonceptnými dosadbami so záhonmi kvetín, v niektorých prípadoch v nevhodných kombináciách s pokryvnými drevinami. V 70. a 80. rokoch minulého storočia pôvodnú koncepciu poznačili nevhodné skrášľovacie úpravy vo forme nepravidelných nekonceptných dosadiieb introdukovaných drevín (smrek pichľavý *Picea pungens*, tuja západná *Thuja occidentalis*, menej jedle, smrekovce, duglasky, jedľovce), krovínami vo forme podsadiieb listnáčov zahusťujúcich parter, ktoré len výnimočne na plochách s priaznivými svetelnými podmienkami vytvorili výraznejšie hmoty. Dosadby krovín (plazivá borievka, kosodrevina) v pôvodnej listnatej výsadbe pôsobili cudzorodo, nevhodne zahusťovali park a znižovali prehľadnosť partera. Na miestach poškodených a odstránených stromov boli realizované dosadby alejí. Začiatkom tohto storočia podsadbu drevín tvorili záhony z trvaliek v kombinácii s prevažne tieňomilnými rastlinami (*Athyrium*, *Astilbe*, *Hosta*, *Vinca*), ktoré sú vhodné aj s historického hľadiska. Okolo pomníkov bola plocha upravená formou kobercovej výsadby letničiek kombinovanej s pokryvnými drevinami, ktoré sú cudzorodým prvkom v kompozícii zelene. Zmenou politických pomerov došlo na ploche pred bývalou radnicou v roku 1990 k reinštalácii sochy Milana Rastislava Štefánika.

Počas terénneho dendrologického prieskumu v rokoch 2003⁴ a 2008⁵ bola spracovaná inventarizácia drevín a ich dendrologické vyhodnotenie. Za najčastejšiu príčinu odumierania boli označené neošetrené dutiny a rany po odlomených konároch, ktoré napomáhajú infekcii drevokaznými hubami končiacou hnilobou dreva. Dendrologický prieskum parku sa stal jedným

⁴ Park na Námestí M. R. Štefánika v Brezne. Znalecký posudok č. 5/2003. Autor Ing. arch. Marcela Masaryková. Trnava: 2003.

⁵ Dendrologický prieskum parku na Námestí M. R. Štefánika v Brezne a návrh rekonštrukcie parku. Autor Ing. Peter Sládek, 2008, s. 3-4.

z východiskových podkladov pre spracovanie projektovej dokumentácie na rekonštrukciu severnej strany námestia, ktorá bola realizovaná v roku 2011. Pri obnove parku bola zachovaná jeho pôvodná kompozícia, odstránené viaceré nevhodné druhy drevín, na severnej strane asanovaná budova autobusovej stanice, na mieste autobusového nástupišťa a bývalej čerpacej stanice vytvorené parkovisko.

Park sa zachoval na severnej strane plochy v takmer svojom pôvodnom plošnom rozsahu, s pôvodnou kompozíciou s dominujúcimi lipovými alejami, alejou pagaštanov a javormi. Počas rekonštrukcie v roku 2014 boli eliminované rušivé stavby a prvky na jeho ploche- objekt verejných WC a do parku zasahujúci stánok občerstvenia, na severnej hranici asanovaný rušivý objekt bývalej autobusovej stanice. Zdravotne a staticky nevyhujúca zeleň bola nahradená novými jedincami, zároveň bol park doplnený o novú zeleň a agátovú aleju na východnej strane. Na území parku boli zachované pešie komunikácie, boli obnovené kultúrne pamiatky a ich bezprostredné okolie (radnica, r. k. kostol Nanebovzatia Panny Márie, pomník Jána Chalupku, pomník padlým v 2. sv. vojne a pomník padlým v SNP), sochy a pomníky, nezapísané v ÚZPF (socha M. R. Štefánika, pomník Martina Rázusa), lipa slovenskej štátnosti.

F.1.8.3. Zeleň verejných priestranstiev

Koncepčný prístup k ozeleneniu verejných priestranstiev, zahájený na prelome storočia založením parku, sa prejavil aj v iných častiach mesta výsadbou samostatných stromov. K výraznejšiemu zastúpeniu zelene v uličnom interiéri došlo začiatkom 20. storočia, kedy boli v nepravidelných rozstupoch po obvode námestia vysadené jednoradové stromoradia, ale aj jednotlivé dreviny v strede námestia (pri mariánskom stĺpe). Podľa historickej fotodokumentácie sa jednalo prevažne o lipy (južná a východná strana námestia) a guľové javory (západná strana námestia). Dňa 21. októbra 1937 mestská rada schválila, aby všetky stromy na námestí, prevažne lipy, boli vyrúbané a nahradené guľovými javormi. Na základe protestu obyvateľov okresný úrad zastavil výrub stromov a zastupiteľský zbor mesta podmienil výrub chorých stromov na základe posudku mestského lesmajstra. 26. apríla 1938 boli na námestí zoťaté posledné stromy označené za choré a vysadené ďalšie guľové javory.

Šírkové parametre väčšiny ulíc umožnili vybudovanie peších a v tom čase vyhovujúcich dopravných komunikácií, aj založenie stromových alejí a líniových pásov zelene na celom území historického jadra mesta. Aleje z guľových javorov spočiatku tvorili pás, oddeľujúci pešie komunikácie od cestných bez plošného vymedzenia. Až neskôr boli doplnené o plošnú líniovú zeleň, vymedzenú z jednej strany dláždenými chodníkmi. Zatrávnené plochy boli predelené prístupovými cestičkami k jednotlivým domom. Podľa záznamov v mestskej kronike k hromadnej výsadbe guľových javorov došlo hlavne v 2. polovici 30. rokov minulého storočia. Do konca roku 1937 bolo v meste vysadených 100 guľových javorov, po regulácii Hrona v roku 1938 bolo na spevnenom brehu Nábřežia Dukelských hrdinov založené ďalšie jednoradové stromoradie guľových javorov.

Obojstranné aleje ozeleňovali Rázusovu, Štúrovu ulicu, takmer celú Ulicu ČSA, mladšiu Ulicu Boženy Němcovej. Výsadba stromoradií v minulosti nebola realizovaná výnimočne na úsekoch, kde to šírka komunikácie nedovoľovala, niekedy na týchto úsekoch boli vysadené len jednostranné aleje (východná strana Chalupkovej ulice, zúžená Ulica ČSA pri vyústení z námestia, Kuzmányho ulica).

V roku 2002 pri rekonštrukcii južnej strany námestia bola podľa spracovanej projektovej dokumentácie realizovaná obnova časti zelene, ktorá bola rozšírená o zatrávnenú plochu okolo veže a 2 vyvýšené zatrávnené plochy severozápadne od veže. Zatrávnené plochy pred meštianskymi domami boli zachované a ohraničené nízkymi soklami.

Líniová zeleň vo forme zatrávnených plôch v kombinácii s jednoradovou výsadbou stromoradií sa zachovala na nasledujúcich plochách:

- po obvode takmer celého Námestia M. R. Štefánika prerušovaná vstupmi do prejazdov, resp. objektov s asfaltovou povrchovou úpravou, v rekonštruovanej južnej časti s dláždením, okrem severnej časti východného domoradia, kde bola na úkor zelene rozšírená komunikácia, mnohé zatrávené plochy sú prekryté terasami, aj pred prevádzkami, kde nemajú opodstatnenie (predajňa zmrzliny na južnej strane námestia)
- obojstranne na Ulici ČSA boli pásy zelene zrušené pri poslednej obnove, pásy líniovej zelene neboli vytvorené ani pred obchodným domom Jednota, kde má pešia komunikácia dostatočné šírkové parametre, zatrávené plochy neboli pred budovou terajšieho Mestského úradu, kde má chodník nevyhovujúce šírkové parametre, chodníky sú celoplošne dláždené
- obojstranne na Rázusovej v celej dĺžke ulice, prerušovaná vstupmi do prejazdov, resp. objektov s povrchovou úpravou štrkovou drťou alebo dláždením, okrem krátkeho severného úseku na západnej strane, kde zatrávená plocha je deštruovaná, na niektorých miestach je kompozícia zelene narušená individuálnou výsadbou (plocha pred Technickými službami) prípadne dláždením pre parkovanie
- obojstranne na Štúrovej ulici v celej dĺžke ulice, prerušovaná vstupmi do prejazdov, resp. objektov s dláždením alebo len s povrchovou úpravou s násypom štrku, okrem jej severného úseku pred domami č. 3 a nárožným nájomným domom, na tejto ulici sa najviac prejavuje nedisciplinovanosť a svojvoľné úpravy, ktoré narušujú kompozičný princíp líniových pásov, jednak výsadbou rôznych krovín (pred domom č. 31, 32, 40) ale hlavne dláždením zatrávených plôch (pred domom č. 25, 29, 31, 39, 40, 49)
- obojstranne po Šrámkovej ulici, s potrebou zrekonštruovať zeleň na južnej strane na úseku medzi Rázusovou a Štúrovou, kde bola narušená prevádzkou predajne autobazáru
- obojstranne na Ulici Boženy Němcovej, prerušovaná vstupmi do objektov s prevažne asfaltovou povrchovou úpravou, kde bola narušená v severnom úseku pri vyústení do námestia
- jednostranne po východnej strane Nábřežia Dukelských hrdinov od objektu bývalej Sokolovne v celej dĺžke pamiatkovej zóny s pokračovaním ďalej aj mimo pamiatkového územia
- jednostranne na západnej strane Chalupkovej
- obojstranne na Černákovej a Švermovej ulici, na východnom úseku Černákovej a na Šrámkovej prerušovaná vstupmi do objektov s asfaltovou povrchovou úpravou, pričom severná strana oboch ulíc je ešte súčasťou pamiatkového územia

Stromoradia, v mnohých prípadoch zložené z rôznych druhov drevín sa zachovali v kombinácii s líniovými zatrávenými plochami zelene v nasledujúcich polohách:

- jednoradové z guľových javorov mliečnych (*Acer platanoides*) po obvode takmer celého Námestia M. R. Štefánika okrem severnej časti východného domoradia, kde bola na úkor zelene rozšírená komunikácia, na južnej strane námestia s novou dosadbou guľových javorov z obdobia rekonštrukcie južnej strany námestia
- osobitným mladším prvkom je jednoradová výsadba guľových javorov mliečnych (*Acer platanoides*) po obvode plochy na južnej strane námestia s novou dosadbou z obdobia rekonštrukcie južnej strany námestia
- obojstranné na Ulici ČSA z guľových javorov mliečnych (*Acer platanoides*) s novou dosadbou javorov mliečnych (*Acer platanoides*) pred obchodným domom Jednota, stromy pôvodnej výsadby dosahujú neprimeranú veľkosť v dôsledku nesprávnej údržby

(neodborný rez, zanedbaný rez), na južnej strane až do výšky strechy dvojpodlažných domov, pod stromami odstránené pásy zatravnených plôch, stromy v súčasnosti sú posadené v „dlažbe“

- obojstranné na Rázusovej v celej dĺžke ulice, stromoradia druhovo nesúrodé, s prevažujúcimi guľovými javormi mliečnymi (*Acer platanoides*), na južnom konci na oboch stranách s agátmi bielymi (*Robinia pseudoacacia*) vo väčšom počte (pred bytovkou a domami č. 39, 43, 45) alebo len sólovo (pred domom č. 12), 2 lipami malolistými (*Tilia cordata*) na východnej strane (pred domom č. 17 a 19), kompozícia je narušená výsadbou ihličnanov smrekov pichľavých (pred budovou Technických služieb) alebo svojvoľne vysadeného cudzorodého druhu katalpy bignoniovitej (*Catalpa bignonioides*), niekde stromy chýbajú
- obojstranné na Štúrovej ulici v celej dĺžke ulice, okrem jej severného úseku pred domami č. 3 a nárožným nájomným domom, stromoradia druhovo nesúrodé, s prevažujúcimi guľovými javormi mliečnymi (*Acer platanoides*), lipami malolistými (*Tilia cordata*), jaseňmi štíhlymi (*Fraxinus excelsior*) na západnej strane (pred domom č. 2, 24), ale aj sólovou jarabinou vtáčou (*Sorbus aucuparia*) na západnej strane (pred domom č. 26) a hlohom obyčajným (*Crataegus oxyacantha*), kompozícia je narušená cudzorodým smrekom pichľavým (*Picea pungens*), na západnej strane (pred domom č. 32), výsadba je poškodzovaná aj zo strany majiteľov susedných domov neodborným rezom, ako aj zrezaním koruny stromu na východnej strane (pred domom č. 31)
- obojstranné na Ulici Boženy Němcovej, stromoradia druhovo nesúrodé, s prevažujúcimi javormi mliečnymi (*Acer platanoides*), na východnej strane od križovatky s Malinovského ulicou sólovým javorom mliečnym panašovaným, taktiež vzrastlou lipou malolistou (*Tilia cordata*), v severnej časti stromoradie zlikvidované
- jednoradové na Nábřeží Dukelských hrdinov z guľových javorov mliečnych (*Acer platanoides*), sólovým hlohom obyčajným (*Crataegus oxyacantha*), stromy majú vytvorené pomerne bohaté koruny, svojím rozsahom zachovania je toto stromoradie jedno z najucelenejších na území pamiatkovej zóny
- obojstranne po Šrámkovej ulici, s potrebou zrekonštruovať zeleň na južnej strane na úseku medzi Rázusovou a Štúrovou, kde bola narušená prevádzkou predajne autobazáru
- jednostranné na západnej strane Chalupkovej ulice z guľových javorov mliečnych (*Acer platanoides*)
- obojstranne na Černákovej a Švermovej ulici, na severnej strane Černákovej ulice s 2 lipami malolistými (*Tilia cordata*), južná strana oboch ulíc nie je súčasťou pamiatkového územia
- solitérna výsadba na Šrámkovej ulici, s 3 lipami malolistými na južnej strane východného úseku ulice, na východnom konci s nevhodnou výsadbou ihličnanov na zatravnenom páse zelene

Verejná zeleň má na území pamiatkovej zóny pomerne rozsiahle plošné zastúpenie, avšak jej stav, estetický vzhľad je poznačený nedostatočnou údržbou a neodborným rezom. V prípade javorov mliečnych dochádza k poškodeniu stromov hlavne nesprávnym rezom „na hlavu“, čím sa poškodzuje prirodzený habitus stromov, ktoré potom vytvárajú nadbytočné ročné prírastky metlovitého charakteru, neošetrené dutiny a pazuchy majú vplyv na zdravotný stav a následné odumieranie stromov. Mnohé stromy neodborným rezom alebo zanedbaním rezu vytvorili mohutné koruny, ktoré v zalistenom stave vytvárajú masívne zelené hmoty, konkurujúce architektúre. Niektoré stromoradia sú nesúrodé, narušené aj svojvoľnou výsadbou cudzorodých jedincov alebo na niektorých miestach sú kompozične narušené najmä výsadbou ihličnanov.

Jednoradové výsadby nie sú však celistvé, pretože v minulosti došlo k výrubu chorých a narušených jedincov, čím aleje pôsobia nejednotne, niekde chýbajú pomerne dlhé úseky.

Údržbu verejnej zelene zabezpečujú Technické služby mesta Brezna. Napriek tomu, že zeleň v meste zaberá rozsiahle plochy, častokrát pri údržbe absentuje odborná údržba, ktorá má nepriaznivý dopad na zdravotný stav stromov, ich tvarovanie a v konečnom dôsledku aj estetický vzhľad.

F.1.8.4. Zeleň areálov NKP

Zeleň areálov s pamiatkovými hodnotami je viazaná na sakrálne stavby. Zachovala sa pri týchto objektoch:

- zeleň okolo ev. a. v. kostola, Chalupkova ulica
- zeleň okolo r. k. kaplnky sv. Kríža, Záhradná ulica

Zeleň okolo evanjelického kostola sa zachovala ako úžitkovo-okrasná záhrada so sadovníckymi úpravami a ovocnými stromami na zatravnovaných plochách. Časť stromov je už výrazne prestarlá v nevhodnej kombinácii s ihličnanmi- stromoradiím smreka pichľavého (*Picea pungens*) zo západnej strany pešej komunikácie z fary smerom k bočnému vstupu do kostola, solitérom tuje západnej (*Thuja occidentalis*) guľovitej formy v blízkosti bočného vstupu a skupinou tují (*Thuja occidentalis*) stĺpovitej formy západných po stranách pešej komunikácie ku hlavnému vstupu do kostola. Na severnej strane záhrady je niekoľko náletových drevín. Vzhľadom na obmedzené finančné možnosti je záhrada udržiavaná svojpomocou členov cirkevného zboru.

Zeleň okolo r. k. kaplnky sv. Kríža tvorí zatravnená plocha, na južnej strane s alejou vzrastlých líp malolistých (*Tilia cordata*), ktoré vo svojom zalistnenom stave vytvárajú objemnú hmotu a konkurujú architektúre. Ďalšie dve lípy malolisté (*Tilia cordata*) sa nachádzajú mimo areálu kaplnky po stranách prístupového schodiska zo Záhradnej ulice, západne od nich im výškou a objemom koruny konkuruje jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*).

F.1.8.5. Hodnotné solitéry

Z domácich druhov sa hodnotné solitéry vyskytujú len zriedkavo, stromy tvoria prevažne súčasť kompozícií areálov, alebo stromoradií. Medzi ojedinelé hodnotné solitéry možno zaradiť lípu veľkolistú pri Sokolovni na Nábřeží Dukelských hrdinov a v záhrade kolkárne.

F.1.8.6. Zeleň záhrad

Na území pamiatkovej zóny podstatnú časť zelene až do polovice 20. storočia tvorila zeleň záhrad. Na parcelách meštianskych a remeselníckych domov existencia zelene bola podmienená funkčným využitím plochy. V prednej časti parcel v zmysle požiadavky priechodnosti dvorov od prejazdu do humna povrchovú úpravu tvorili väčšinou nespevnené plochy, ojedinele v kombinácii s malými plochami zelene mimo komunikačnej osi. Dvory uzatvárali stodoly, za ktorými sa rozprestierali úžitkové záhrady na pestovanie zeleniny v kombinácii so zatravnenými plochami s ovocnými stromami. Ich veľkosť, dĺžku a tvar v intraviláne určovalo murované mestské opevnenie, niekedy hranica priečnej parcely. Najrozsiahlejšie záhrady sa rozprestierali za severnými domami západnej strany Rázusovej ulice, ich dĺžka sa znižovala južným smerom v závislosti na línii juhozápadného úseku opevnenia. Podľa mapy z roku 1866 plochou malé záhrady mali domy východnej zástavby námestia, takmer bez záhrad bola východná drevená zástavba *Burgundie* (Štúrova ulica), ktorej dvory končili stodolami, postavenými tesne pri brehu vedľajšieho ramena Hrona. Záhrady mali len domy na južnej strane ulice susediacej s Kožiarňou, kde to terénne danosti umožňovali a tok ramena Hrona sa odkláňal východným smerom. Obmedzené terénne podmienky boli aj na predmestí *Venecia* (Lichardova ulica), na západnej strane ulice limitované brehom Hrona, na východnej obmedzené terénnym zlomom

s výrazným stúpaním. Záhrady pri domoch neboli jedinou možnosťou pre pestovanie zeleniny, pestovateľské plochy tzv. ostredky sa rozprestierali až do začiatku 60. rokov minulého storočia na dolnej nive Breznianskej kotliny južne a juhozápadne od historického jadra.

Novými spoločensko-ekonomickými pomermi po 2. sv. vojne došlo nielen k zmenám vlastníckych vzťahov, ale aj k zmenám v spôsobe zamestnania. Po vzniku JRD bola súkromná poľnohospodárska výroba postupne utlmená, zdroj obživy obyvateľom Brezna aj celého Horehronia poskytli nové priemyselné komplexy. Začiatkom 70. rokov minulého storočia k veľkému úbytku zástavby s roľníckymi domami došlo asanáciou bývalého východného predmestia (Ulica ČSA). Podľa územnoplánovacej dokumentácie CMZ z roku 1986 mali byť z historickej zástavby zachované len meštianske domy po obvode Námestia M. R. Štefánika a východnej strany Chalupkovej ulice. Na Rázusovej ulici boli mnohé domy vykúpené, v niektorých pôvodní vlastníci dožívali, čo spôsobilo chátranie zástavby vrátane záhrad.

V roku 1991 bolo územie vyhlásené za pamiatkovú zónu, avšak ani legislatívna ochrana neprinesla požadované zmeny. Tým, že sa z mesta postupne vyčleňuje bývanie, mení sa aj funkcia jednotlivých stavieb a plôch. Meštianske domy na námestí, ktoré v minulosti slúžili výlučne na bývanie, spojené s činnosťou zabezpečujúcou obživu, po roku 1989 sú využívané na administratívne, obchodné a rôzne prevádzkové účely. Plochy dvora stále vo väčšom rozsahu sú prispôbené statickej doprave so spevneným dláždeným povrchom. Zeleň v zadných častiach parciel pri novom funkčnom využití prestala mať svoje opodstatnenie. Po zániku zelene sú evidentné negatívne tendencie zlučovania parciel a ich využitie na veľkoplošné parkovisko (západný blok na Námestí M. R. Štefánika).

Svoju tradičnú úžitkovú funkciu si zachovávajú záhrady pri meštianskych a roľnícko-remeselníckych domoch využívaných doteraz na bytové účely. Záhrady aj tu však prechádzajú premenami smerom od výlučne úžitkových záhrad k oddychovo -rekreačným plochám so sadovníckou úpravou rôznej kvality a estetickej úrovne.

Najväčší plošný úbytok úžitkovej zelene sa viaže k veľkoplošnej asanácii časti radovej zástavby roľnícko-remeselníckych domov na západnej strane Rázusovej ulice (dnes Technické služby), kde zeleň úplne zanikla. Rovnakou negatívnou zmenou prešli aj plochy vnútrobloku, ohraničené Ulicou ČSA a západnou zástavbou Námestia M. R. Štefánika, kde na mieste pôvodných záhrad vzniklo veľkoplošné provizórne parkovisko. K podobným zmenám v menšom rozsahu dochádza neustále na parcelách obytnej zástavby v závislosti na novom funkčnom využití objektov, pričom plochy zelene nahradzujú celoplošné dláždenia.

F.1.8.7. Zeleň predzáhrad a zeleň dvorov

Na prelome 20.-30. rokov minulého storočia boli postavené prvé mestské vily na novej ulici Boženy Němcovej ako solitérne stavby odsadené od uličnej čiary. Prednú časť zaberajú malé predzáhradky s kvetinovou výsadbou, po obvode víl dvory so zatrávenou plochou v rôznom rozsahu, niekde kombinované aj s úžitkovými záhradami. Rovnaký charakter mala zeleň aj na ploche vilovej výstavby, ktorá vznikala po regulácii na pravom brehu Hrona na Nábřeží Dukelských hrdinov.

Od konca 20. storočia zeleň pri vilovej výstavbe taktiež prechádza premenami smerom od výlučne úžitkových záhrad k oddychovo -rekreačným plochám so sadovníckou úpravou rôznej kvality a estetickej úrovne alebo k zmene zatrávených plôch na parkovacie. Vo výsadbe okrem domácich druhov sa čoraz častejšie vyskytujú introdukované dreviny, ktoré v prípade vilovej zástavby na plochách orientovaných do verejných priestorov pôsobia rušivo a sú konkurenciou zelene uličného interiéru. Svoju pôvodný charakter si zachovávajú predzáhradky a dvory pri vilách slúžiacich naďalej pre obytné účely. Úbytok zelene je výrazný najmä pri nehnuteľnostiach, kde došlo k zmene funkcie z obytnej na funkciu občianskej vybavenosti. Tento trend je najvýraznejší na Ulici Boženy Němcovej, kde okolo budov vo vlastníctve rôznych inštitúcií, bánk boli zatrávené plochy upravené na spevnené, slúžiace na parkovanie.

F.1.8.8. Plochy zelene rešpektujúce historické prostredie

Zeleň v areáli Obchodnej akadémie na Malinovského ulici tvorí udržiavaná zatravnená plocha v kombinácii s nepravidelnými skupinami borovice čiernej (*Pinus nigra*), v okrajovej polohe solitéry smreka pichľavého (*Picea pungens*). Z vonkajšej juhozápadnej strany je popri náznakovej rekonštrukcii múru mestského opevnenia vysadený súbor briez bradavičnatých (*Betula verrucosa*).

Okolo bývalej židovskej synagógy je zo západnej a južnej strany pás zatravnenej plochy, ktorá tvorila aj pôvodnú úpravu oploteného bezprostredného okolia sakrálneho objektu.

Zeleň bývalého objektu Sokolovne tvorí zatravnená plocha golfového ihriska s nepravidelnou výsadbou solitérnych stromov- lipy malolistej (*Tilia cordata*), brezy bradavičnatej (*Betula verrucosa*) a ihličnanov smreka pichľavého (*Picea pungens*). Pred vstupom do areálu je skupina solitérnych stromov, ktorú tvoria 2 lipy malolisté (*Tilia cordata*) a dub letný (*Quercus robur*).

Zeleň okolo bývalej elementárnej školy na Záhradnej ulici tvorí zatravnená plocha s ovocnými stromami, z južnej strany nad murovanou spevnenou terasou nad Chalupkovou ulicou s novodobou úpravou vo forme stromoradia z tují západných (*Thuja occidentalis*) a solitéru smreka pichľavého (*Picea pungens*)

Záhrada bývalého piaristického kláštora prakticky neexistuje, na jej ploche bola asanovaná nevhodná zástavba prízemných účelových budov, v súčasnosti bez využitia.

F.1.8.9. Zatriedenie zelene podľa zachovaných pamiatkových hodnôt

- plochy zelene zapísané v ÚZPF- solitérna zeleň alebo plochy zelene, ktoré sa zachovali do súčasnosti na pôvodnej ploche, s relatívne vysokým stupňom autenticity, prípadne i plošne zredukované, ktoré sú národnými kultúrnymi pamiatkami v zmysle pamiatkového zákona:
 - mestský park
- plochy zelene s pamiatkovou hodnotou- maloplošné úpravy námestia, parkovo upravené plochy, solitérna zeleň alebo uličné plošné líniové plochy a aleje na pôvodných plochách a uliciach, s väzbou na zachovanú historickú urbanistickú štruktúru:
 - plochy zelene areálov NKP (ev. a. v. kostol, kaplnka sv. Kríža, elementárna škola)
 - líniové prvky aleje väčšinou v kombinácii s líniovými plošnými prvkami- zatravnenými plochami
 - hodnotné solitérne stromy a skupiny stromov (lipa pri Sokolovni)
 - plochy záhrad (napr. závery parciel meštianskych alebo roľnícko-remeselníckych domov)
 - zeleň predzáhradiek a zeleň dvorov, vyskytujúca sa hlavne pri vilovej zástavbe Ulica Boženy Němcovej, Nábřežie Dukelských hrdinov) a obytných domoch (na západnej strane Štúrovej ulice)
- plochy zelene rešpektujúce historické prostredie- novodobé parkové úpravy, plochy zelene alebo solitérna zeleň, ktorá síce nenadväzuje na vzory z minulosti, ale vhodne dotvára interiér mesta, prípadne akceptuje historické dominanty (zeleň areálu Obchodnej akadémie, zeleň okolo bytovky na Rázusovej ulici)
- plochy zelene nerešpektujúce historické prostredie- zeleň, ktorá v uličnom interiéri pôsobí rušivo, vysadená v minulosti nekonceptne, druhovo nevhodná zeleň na verejných priestranstvách a predzáhradkách, prezentovaná hlavne líniovou, skupinovou alebo solitérnou výsadbou nevhodných druhov drevín z mladších výsadiel (ihličnatých drevín- tuje, cyprušteky, smrek a pod.) na plochách záhrad, verejných priestranstiev, areálov a plochách ostatnej zelene (ihličnany v predzáhradkách na Ulici Boženy Němcovej, Nábřežie Dukelských hrdinov)

- plochy navrhovanej zelene- líniové alebo plošné štruktúry v súčasnosti bez vegetácie, prípadne iba s fragmentmi nefunkčných porastov. V komplexe urbanisticko-architektonických vzťahov v území je to zeleň s pozitívnym účinkom, nadväzujúc na vzory z minulosti (plochy zelene pri hradbách)

F.1.9. Prvky uličného interiéru a uličného parteru

Uličný interiér definujeme ako plochu verejných priestranstiev námestí a ulíc, po obvode ohraničenú fasádami objektov alebo oplotením. Súčasťou uličného interiéru okrem fasád objektov, povrchových úprav priestorov a zelene, je drobná architektúra, dočasné stavby, informačné a reklamné zariadenia a rôzne technické zariadenia.

F.1.9.1. Povrchová úprava priestorov a komunikácií

Cestné a pešie komunikácie nemali až do 20. storočia žiadnu povrchovú úpravu, ani v archívnych záznamoch sa nenachádzajú údaje o dláždení ulíc a komunikácií. Jednou z najstarších doložených úprav je forma vyvýšených peších komunikácií na námestí. Takýmto spôsobom bol upravený chodník, ktorý prechádzal západovo-východným smerom popred radnicu, aj severo-južná komunikácia cez aleju ku vstupu do r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie. Niveleta peších komunikácií bola vyššia aj v miestach kríženia s cestami. Odtokové rigoly v miestach kríženia s pešími komunikáciami viedli popod cez odtokové rúry, miesta boli označené odrazníkmi.

Pešie komunikácie niekedy po roku 1910 začali dláždiť riečnym kameňom. Dobové pohľadnice zachytávajú takýto chodník na východnej strane Chalupkovej a Štúrovej ulice. Riečnym kameňom bola koncom 20. rokov minulého storočia vydláždená aj Kuzmányho ulica s novými nájomnými domami a administratívnou budovou, pričom po okrajoch boli vytvorené vyspádané odtokové rigoly dláždené čadičovými kockami o rozmeroch cca 15x15cm, neskôr bola s nimi táto ulica vydláždená celoplošne. Na južnom okraji hradobnej uličky Dolný Chobot bola až do jej asanácie dlažba zo štiepaného kameňa nerovnakej veľkosti. V 30. rokoch minulého storočia námestie stále nemalo žiadne spevnené plochy, okrem dláždených peších komunikácií.

Najrozšírenejšou dlažbou pri povrchovej úprave miestnych komunikácií v 40. rokoch minulého storočia bola dlažba z čadičových kociek, kladených do oblúkov, ktoré vytvárali vejárovité vzory. Touto kamennou dlažbou boli vydláždené takmer všetky ulice v historickej časti mesta až do obdobia 80. rokov minulého storočia, kedy prírodná dlažba bola nahradená asfaltovou povrchovou úpravou, zachovanou a obnovovanou dodnes, okrem rekonštruovanej južnej časti Námestia M. R. Štefánika.

Staršia dlažba alebo povrchová úprava cestných komunikácií a peších trás na území pamiatkovej zóny sa nezachovala, okrem krátkeho úseku ryolitovej dlažby na východnej strane od radnice. Pri rekonštrukcii južnej strany Námestia M. R. Štefánika bola plocha celoplošne vydláždená dlažbou s farebným a štruktúrnym odlíšením jednotlivých funkčných častí- oddychovej plochy, peších komunikácií. Severná strana námestia bola predmetom architektonického riešenia III. etapy rekonštrukcie. Povrchová úprava hlavných dopravných ťahov (Ulica ČSA, Chalupkova, Rázusova) je problematická, pretože súvisí s finančne náročnou preložkou štátnej cesty I/66, II/529 a II/530.

F.1.9.2. Oplotenia parciel

Zástavba námestia a ulíc sa postupom vývoja vykryštalizovala do formy vytvárajúcej súvislé domoradia. Jednotlivé parcely v prednej časti ohraničovala zástavba uličných alebo dvorových krídiel, oddelených v 19. storočí kamennými parcelačnými múrmi. Oplotenie zadných častí

parciel spĺňalo utilitárnu funkciu, parcely oddeľovali ploty z odkôrovaných trámov, neskôr drevené doštené ploty.

Snahy po estetickom stvárnení oplotenia sa prejavili začiatkom 20. storočia v prípade mladšej zástavby západnej strany Štúrovej ulice. Domy boli pristavané na malých parcelách z vonkajšej strany mestského opevnenia, fasády vytvárali uličnú čiaru, dvory a záhrady medzi domami boli uzatvorené plotmi s kamennými podmurovkami a kovanými dielcami, doplnenými o atypické kované rozety na bráničkách. Kované dielce boli zhotovené z ohýbanej tyčoviny a pásoviny. Značný úbytok týchto umelecko-remeselných detailov od roku 2005 je dôsledkom dostavby prieluk účelovými stavbami (garážami), prípadne náhradou za oplotenie nedosahujúce umelecko-remeselnú úroveň pôvodného historického oplotenia.

Od 30. rokov minulého storočia sa podobný typ oplotenia uplatnil pri vilovej zástavbe na novovzniknutej Ulici Boženy Němcovej a na Nábřeží Dukelských hrdinov. Nové oplotenia mali murované kamenné resp. betónové podmurovky, striedané niekedy s murovanými štvorbokými alebo kovovými stĺpkami. Priestory medzi nimi vyplňali rámové konštrukcie s natiiahnutým kovovým pletivom.

Na území pamiatkovej zóny sa zachovali tieto typy oplotenia parciel:

- kované ploty vyhotovené prevažne z pásoviny, osadené medzi murované štvorhranné piliere, *západná strana Štúrovej ulice*
- kovové plotové výplne z pletiva s murovanými soklami, murovanými štvorbokými piliermi, *Ulica Boženy Němcovej a Malinovského*
- kovové plotové výplne z pletiva s murovanými soklami, prípadne s murovanými soklami a hranatými murovanými stĺpkami, prípadne ploty z kovového pletiva a kovových stĺpikov, *Nábřežie Dukelských hrdinov*

F.1.9.3. Drobná architektúra

Prvky drobnej architektúry, ktoré tvorili súčasť uličného interiéru, podliehali spoločenským požiadavkám, funkčným a slohovým zmenám, preto sa na území pamiatkovej zóny nezachovali.

Väčšina z nich bola umiestnená na námestí. Na severnej strane námestia za radnicou bol umiestnený pranier. V roku 1741 na východnej strane námestia pred r. k. farou bol postavený mariánsky stĺp. Začiatkom 20. storočia na južnej strane námestia vedľa prístupovej aleje k r. k. kostolu Nanebovzatia Panny bola postavená kamenná vodná nádrž *hárajch*. Kamenná fontána kruhového pôdorysu mala v strednej časti liatinový vodotrysk. V severnej časti parku po jeho založení bol postavený pomník kráľovnej Sisi.

V 20. storočí bolo na námestí osadených viacero sôch v duchu aktuálnej politickej situácie. Na južnej strane parku bol v roku 1929 odhalený pomník M. R. Štefánika. V roku 1939 bol na mieste pomníka cisárovnej Sisi postavený pomník Jána Chalupku. V roku 1945 bol v juhovýchodnom rohu parku odhalený pomník padlým v 2. svetovej vojne, v roku 1952 v juhovýchodnom rohu parku pomník padlým v SNP. V roku 1952 bola z politických dôvodov odstránená socha M. R. Štefánika, osadená znova na pôvodné miesto až po roku 1989.

Po roku 1945 bola v severnej časti parku postavená fontána, ďalšia fontána bola vytvorená v 60. rokoch minulého storočia južne od radnice po odstránení sochy M. R. Štefánika a aleje guľových javorov.

Pri rekonštrukcii južnej strany námestia v roku 2002 boli vyhotovené lavičky, zábradlia a odpadkové koše. Lavičky boli navrhnuté v historizujúcom duchu s liatinovými nosnými prvkami v kombinácii s drevenými sedadlami a operadlami z masívu. Pri zábradliach a odpadkových košoch bol použitý rovnaký základný nosný modul- liatinový stĺpik, pre koše s jednoduchou odnímateľnou smetnou nádobou. Liatinové stĺpiky podobného tvaru boli použité aj na nárožniach križovatiek ako cestné zábrany, prepojené kovanými reťazami. Všetky prvky sú

opatrené reliéfnymi mestskými symbolmi- erbami mesta, jeden z nich s klenotom a dátumom 1265, ku ktorému sa viaže najstaršia písomná zmienka o Brezne.

F.1.9.4. Osvetlenie verejných priestorov

Najstaršie verejné osvetlenie bolo realizované na námestí, kde boli osadené liatinové petrolejové lampy. Podľa záznamov v mestskej kronike pred rokom 1920 v meste zaviedli elektrické osvetlenie, na námestí osadili elektrické pouličné lampy a 1. marca 1920 bolo námestie prvýkrát osvetlené elektrickými lampami. Závesné svietidlá pouličných lúčov boli umiestnené na vysokých liatinových stožiaroch so soklom zdobenom prstencami, v hornej časti so špirálovým ukončením. Elektrické lampy boli osadené neskôr aj v ďalších uliciach (Štúrova pred synagógou). Kuzmányho ulicu osvetľovalo svietidlo zavesené na lane, natiahnutom cez ulicu, na fasáde nárožného nájomného domu na Štúrovej č. 1 boli osadené malé lucerny.

Osvetlenie na území pamiatkovej zóny je súčasťou osvetlenia komunikácií, na ktoré sa vzťahuje norma STN Osvetlenie pozemných komunikácií. Svietidlá po stranách komunikácií na severnej strane Námestia M. R. Štefánika, po stranách Ulice Boženy Němcovej, Rázusovej, Štúrovej, Chalupkovej, Šrámkovej, Ulice ČSA sú osadené na stožiaroch, južná strana námestia je osvetlená 2 typmi svietidiel na stožiaroch historizujúcej formy- s jednobodovým osvetlením alebo 3 svietidlami.

Parter je významnou súčasťou uličného interiéru, najviac vnímateľnou časťou fasád objektov z úrovne chodca. V zástavbe meštianskych domov a roľnícko-remeselníckych domov je charakteristický svojou osovosťou a rytmom, veľkosťou otvorov, v ktorých dominuje vstup do prejazdu v rôznych formách a tvaroch- ako polkruhový kamenný portál, portál rôznych tvarov s polkruhovým segmentovým aj rovným ukončením, so štukovou výzdobou alebo len v jednoduchom prevedení. Do portálov boli osadené veľké drevené brány.

F.1.9.5. Brány

Jedným z charakteristických prvkov parteru meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov boli brány do prejazdov. I keď tieto prvky v poslednej dobe podliehajú často neopodstatnenej výmene, dodnes sa zachovalo množstvo výplní vstupov do prejazdov, dokumentujúcich širokú typologickú škálu a rôznorodosť konštrukčného riešenia v nasledujúcich základných typoch:

- jedinečný typ dvojkrídlovej vyrezávanej brány, krídla rámovej konštrukcie s trojdielnym členením so soklom, kazetou, v strede dvojicou polkruhovo ukončených zrkadiel s vloženým vyrezávaným reliéfom s motívom rozvilín, gírlánd a mušle, nad nimi rímsa s vlysom a rozoklaným segmentovým tympanonom s vázou (Ulica ČSA 7)
- dvojkrídlová polkruhovo ukončená brána, krídla rámovej konštrukcie s trojdielnym členením, každé krídlo dole so soklom, v strede s kazetou, hore so svetlíkom vyplneným mrežou Námestie M. R. Štefánika 26, 47)
- dvojkrídlová brána, krídla rámovej konštrukcie, každé s kazetami, kazety zdobené vyrezávaným ornamentom s geometrickými a vegetabilnými motívami (Štúrova 43)
- dvojkrídlová brána, krídla rámovej konštrukcie, plochy vyplnené diagonálne kladenými doskami (Chalupkova 8, Štúrova 15, 32)
- dvojkrídlová brána, krídla rámovej konštrukcie, na krídlach s kazetami v kombinácii s kazetou s diamantovaním (Rázusova 15, 27, 47, Ulica ČSA 6)
- dvojkrídlová brána, krídla rámovej konštrukcie, na krídlach s kazetami (Rázusova 11, 17)

- dvojkrídlová brána, krídla rámovej konštrukcie, každé dole s kazetou v tvare diamantu, v strede s dvojradom zvislých kaziet (Chalupkova 4, 6, Rázusova 13,) alebo vysokými zvislými kazetami (Rázusova 23, Štúrova 17, 21, 33, 39)
- dvojkrídlová brána zvlakovej konštrukcie so zvislo kladených dosiek, spoje z čelnej strany olištované (Štúrova 47, odstránené: Rázusova 29, Štúrova 45- odstránená v roku 2009)
- dvojkrídlová brána zvlakovej konštrukcie z vodorovne kladených dosiek ako najjednoduchší typ brány (odstránené: Rázusova 24, 43, 45)

F.1.9.6. Výklady

Fasády meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov mali svoje charakteristické členenie s dominantným vstupom do prejazdu a okennými otvormi z miestností bočných traktov veľkosťou podriadených portálu do prejazdu. Bočné trakty vedľa vstupu do prejazdu boli pôvodne u meštianskej a zástavby roľnícko-remeselníckych domov presvetlené okennými otvormi, ktoré mali pravouhlý tvar, pri empírových prestavbách domov na niektorých domoch upravený na polkruhovo ukončený (Námestie M. R. Štefánika 35, 46). V 19. storočí boli prízemné priestory viacerých meštianskych domov adaptované na predajne, okenné otvory zmenené na vstupy priamo z námestia, funkcia poschodia pre obytné účely zostala zachovaná. Vstupy boli realizované prevažne v šírke okenných otvorov, do nich osadené jednokrídlové dvere. Koncom 19.- začiatkom 20. storočia sa vo väčšom rozsahu v parteroch vyskytovali veľké drevené výkladné skrine so zabudovaným vstupom, ktoré zaberali takmer celú šírku bočných traktov (Námestie M. R. Štefánika 46, 47, 48, 49, 50). Z historických výplní parterov sa zachovala len výkladná skriňa na fasáde meštianskeho domu na Námestí M. R. Štefánika 50.

Vstupy do predných priestorov bočných traktov roľnícko-remeselníckych domov sa vyskytovali aj v 1. polovici 20. storočia len zriedkavo (Rázusova 20). Po roku 1989 došlo u väčšiny objektov k zmenám funkcií, na prízemí k prestavbe obytných priestorov na obchodné, sprístupnené vstupmi z verejného priestoru námestia alebo ulice. Vstupy boli väčšinou realizované nevhodným rozšírením pôvodného okna, znížením parapetu okna niekedy až do úrovne okolitého terénu alebo spojením dvoch otvorov do jedného, konkurujúceho veľkosťou hlavnému vstupu do prejazdu.

F.1.9.7. Balkóny

Novým prvkom uličných fasád sa koncom 19. storočia stali balkóny, situované väčšinou nad portálmi do prejazdu. Boli osadené na kovových konzolách, po obvode mali kované zábradlie so štylizovanými rastlinnými motívmi alebo od začiatku 20. storočia s podestou zo železobetónovej konštrukcie a murované zábradlie, kombinované s kovovými výplňami.

F.2. Pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy

F.2.1. Topografické miestne názvy

F.2.1.1. Historické názvy mesta

Berezun (1265), Brizna (1380), Bryzabanya, Bryznabanya, Brezenbanya (1404), Brezenibanya (1406), Bryzebanya (1439), Brizebanya (1488), Bryzabanya (1494), Brezna (1516), Breznobanya (1528), Brezno (1567), Breznobana, Brezno nad Hronom,

latinsky Berezun

maďarsky Breznóbánya

nemecky Pris, Bries

F.2.1.2. Súpis historických názvov ulíc a námestí na území pamiatkovej zóny a bývalých predmestí

(súčasný názov – historické názvy)

- Boženy Němcovej** – vznikala výstavbou solitérnych vĺ vyššieho štandardu, od 13. 4. 1931 pomenovaná *Štefánikova*, od 12. 1. 1939 *Hlinkova*, spodný južný úsek dobudovaný v lete roku 1943, po skončení 2. sv. vojny roku 1945 *Stalinova*, súčasný názov od 1962 v deň 100. výročia smrti Boženy Němcovej
- Cintorínska** – pôvodne *Na bráničke* (podľa Polomčianskej brány mestského opevnenia stojacej východne od cesty), *Školská*, *Za kostolom*, súčasný názov od 30. 6. 1982
- Černákova** – pôvodne územie južne od nej označované „*Na mláke*“ (podľa zaplavovaného územia). Pomenovaná po Jánovi Černákovi, prvom mešťanostovi v rokoch 1948- 1965
- Československej armády** – najskôr *Platea Minor* (Protokol 1549 – 1638), *Lutetia* (Zadná ulička, 17. storočie), *Banskobystrická* (1779), *Platea Valaszskensis* (mestský pozemkový kataster z roku 1787), *Valaštianska* (Rapoš podľa archívnych záznamov Licharda), *Valaská ulica* (katastrálna mapa z roku 1860), *Ulička* (od námestia po bývalý Chobot *Predná Ulička*, od Chobota po záver *Zadná Ulička*), *Gronelliho*, *Gronellova* (Jakub Gronell, brezniansky vicenotár, notár v období 1672 – 1705, 1687 richtár), od 12. 1. 1939 *Moyzesova*, od novembra 1950 *Ulica Československej ľudovej armády*, súčasný názov od roku 1989
- Hradby** – *Horný Chobot* od Ulice Československej armády po Školskú ulicu, od 30. 6. 1982 premenovaný na Hradby, *Dolný Chobot* zanikol výstavbou sídliska Štvrť dr. Clementisa, pôvodne ulička z vonkajšej strany juhozápadného úseku mestského opevnenia
- Chalupkova** – *Kostolná ulica* (katastrálna mapa z roku 1866), súčasný názov od roku 1925
- Kuzmányho** – *Farská ulica* (katastrálna mapa z roku 1860), súčasné pomenovanie od roku 1925
- Laskomerského** – pôvodne zástavba v extraviláne, vznikla pri výstavbe budovy Dočasného okresného veliteľstva (dnes budova Hotelovej akadémie) a bytoviek vojenských dôstojníkov, od 12. 1. 1939 pomenované *Pribinovo námestie*, po roku 1945 *Červené námestie*, dnes súčasť *Laskomerského ulice*
- Lichardova** – *Venetys* (Protokol 1549 – 1638), v roku 1623 *Tractus Venetiae*, v roku 1631 sa spomína záhrada *in Venetiis ad viam publicam* (Acta consularia 1549 – 1638), *Platea Venetia* (mestský pozemkový kataster z roku 1787), *Venezia ulica* (katastrálna mapa z roku 1860), *Venezia*, *Veňacia*, *Veňacija*, súčasný názov po roku 1945 (Dušan Lichard 1850 – 1925, od roku 1876 právny zástupca mesta, 1918 – 1923 mešťanosta)
- Malinovského** – vznikla pri rozširovaní výstavby s budovami pre vojsko, od 9. 1. 1933 *Dolná* (úsek z Ulice Boženy Němcovej na bývalé Červené námestie), súčasný názov po roku 1945
- Nábrežie Jána Čipku** – pôvodne *Čipkayovo nábrežie*, súčasné pomenovanie po zakladateľovi Matice slovenskej v Brezne (Ján Čipka 1823 – 1902, v roku 1842 vybudoval spolu s Májovským v Predných Hálnach hámor na výrobu sekier, motýk a iných nástrojov)
- Nábrežie dukelských hrdinov** – pôvodne *Nábrežie Dušana Licharda*, po roku 1945 *Nábrežie Eduarda Beneša*, súčasný názov od roku 1949
- Námestie gen. Milana Rastislava Štefánika** – *Iterum in plano Circuli domus* (Protokol 1549-1638), *Sicilia* (juhovýchodná strana námestia, 17. storočie), *Námestie Ludovíta Veľkého*, od roku 1903 *Ferez Rákoczi tér*, od roku 1913 *Lajoss Kosuth tér*, od 7. 3. 1925

Masarykovo námestie, od 12. 1. 1939 *Štefánikovo námestie*, od roku 1950 *Gottwaldovo námestie*, súčasný názov od 4. 5. 1990

Rázusova – *Platea Maior* (Protokol 1549- 1638), *Karintia* (južná strana ulice, 17. storočie), *Velká ulica* (katastrálna mapa z roku 1860), *Chmeliusova* (Daniel Chmelius st. - richtár, richtárom bol aj jeho syn Daniel Chmelius ml.), od 12. 1. 1939 *Rázusova* (Martin Rázus, evanjelický kňaz v Brezne od 22. 6. 1930- 1938), od novembra 1950 *Nálepka*, od 30. 6. 1982 opäť *Rázusova*

Sládkovičova - pôvodne *Klimentova* (od Švermovej po Malinovského), od 30. 6. 1982 na Sládkovičovu premenovaný aj predĺžený dnešný severný úsek

Šrámkova - pomenovaná po Dr. Andorovi Šramkovi (1859 – 1909), od roku 1883 podkapitán, neskôr notár, v rokoch 1895 – 1909 mešťanosta, kráľovský radca

Štúrova - *Burgundys* (Protocol 1549 – 1638), *Burgundia*, *Platea Burgundia* (mestský pozemkový kataster z roku 1787), *Burgundia ulica* (katastrálna mapa z roku 1866), *Burgund'ija*, *Burgond'ija*, od 6. 4. 1936 na žiadosť miestneho výboru Matice Slovenskej premenovaná na *Štúrovu*

Záhradná – súčasné pomenovanie od 30. 6. 1982, predtým *Rúry* podľa dreveného potrubia mestského vodovodu, ktorým sa privádzala voda do mesta

Zaniknuté názvy ulíc a častí mesta

Venetia Lichardova

Burgundia Štúrova

Karintia južná strana Rázusovej

Lutetia Zadná ulička

Sicilia juhovýchodná strana Námestia M. R. Štefánika

Na mláke územie južne od historického jadra, dnešná Rázusova

Lúky územie juhozápadne od historického jadra, dnes ŠKN

F.2.2. Zaniknuté urbanistické štruktúry a objekty

F.2.2.1. Zaniknuté historické štruktúry a mestské časti

Dolný Chobot zanikol výstavbou sídliska Štvrť dr. Clementisa, pôvodne hradobná ulička z vonkajšej strany juhozápadného úseku mestského opevnenia

Kožiareň zástavba solitérnych zrubových domov obývaných garbiarmi na brehu jedného z ramien Hrona na západ od historického jadra, zanikla v súvislosti s reguláciou Hrona

Na luki juhozápadne od historického jadra mesta (mestský pozemkový kataster z roku 1787), *Lúky* (katastrálna mapa z roku 1866), rozšírením bytovej panelovej výstavby v juhozápadnej časti mesta v 60. rokoch minulého storočia vznikla na tomto území *Štvrť kpt. Nálepku*, od 30. 6. 1982 premenovaná na *Nálepkovu a Jilemnického ulicu*

Burgundia obojstranná zástavba na východnej strane pamiatkovej zóny vo svojej pôvodnej forme po stranách meandrovito tvarovanej ulice, prevažne drevená, zanikla koncom 19. storočia, kedy bola na jej mieste vytýčená nová ulica

F.2.2.2. Niektoré zaniknuté objekty na území pamiatkovej zóny

Sakrálné stavby

- drevený farský kostol Panny Márie na Námestí M. R. Štefánika na mieste Mariánskeho stĺpa, okolo s príkostolným cintorínom, vypálený lupčianskymi Dóczyovcami 30. apríla 1517

- farský neskorogotický jednolod'ový kostol Panny Márie na Bráničke, po požiari v roku 1779 loď s vežou asanovaná, svätyňa upravená na pohrebnú kaplnku

Mestské opevnenie

- mestské brány Banskobystrická (Valaštianska), Polomská (Beňušská), Hrončianska, Košická
- dve polkruhové bašty na juhozápadnom úseku medzi Banskobystrickou a Hrončianskou bránou
- bašta v severozápadnom cípe opevnenia (Ulica Cintorínska)
- hradobný múr severný koniec ulice Hradby
- juhozápadný úsek (zachovaný fragmentárne len za budovou pošty)
- južný úsek
- východný úsek (zachované úseky ako súčasť stavieb, pristavaných k opevneniu)

Zástavba roľnícko-remeselníckych domov

- južný úsek zástavby pri juhozápadnom rohu námestia s 3 murovanými prízemnými domami prejazdového typu, asanovanými v rokoch 1931- 1937, čím vznikol prechod do novoutvorenej Štefánikovej ulice (Boženy Němcovej)
- západný úsek zástavby pri juhozápadnom rohu námestia až po nárožnú budovu bývalej mestskej knižnice, pôvodne kaviarne Tatra v súvislosti s výstavbou obchodného domu Jednota
- prízemné murované domy prejazdového typu západnej časti Valaskej ulice s vidlicovito rozšíreným námestím
- prízemné domy na západnej strane Chalupkovej ulice, v mieste oplotenia ev. a. v. záhrady
- drevená prízemná zástavba v tzv. Dolnom Chobote
- murovaný poschodový dom po obvode s pavlačou, pri starom Betliarskom moste, asanovaný pri výstavbe činžového domu
- Kožiareň, drevené domy východne od južného konca Štúrovej ulice
- časť zástavby na západnej strane Rázusovej ulice, murované prízemné domy prejazdového typu (dnes Technické služby mesta)
- severozápadne od križovatky Rázusovej ulice a Švermovej (dnes panelová bytovka)

Ďalšie objekty rôznej funkcie

- mlyn na pravom brehu Hrona na parcele dnešného gymnázia, asanovaný pravdepodobne koncom 19. storočia v súvislosti s výstavbou meštianskej školy

- drevená zvonica, strážna veža na Námestí M. R. Štefánika, západne od radnice, dostavaná v roku 1773, na veži strážnik oznamoval každú štvrt'hodinu zatrúbením⁶, vyhorela pri požiari v roku 1779
- škola evanjelická, v roku 1854 vydané knihy v katolíckom duchu, na základe žiadosti povolili evanjelikom výstavbu školy, ktorá bola 1. októbra 1858 dokončená
- remenná továreň postavená v roku 1912 z vonkajšej strany juhozápadného úseku mestského opevnenia (dnes v blízkosti areálu budov Obchodnej akadémie), cez vojnu neprosplievala, pracovala aj po 1. sv. vojne, podľa regulačného plánu sa ocitla v asanačnom pásme kvôli novej ulici, po príchode delostreleckého pluku do Brezna v továrni muničný sklad, 2. mája 1938 budovu továrne odkúpilo mesto, ktoré ju dalo prestavať na žandárske kasárne

Drobná architektúra

- pomník cisárovnej Sisi v severnej časti mestského parku na Námestí M. R. Štefánika, 28. októbra na jeho mieste položený základný kameň pod pomník Jána Chalupku, pod ním v medenej krabici uložená pamätná listina s kovovými vtedy platnými mincami, 4. mája 1928 pomník slávnostne odhalený
- pranier na severnej strane Námestia M. R. Štefánika, zakreslený na mape z roku 1772
- vodná nádrž na južnej strane Námestia M. R. Štefánika, postavená začiatkom 20. storočia v súvislosti so založením severo-južnej aleje z južnej strany námestia ku r. k. kostolu Nanebovzatia Panny Márie, odstránená súčasne s alejou niekedy v rokoch 1938-1945

Mosty pri hraniciach pamiatkovej zóny

- drevená lávka cez Hron strhnutá riekou pri povodni v roku 1937, v septembri 1940 objednaná nová v Štátnych železniarňach Podbrezová, 17. marca 1941 sa začalo s jej montážou a za niekoľko dní bola ukončená
- železný Betliarsky most vyhodенý Nemcami pri ústupe vojsk 30. januára 1944

F.2.3. Demografický vývoj

Prehľad niektorých základných demografických údajov vo vzťahu k pamiatkovej zóne:

rok	charakteristika súpisu	stav	počet obyvateľov	počet domov
1569	prvý súpis domácností v intraviláne	103 meštianskych 98 želiarskych rodín	asi 1000 (predpoklad)	
1787	revízia súpisu z predchádzajúcich rokov za Jozefa II.	657 domácností	2949 z toho: 1474 mužov 1475 žien	378
1828	súpis zdaňovaných nehnuteľností a daňových poplatníkov	2510 poplatníkov (osoby nad 16 rokov)		929
k 31.12. 1869		964 domácností	3793 spolu s neprítomnými 3923	473

⁶ Hreblay 3, s. 459

rok	charakteristika súpisu	stav	počet obyvateľov	počet domov
1910	posledné sčítanie za Rakúsko-Uhorska		4179 z toho	493 z toho: 360 murovaných 71 pokrytých nehorľavým materiálom na 1 dom 8,5 obyvateľa
1921	zverejnené výsledky 1. sčítania v ČSR		4041	513 obývaných 4 neobývané v nich 921 bytov na 1 dom 7,9 obyvateľa na 1 byt 4,4 obyvateľa
1930			4664	713 z toho 166 na samotách

F.2.4. Historická tradícia

Brezno bolo v minulosti nielen dôležitým hospodárskym a politickým centrom širšieho regiónu, ale aj kultúrneho diania na Horehroní, rodiskom aj pôsobiskom viacerých osobností z rôznych oblastí kultúry nadregionálneho významu. Z radov evanjelických farárov pochádzali významní spisovatelia. Medzi najvýznamnejších breznianskych rodákov patrí Karol Kuzmány, s Breznom sa spája dramatická tvorba evanjelických farárov Jána Chalupku, ktorý tu napísal celé svoje dramatické dielo, ako aj medzivojnové romány Martina Rázusa. Vďaka Gustávovi Kazimírovi Zechenterovi-Laskomerskému sa Brezno v 60. rokoch 19. storočia vnímalo ako významné národno-literárne centrum. V roku 1674 začalo svoju činnosť piaristické gymnázium, na ktorom študoval aj priekopník moderného lesného hospodárstva, najvýznamnejšia osobnosť slovenského lesníctva v 19. storočí, Ján Dekrét Matejovie.

Niektoré významné osobnosti, ktoré sa narodili v Brezne:

Zlatica Blažovjeh- Klincová (*13. 11. 1920 Brezno- †2005), akademická maliarka.

Izák Caban (*5. 7. 1632 v Brezne- †18. 3. 1707 Sibia Rumunsko), filozof- atomista, dramatik, pedagóg, profesor a rektor, autor dišpút a polemík. Venoval sa otázkam protestantskej teológie.

Ján Čipka (*18. 12. 1823 - †21. 1. 1902 Brezno), advokát, člen študentských spolkov (Tatrín). Angažoval sa za sídlo Matice Slovenskej v Brezne. Po ňom pomenované nábrevie pri Hrone.

Anton Hreblay (*18. 1. 1888 Brezno- †2. 6. 1961 Banská Bystrica), učiteľ, spisovateľ. Autor prvej monografie o meste Brezno a jeho okolie.

Karol Kuzmány (*16. 11. 1806 Brezno - †194. 8. 1866 Turčianske Teplice), evanjelický farár, spisovateľ, prekladateľ, publicista, prvý podpredseda Matice Slovenskej. Po ňom pomenovaná ulica z Námestia M. R. Štefánika k Hronu. Na budove ev. a. v. fary (Námestie M. R. Štefánika 26) osadená pamätná tabuľa.

Gabriel Rapoš (*14. 7. 1917 Brezno- †2. 9. 1994 Bratislava), divadelný kritik, dramatik, publicista. Aktívny novinár, autor mnohých portrétov, reportáží s kultúrnej oblasti. Syn Karola Rapoša, zať Martina Rázusa.

Niektoré významné osobnosti, ktoré pôsobili v Brezne:

Jozef Dekrét Matejovie (*12. 7. 1774 Čierny Balog- †18. 1. 1841 Banská Bystrica), priekopník moderného lesného hospodárstva, najvýznamnejšia osobnosť slovenského lesníctva v 19. storočí. Študoval v Brezne na piaristickom gymnáziu, v Brezne pôsobil ako horár.

Pavol Dobšinský (*16. 3. 1828 Slavošovce - †22. 10. 1885 Drienčany), evanjelický farár, spisovateľ. V rokoch 1853- 1855 pôsobil ako kaplán u Jána Chalupku.

MUDr. Ervín Holéczy (*1. 11. 1897 Nová Baňa- †4. 9. 1977 Bratislava), lekár, spisovateľ. V rokoch 1929- 1945 bol riaditeľom mestskej nemocnice v Brezne.

Elena Holéczyová (*23. 1. 1906 Moravské Lieskové- †5. 12. 1983 Praha), textilná výtvarníčka, autorka divadelných hier, choreografií, kostýmov, filmových libriet. V Brezne pôsobila ako režisérka divadelných ochotníkov.

Ján Chalupka (*28. 10. 1791 Horná Mičiná- †15. 7. 1871 Brezno), evanjelický farár, spisovateľ. V Brezne žil od roku 1824 do konca svojho života, pochovaný je na cintoríne na Dúbravke. Po ňom pomenovaná ulica z Námestia M. R. Štefánika k ev. a. v. kostolu. Na budove ev. a. v. fary (Námestie M. R. Štefánika 26) osadená pamätná tabuľa.

Ernest Kandra (*14. 9. 1906 Ozd- Maďarsko- †18. 12. 1999 Brezno), učiteľ, riaditeľ meštianskej školy v Brezne, skladateľ, huslista a dirigent. V Brezne pôsobil od roku 1932 do konca svojho života.

František Kreutz (*12. 4. 1920 Katarínska Huta- †19. 12. 2004 Brezno), učiteľ, spisovateľ. Autor knihy Čriepky z breznianskeho rínku, v ktorej čerpá námety z histórie Brezna.

Michal Matunák (*17. 7. 1866 Šurany- †5. 12. 1932 Kremnica), historik a archivár. V Brezne pôsobil v rokoch 1902- 1922 ako katolícky kňaz, vyučoval slovenčinu a bol aj školským dozorcom.

Božena Němcová (*4. 2. 1820 Viedeň- †21. 1. 1862 Praha), spisovateľka. 24. 9. 1855 počas svojej štvrtej návštevy Slovenska navštívila v Brezne G. K. Zechentera- Laskomerského, spoznala sa s Jánom Chalupkom a Samom Chalupkom, s ktorým vystúpila na Hrádok v Hornej Lehote- k nemu sa viaže črta Hrádek hornolehotský. Po nej pomenovaná ulica s vilovou zástavbou, vyúsťujúca z Námestia M. R. Štefánika južným smerom.

Štefan Padlička (*12. 10. 1867 Pohronská Polhora- †31. 1. 1940 Brezno), sochár. Autor komorných realistických plastík s tematikou Horehronia, reliéfnej výzdoby hotela Ďumbier a nájomného domu na Kuzmányho ulici.

Karol Rapoš (*2. 11. 1874 Modra- †22. 10. 1947 Bratislava), učiteľ, školský inšpektor, publicista, regionálny historik. Autor knihy Dejiny cirkvi ev. a. v. breznianskej, Brezno národnému bohatierovi, Životopis Kuzmányho, monografie o Brezne. Aktívny divadelník a organizátor kultúrneho života v Brezne.

Martin Rázus (*18. 10. 1888 Skalica- †8. 8. 1937 Brezno), evanjelický farár, spisovateľ a politik. V Brezne pôsobil v rokoch 1930- 1937. Autor románov Maroško, Maroško študuje, Odkaz mŕtvych. Pochovaný v Banskej Bystrici. Po ňom pomenovaná ulica z Námestia M. R. Štefánika, vyúsťujúca južným smerom. V ev. a. v. kostole osadená pamätná tabuľa.

Jaroslav Siman (*12. 10. 1933 Brezno- †19. 7. 2008 Bratislava), lekár, prednosta Detskej fakultnej nemocnice s poliklinikou v Bratislave. Účasť na prvej transplantácii srdca a pečene u dieťaťa, úspešné rozdelenie siamských dvojčiat. Autor vyše 90 odborných publikácií.

Ján Simonides (*1648 Spišské Vlchy- †13. 3. 1708 Banská Bystrica), spisovateľ. V Brezne pôsobil ako rektor v rokoch 1683.

Ladislav Šimon (*6. 4. 1938 Banská Bystrica), básnik, literárny vedec, pedagóg a prekladateľ. V rokoch 1959-1963 bol riaditeľom Strednej školy spoločného stravovania, podieľal sa na rozvoji kultúrneho života v Meste, písal pre spevácky zbor Prešovčatá.

Matej Tasler (*30. 12. 1905 Nimnica pri Púchove- †14. 7. 1975 Banská Bystrica), evanjelický farár, spisovateľ, venoval sa kultúrnej činnosti, skautingu. Autor symbolicky ladenej poézie, hier s historickým námety. V Brezne pôsobil od roku 1937, po roku 1968 mal zakázanú činnosť.

Ladislav Ťažký (*19. 9. 1924 Čierny Balog), spisovateľ a publicista. V Brezne v rokoch 1946-1948 pracoval na ONV ako sociálny pracovník.

Vojtech Wick (*26. 6. 1908 Sučany- †21. 2. 1985 Brezno), advokát, notár, hudobný skladateľ, učiteľ hudby. Autor 90 skladieb pre deti, populárnych piesní, orchestrálnych skladieb, piesní k divadelným a televíznym hrám. V Brezne pôsobil od roku 1945.

Adolf Peter Zátarecký (*25. 11. 1837 Liptovská Sielnica- †1. 7. 1904 Brezno), etnograf, publicista, zberateľ slovenskej ľudovej slovesnosti. Autor knihy Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. V Brezne pôsobil od roku 1869 do svojej smrti, je pochovaný na cintoríne na Dúbravke.

Gustáv Kazimír Zechenter- Laskomerský (*4. 3. 1824 Banská Bystrica- †20. 8. 1908 Kremnica), lekár, prírodovedec, spisovateľ. Autor knihy 50 rokov slovenského života, v ktorej venoval samostatnú kapitolu svojmu pôsobeniu v Brezne v rokoch 1853- 1868 ako banský a lesnícky lekár. Po ňom pomenovaná ulica.

F.2.5. Správna tradícia

F.2.5.1. Vývoj mestskej samosprávy

Konštituovanie mestskej samosprávy súviselo v stredoveku s udelením mestských privilégií, ktoré mesto Brezno dostalo od kráľa Ľudovíta I. v roku 1380. Mesto bolo samostatným celkom, podriadené priamo kráľovi, ktorému odvádzalo ročné poplatky. Obyvatelia mali právo voliť si každoročne richtára a sudcu, povolať farára. Mestská rada na čele s richtárom mala správnu aj súdnu právomoc, v správnych a hospodárskych veciach sa riadila banskoštiavnickým mestským právom. V mestských protokoloch sa spomína v roku 1695 ako *senát*, v roku 1733 ako *magistrát*. Richtár bol volený na obdobie jedného roka. Prvým známym richtárom bol Ondrej, ktorý sa zaslúžil aj o získanie prvých privilégií v roku 1380. Spojovacím článkom medzi mestskou radou a mešťanmi bola volená obec so 60 členmi a 24- členný vonkajší senát, ktorý po roku 1948 podľa nového zákona nahradilo *mestské zastupiteľstvo*, richtára *mešťanosta*, prvým mešťanostom (polgármester) bol Ján Černák. Od samosprávy sa najprv odčlenilo súdnictvo, v Brezne vznikla súdna stolica, v roku 1874 notársky úrad, neskôr daňový, pozemkový a matričný úrad. Mestská kancelária mala svojich zamestnancov, ktorých počet narastal s hospodárskym rozvojom mesta, od roku 1665 bol každoročne volený mestský kapitán, mesto nemalo kata, požičiavalo si ho z iných miest.

Listina kráľa Ferdinanda III. zo 6. mája 1650, ktorou oznamuje Zvolenskej stolici, že Brezno uznal za slobodné kráľovské mesto, oslobodil ho od daní a poplatkov a zaviazal Zvolenskú stolicu rešpektovať tieto výsady.

In: Brezno v premenách času. Monografia mesta, s. 27.

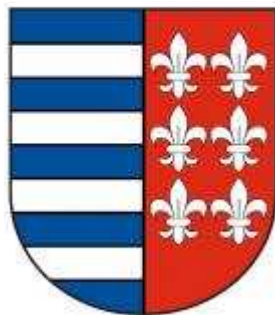
Brezno patrilo do Zvolenskej stolice so sídlom na Pustom hrade, od 15. storočia vo Zvolene, neskôr sa vytvorili slúžnovské úrady, od roku 1854 bol slúžnovský úrad aj v Brezne. V roku 1923 sa Slovensko rozdelilo na nové župy, v Brezne bol zriadený okresný úrad. Brezno zostalo okresným mestom aj po reorganizácii štátnej správy po roku 1927. Po 2. svetovej vojne boli župy zrušené, Brezno zostalo okresom ako súčasť Banskobystrického kraja až do roku 1960, kedy zásadnou zmenou verejnej správy bol redukovaný počet krajov a okresov, Brezno stratilo kompetenciu okresu, bolo včlenené do Banskobystrického okresu a Banskobystrického kraja. V roku 1989 sa Brezno sa znova stalo okresným mestom a sídlom obvodného úradu.

F.2.5.2. Symboly mesta

Erb mesta

Štiepený štít. Pravá polovica je osem ráz modro-strieborne delená, v ľavej červenej polovici je 6 strieborných ľalií, po dve v troch radoch.

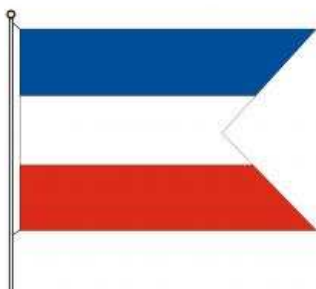
Erb mesta je podobný erbu Uhorska za vlády Anjouovcov, ktorý bol taktiež štiepený, ale jeho pravá polovica bola len 7-krát červeno-strieborne delená, pravá modrá polovica posiatá zlatými ľaliami. Brezniansky erb pochádza práve z tohto obdobia. Mohol vzniknúť tesne po roku 1380 po získaní mestských výsad. Mestský erb, ktorý má korene v štátnom znaku, sa však musel od neho výrazne odlišovať, preto sú v ňom zmenené farby v jednotlivých poliach (červená na modrú a opačne modrá na červenú, zlatá na striebornú), ale aj v nefarebnom prevedení v počte figúr (brvná a ľalie).

Pečať mesta

Najstaršia mestská pečať sa zachovala z roku 1429. Ferdinand II. udelil mestu v roku 1627 erbovú listinu, rešpektujúcu dovtedajšiu podobu mestského znaku, ale na horný okraj štítu pridal prilbu s klenotom a prikryvadlom. Klenotom bol ozbrojený rytier s fúzmi, na hlave s prilbou s pštrošími perami. Ďalšiu erbovú listinu dostalo Brezno roku 1650.

Vlajka mesta

Obdĺžnikového tvaru, s pomerom strán 2:3, ukončená cípmi, zástrih siaha do 1/3 dĺžky, vodorovne delená na tri pásy, ich farebnosť odvodená od mestského erbu- modrá, biela, červená. Z mestskej vlajky je odvodená aj mestská zástava.

F.3. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany

F.3.1. Urbanisticko-historické hodnoty štruktúr územia

F.3.1.1. Historický pôdorys, parcelácia sídla

- nepravidelný oválny pôdorys historického jadra mesta vyplývajúci z terénnych daností, na východnej strane determinovaný tokom rieky Hron
- pôdorysný tvar mestského opevnenia, využívajúci terénne danosti územia
- námestie obdĺžnikového pôdorysu situované v centrálnej časti územia
- uličná sieť vymedzujúca jednotlivé bloky zástavby, ktorá je výsledkom historického vývoja od stredoveku až po obdobie rozširovania mesta do extravilánu:

stredoveká uličná sieť s krížením hlavných komunikačných osí západno-východnej a severo-južnej na námestí

uličná sieť juhozápadnej časti pamiatkovej zóny, ktorá je výsledkom rozširovania zástavby do extravilánu (Ulica Boženy Němcovej a časť Ulice Malinovského)

uličná sieť východnej časti pamiatkovej zóny, ktorá je výsledkom novej parcelácie východného predmestia a novej urbanizácie východného okraja mesta po regulácii toku rieky Hrona (Štúrova ulica, Nábřežie Dukelských hrdinov)

systém mladších priečných ulíc menšieho významu (Šrámkova, Malinovského), ktoré spájali hlavné ulice alebo historické jadro s novou výstavbou

systém hradobných uličiek a uličiek k Hronu (zo severozápadného rohu námestia k severozápadnému úseku hradieb, rozšírená na cestnú komunikáciu, úzka hradobná ulička po vonkajšom obvode severozápadného úseku hradieb Hradby,

ulička zo severovýchodného rohu námestia k lávke cez Hron do bývalého predmestia Venecia vonkajšom obvode prebieha úzka ulička Hradby)

- pravouhlá uličná sieť, umožňujúca charakteristické priehľady v interiéri pamiatkového územia
- parcelácia územia, charakteristická tvarom parciel, spôsobom a rytmom ich radenia:

stredoveká parcelácia s meštianskymi a roľnícko-remeselníckymi domami prevažne s dlhými hĺbkovo orientovanými parcelami obdĺžnikového pôdorysu, radenými vedľa seba v pravidelnom rytme, s pozdĺžnymi osami kolmými na uličnú čiaru (Ulica ČSA, Chalupkova, Rázusova), vymedzená po stranách v prednej časti parcelačnými múrmi

parcelácia z konca 19. storočia s krátkymi šírko orientovanými parcelami pozdĺž východného úseku mestského opevnenia a hĺbkovo orientovanými parcelami východnej strany ulice (Štúrova)

parcelácia na plochách novej vilovej zástavby z 30. rokov minulého storočia s kratšími širšími parcelami obdĺžnikového alebo lichobežníkového pôdorysu, ktorá vznikla rozparcelovaním záhrad a územia po regulácii Hrona (Ulica Boženy Němcovej, Nábrežie Dukelských hrdinov)

parcelácia areálu bývalého neskorogotického kostola, dnes kaplnky sv. Kríža, samostatnej urbanistickej štruktúry na severnom okraji pamiatkového územia

parcelácia, ktorá vznikla zlučovaním parciel v priebehu vývoja pri výstavbe komplexov a budov rôznej funkcie (piaristický kláštor, administratívne a nájomné domy na Kuzmányho)

- pôdorysné usporiadanie zástavby, spôsob situovania objektov na parcele, charakteristický pre jednotlivé typy štruktúr:

meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov s uličnými krídlami, ktoré svojím osadením v šírke celej parcely vytvárajú po stranách ulíc súvislú radovú zástavbu, s dvorovými krídlami osadenými podľa orientácie parciel, v prípade západno-východnej orientácie prevažne na severnej strane parcely, v prípade severo-južnej na západnej strane, na širších parcelách aj s obojstrannou dvorovou zástavbou, na niektorých parcelách v južnej časti historického jadra so zachovanými stodolami v šírke celej parcely (Rázusova, Štúrova ulica)

spôsob osadenia samostatne stojacich objektov mestských víl na nových uliciach (Ulica Boženy Němcovej a Nábrežie Dukelských hrdinov) väčšinou na pozdĺžnej osi parcely s odsadením od uličnej čiar

pôdorysné usporiadanie areálov a priestorov so sakrálnymi objektmi (areál ev. a. v. kostola, areál bývalého neskorogotického kostola, dnes kaplnka sv. Kríža, židovská synagóga)

- hustota zástavby, miera zastavania parciel s historicky podmieneným funkčným využitím jednotlivých častí parcely, vyváženým pomerom zastavaných a nezastavaných plôch:

v prednej časti parciel meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov s uličnými krídlami, smerom do hĺbky parcely s dvorovými hospodárskymi krídlami, prípadne aj stodolami, uzatvárajúcimi dvory, v závere s plochami záhrad

pri zástavbe z 30. rokov minulého storočia s nezastavanými plochami po obvode víl, v prednej časti s predzáhradkami, v zadnej s úžitkovými záhradami

F.3.1.2. Silueta a panoráma sídla

- charakteristická silueta sídla s výškovými dominantami veží kostolov a mestskej veže, ktorých pôsobenie znásobuje reliéf terénu, vnímateľná vo viacerých diaľkových pohľadoch uhloch najmä z južnej, juhovýchodnej a východnej strany, nenarušená novodobou výstavbou panelových domov
- charakteristické priehľady v interiéri pamiatkového územia, s objektmi s architektonickou hodnotou, hmotovo-priestorovou skladbou objektov, s výškovými alebo hmotovými dominantami

F.3.1.3. Hmotovo-priestorová skladba územia

- výškové zónovanie zástavby jednotlivých typov urbanistických štruktúr v jednotlivých častiach pamiatkového územia s gradáciou výškovej hladiny zástavby:

výškové zónovanie zástavby po obvode Námestia M. R. Štefánika s prevahou dvojpodlažných meštianskych domov

výškové zónovanie dvoj-trojpodlažných hmotových dominant administratívnych a iných účelových objektov na Námestí M. R. Štefánika, Kuzmányho a Štúrovej ulici (hotel Ďumbier, komplex ev. a. v. fary, nájomné domy na Kuzmányho ulici, škola na Štúrovej 13)

výškové zónovanie zástavby prízemných roľnícko-remeselníckych domov v bočných uliciach

gradácia výškovej hladiny zástavby sídla od okrajových polôh sídla smerom k centrálnej časti s ťažiskom na Námestí M. R. Štefánika, zvýraznená aj konfiguráciou terénu so stúpaním od juhu a východu smerom k námestiu

gradácia výškovej hladiny jednotlivých parciel najmä po obvode Námestia M. R. Štefánika od prízemných hospodárskych stavieb v záveroch parciel meštianskych domov smerom k dvojpodlažným uličným krídlam, na západnej strane námestia a Chalupkovej ulice znásobená reliéfom terénu

- hmotovo-priestorová skladba zástavby, charakteristická pre jednotlivé typy urbanistických štruktúr:

súbor solitérnych stavieb s výškovými dominantami na ploche námestia a v okrajovej polohe sídla na severnej strane

súbor dvoj- až trojpodlažných stavieb rôznej funkcie a obdobia vzniku, situovaných v centrálnej časti pamiatkovej zóny, ktoré sú súčasťou súvislej radovej zástavby, vytvárajú hmotové dominanty jednotlivých častí územia

zástavba meštianskych a roľnícko-remeselníckych domov prejazdového typu, s uličnými krídlami vytvárajúcimi súvislú radovú zástavbu, na ne kolmo nadväzujúcimi dvorovými krídlami na jednej alebo oboch stranách parciel, v záveroch viacerých dvorov roľnícko-remeselníckych domov so zachovanými stodolami, zaberajúcimi celú šírku parciel

solitérna zástavba obytných domov priechodového typu a domov na pôdoryse obdĺžnika alebo veľkého písmena "L", postavených na nehlbokých parcelách z vonkajšej strany hradieb, rešpektujúcich uličnú čiaru

solitérna vilová zástavba na nových uliciach v okrajových polohách historického jadra, s prevažne dvojpodlažnými objektmi, umiestnenými v odstupe od uličnej čiary, v prednej časti s predzáhradkou, v zadnej so záhradou, v zadnej časti parciel drobnými stavbami

F.3.2. Objektová skladba územia

- objekty NKP alebo nehnuteľnosti v pamiatkovom území (vytypované na vyhlásenie za NKP, nehnuteľnosti s pamiatkovými hodnotami a nehnuteľnosti rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia), ktoré tvoria:

výškové a hmotové dominanty sídla rôznej funkcie, situované v jeho centrálnej časti územia alebo jeho blízkosti

meštianske a roľnícko-remeselnícke domy po obvode námestia a v bočných uliciach, vytvárajúce súvislú radovú zástavbu

solitérna zástavba mestských víl a rodinných domov, rešpektujúca pamiatkové hodnoty územia, dokumentujúca urbanistický rozvoj územia, jeho rozrastanie do extravilánu (zástavba samostatne stojacich mestských víl prevažne z 30. rokovo minulého storočia na Ulici Boženy Němcovej a Nábřeží Dukelských hrdinov)

budovy rôznej funkcie (cirkevné, administratívne) s rozdielnym obdobím vzniku

zachované autentické úseky mestského opevnenia

- komunikácie a verejné priestranstvá
- dvory
- zeleň (mestský park, verejná- líniová plošná a aleje, solitérna zeleň, zeleň záhrad, predzáhradiek a dvorov)

F.3.3. Architektonicko-historické hodnoty objektov

- radové meštianske domy, sústredené po obvode Námestia M. R. Štefánika, vytvárajúce súvislú radovú zástavbu, osadené na dlhých hĺbkovo orientovaných parcelách obdĺžnikového pôdorysu s pravidelným rytmom, v prednej časti s prevažne dvojpodlažnými uličnými krídlami, prezentované nasledujúcimi hodnotami:

dvojtraktovou dispozíciou uličného krídla s asymetricky situovaným prejazdom alebo trojtraktovou dispozíciou s centrálnou situovaným prejazdom do dvora, postavených na obdĺžnikovom pôdoryse alebo pôdoryse v tvare veľkého písmena „L“ alebo „U“, podpivničené alebo s čiastočným podpivničením

najstarší zistený jednotraktový dvojosový neskorogotický dom vo východnej zástavbe Námestia M. R. Štefánika, renesančné a neskorobarokové jadrá niektorých domov

horizontálne konštrukcie z rôznych časových období (najstaršie valené lunetové klenby zo začiatku 16. storočia, niektoré s vyťahnutými hrebienkami, neskorobarokové plackové klenby s medziklenebnými pásmi zo stavebnej etapy po požiari v roku 1779, korytkové klenby z 19. storočia)

suterény zaklenuté prevažne neomietanými valenými klenbami z lomového kameňa s odtlačkami šalovania, sprístupnené schodiskom z prejazdu

početné empírové fasády prízemných domov, nadstavby domov z 30. rokov 19. storočia spojené s prefasádovaním

dvorové krídla adaptované na obytnú funkciu, jednotlivé priestory poschodia sprístupnené pavlačami (Námestie M. R. Štefánika 15, 20, 26, 47, 48, 50)

sedlové strechy uličných krídiel s hrebeňom paralelným s uličnou čiarou, strechy s vetracími otvormi v tvare malého volského oka alebo s vetrákom s otvorom

kazulového tvaru, komínmi s hlavicami ukončenými oplechovaným valeným zaklenutím

pultové strechy dvorových krídiel so sklonom do dvora, na hranici parcely s nadstavanými tehlovými protipožiarnymi múrmi

prevažujúca krytina- falcovaný plech z pásov ako najdostupnejší materiál v regióne, ktorý nahradil šindel, alternatívna krytina keramická pálená s plytkým reliéfom drážok, štruktúrou pripomínajúca šindel, s nerovnomernou béžovo-tehlovočervenou farebnosťou

- radové roľnícko-remeselnícke domy, situované ojedinele po obvode Námestia M. R. Štefánika, ale hlavne v uliciach vychádzajúcich z námestia, vytvárajúce súvislú radovú zástavbu, osadené na dlhých hĺbkovo orientovaných parcelách obdĺžnikového pôdorysu s pravidelným rytmom radenia, s jednopodlažnými uličnými a dvorovými krídlami, prezentované nasledujúcimi hodnotami:

dvojtraktovou dispozíciou uličného krídla s asymetricky situovaným prejazdom alebo trojtraktovou dispozíciou s centrálnou situovaným prejazdom do dvora, obdĺžnikového pôdorysu alebo pôdorysu v tvare veľkého písmena „U“ alebo „L“, s čiastočným podpivničením, bočné trakty presvetlené z ulice pôvodne jedným alebo dvoma oknami

suterény zaklenuté väčšinou neomietanými valenými klenbami z lomového kameňa s odtlačkami šalovania, sprístupnené väčšinou jednoramenným schodiskom z prejazdu často cez drevený poklop

neskorobarokové jadrá objektov (najstaršie domy z obdobia po požiari mesta v roku 1779 Rázusova 20 s datovaním na klenbe)

horizontálne konštrukcie z rôznych časových období (najmä neskorobarokové plackové klenby s medziklenebnými pásmi, zriedkavejšie aj valené klenby s lunetami, korýtkové klenby z 19. storočia, ktoré v izbách orientovaných do ulice nahradili staršie drevené trámové stropy)

dvojpodlažné sýpky, situované za uličným krídlom, prestropené trámovým stropom, horné podlažie zaklenuté valenou klenbou, presvetlené väčšinou dvojicou menších pravouhlých okienok s protipožiarnymi kovovými okenicami

jednotraktové dvorové krídla roľnícko-remeselníckych domov s priestormi radenými za sebou do hĺbky parcely, mali väčšinou hospodársky charakter a slúžili ako remeselnícke dielne alebo na chov dobytky a uskladnenie poľnohospodárskych produktov

priestory dvorových krídiel sprístupnené z dvora segmentovo zaklenutými vstupmi s jednoduchými jednokrídlovými zvlakovými dverami, prestropené prevažne trámovými stropmi, u niektorých dvorových krídiel zachované typické polkruhové vetracie okienka, nad hospodárskymi priestormi šopy pre uskladnenie sena, sprístupnené rebríkom cez otvor v streche (hospodársky vikier)

stodoly pravouhlého obdĺžnikového pôdorysu v závere dvora, prechodné do záhrad, zastrešené sedlovou strechou s hrebeňom paralelným s uličnou čiarou, zaberajúce celú šírku parcely, väčšinou mali spoločné bočné múry alebo časti bočných múrov

sedlové strechy uličných krídiel s hrebeňom paralelným s uličnou čiarou, strechy s ojedinele zachovanými vetracími otvormi v tvare malého volského oka alebo s vetrákom s otvorom kazulového tvaru, komíny ukončené hlavicou s valeným zaklenutím s oplechovaním

pultové strechy dvorových krídiel so sklonom do dvora, na hranici parcely s nadstavanými tehlovými protipožiarnymi múrmi

prevažujúca krytina- falcovaný plech z pásov ako najdostupnejší materiál v regióne, ktorý nahradil šindel', alternatívna krytina keramická pálená s plytkým reliéfom drážok, štruktúrou pripomínajúca šindel', s nerovnomernou béžovo-tehlovočervenou farebnosťou

- sakrálna, administratívna, školská a iné stavby s rôznym obdobím vzniku
 - charakteristická dispozícia
 - vertikálne a horizontálne konštrukcie
 - zachovaný architektonický slohový výraz prevažne z obdobia vzniku
 - tvárová variabilita striech
 - všetky prvky ovplyvnené obdobím vzniku, funkciou, architektonickým a materiálovým riešením

F.3.4. Umelecko-historické hodnoty objektov

V národných kultúrnych pamiatkach a v nehnuteľnostiach na pamiatkovom území (vytypovaných na zápis, nehnuteľnostiach s pamiatkovou hodnotou a rešpektujúcich pamiatkového hodnoty územia) sú prezentované nasledujúcimi prvkami:

- fragmenty maľovaných výzdob fasád z rôznych slohových období, prezentované formou rekonštrukcie alebo prekryté mladšími omietkovými vrstvami (neskorogotická, renesančné a neskorobaroková výzdoba fasády domu na Námestí M. R. Štefánika 13, renesančné nárožné kvádrovanie so štylizovanými listami na hlavnej fasáde domu č. na Námestí M. R. Štefánika 14)
- maľovaná výzdoba klenieb a stropov cirkevných stavieb (klenby v r. k. kostole Nanebovzatia Panny Márie, r. k. kaplnka Panny Márie v piaristickom kláštornom komplexe na Námestí M. R. Štefánika)
- maľovaná výzdoba omietaných stropov na poschodí domu na Námestí M. R. Štefánika 47
- štuková výzdoba fasád hlavne z obdobia významnej empírovej prestavby mesta, s rímsami, polostĺpikmi, resp. dvojicami polostĺpikov alebo pilastrami (poschodové domy na Námestí M. R. Štefánika 47, 49, 50 ako aj ďalšie vo východnej zástavbe s menej výrazným členením, prízemné domy Chalupkova 2, 4, 6), niektoré fasády ukončené atikovou nadstavbou (poschodový dom na Námestí M. R. Štefánika 47 s datovaním 1840, prízemný dom na Chalupkovej 6 s datovaním 1844)
- štuková výzdoba fasád meštianskych a remeselníckych domov z 2. polovice 19. a zo začiatku 20. storočia (prevažná časť fasád domov po obvode Námestia M. R. Štefánika, dom Štúrova 3, Kuzmányho 2, 3)
- štuková výzdoba klenieb z rôznych časových období (rozeta a štylizovaná ľalia renesančnej lunetovej klenby domu na Námestí M. R. Štefánika č. 14, vytiahnuté hrebienky lunetových klenieb, rímsy a štukové výzdoby korýtkových klenieb)
- štuková výzdoba fasád s erbmi mesta (východná fasáda bývalej radnice na Námestí M. R. Štefánika 55, hlavná fasáda nájomného domu na Kuzmányho 3, fasáda budovy okresného súdu na Kuzmányho 4, mozaika s erbom mesta na fasáde nájomného domu na Štúrovej 1)

- kovové zábradlia schodísk a pavlačí z 19. a zo začiatku 20. storočia (Námestie M. R. Štefánika 1, 15, 20, 26, 47, 48, 49)
- kovové zábradlia balkónov z 19. a zo začiatku 20. storočia (Námestie M. R. Štefánika 20, 41, 46, 48, 49, Štúrova 3)
- kovové mreže okien z rôzneho obdobia (neskorogotická mreža okna sakristie r. k. kaplnky sv. Kríža na Bráničke, neskorobarokové mreže r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie)
- kovové oplotenia z 19. a začiatku 20. storočia (2 brány s datovaním 1883 v oplotení areálu ev. a v. kostola, kovové oplotenia na západnej strane zástavby Štúrovej ulice- zachované domy č. 8, fragmenty ukončenia stĺpikov oplotenia na Štúrovej 13)
- kovové dvere (dvojkřídlové neskorobarokové dvere do r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie s madlami, krabicovým zámkom kľučkami s podložkami, neskorobarokové dvere inštalované na chodbe piaristického kláštora)
- kovové protipožiarne dvere do podkrovi, sýpok a priestorov hospodárskych objektov
- kovové protipožiarne okenice na okenných otvoroch sýpok a priestorov hospodárskych krídiel (Rázusova 9)
- objekty drobnej architektúry s výtvarnou alebo- umelecko-remeselnou hodnotou- sochy a reliéfy, pamätníky a pamätne tabule, umelecké diela

F.3.5. Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk

Na území pamiatkovej zóny nebol doteraz vykonávaný systematický archeologický výskum. Na základe historických súvislostí, urbanistického a architektonického vývoja sídla je však vysoký predpoklad zachovania kultúrnych vrstiev prezentovaných:

- nehnuteľnými nálezmi najstaršej drevenej zástavby, drevenej sakrálnej architektúry ako aj najstaršieho zaniknutého príkostolného cintorína na Námestí M. R. Štefánika
- nehnuteľnými nálezmi zaniknutej lode a veže, ako aj opevnenia okolo neskorogotického kostola, teraz r. k. kaplnky sv. Kríža
- nehnuteľnými nálezmi základov zaniknutých častí alebo úsekov murovaného mestského opevnenia, bášť a mestských brán
- nálezmi požiarových vrstiev z roku 1517 a 1779
- hnutelnými nálezmi stavebného odpadu na dvorových častiach parciel
- hnutelnými nálezmi materiálnej kultúry z obdobia stredoveku a novoveku na celom pamiatkovom území (podľa obhliadok na Rázusovej, všetky negatívne, ako aj podľa veľkosti mesta vychádzajúc z výšky daní v stredoveku sa stredoveké osídlenie koncentrovalo asi skôr v oblasti námestia)

F.3.6. Zeleň v pamiatkovom území

- mestský park NKP
- verejná zeleň (líniová- zatravnené plochy a stromoradia)
- zeleň záhrad (s úžitkovou alebo oddychovou funkciou)

- zeleň predzáhradiek a zeleň dvorov so sadovníckymi úpravami a zatrávnenými plochami
- hodnotné solitéry
- ostatná zeleň (dotvárajúca PZ, situovaná prevažne na novourbanizovaných priestoroch)

F.3.7. Odôvodnenie ochrany pamiatkovéh územia

V zmysle pamiatkového zákona § 2 ods. 2 *pamiatková hodnota* je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných a umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany. Rozsah zachovania historickej urbanistickej štruktúry historického jadra, architektonicko-historické a umelecko-historické hodnoty objektov, z ktorých niektoré boli vyhlásené za národné kultúrne pamiatky, umožňujú predmetné územie podľa §2 ods. 4 pamiatkového zákona definovať ako *pamiatkové územie*, t. j. sídelný územný celok alebo krajinný územný celok sústredených pamiatkových hodnôt, ktoré je z dôvodu ich ochrany podľa tohto zákona vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu alebo pamiatkovú zónu. *Pamiatková zóna* podľa §17 ods. 1 pamiatkového zákona je územie s historickým sídelným usporiadaním, územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územie s archeologickými nálezmi a archeologickými náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť.

Hodnota pamiatkovej zóny spočíva predovšetkým v zachovanom pôdoryse s veľkoryso založeným námestím, pravouhlou sieťou ulíc, na väčšine územia zachovanou parceláciou, pamiatkovo hodnotnou objektovou skladbou územia s výškovými dominantami mestskej veže, r. k. kostola Nanebovzatia Panny Márie a ev. a. v. kostola, vytvárajúcimi spolu s súvislou radovou zástavbou meštianskych a remeselníckych domov charakteristickú siluetu v pozadí so scenériou Nízkyh Tatier alebo Veporských vrchov. Objektívú skladbu územia dotvára historická zeleň s parkom a líniovými prvkami, zachované autentické časti mestského opevnenia, plochy verejných priestranstiev a komunikácií a nádvorí so zeleňou záhrad.